

*

MONOGRAFIA ORAȘULUI ARDUD

CAPITOLUL I

1. Așezarea geografică a orașului, limite și vecini

Orașul Ardud este situat în partea sud-estică a județului Satu Mare la o distanță de 18 km și 14 km în linie dreaptă de Piemontul Codrului, între paralele 48°36"-47°63" și meridianele 22°55'-22°88' longitudine estică¹.

Între aceste limite, orașul Ardud are o suprafață de 14000 ha, cu o populație de 7200 locuitori. Din punct de vedere administrativ în componența orașului intră Mădăras, iar localitățile aparținătoare sunt: Baba Novac, Gerăușa, Sărătura și Ardud Vii. Mădărasul, Baba Novac, și Gerăușa sunt situate în zona de câmpie, Sărătura și Ardud Vii fiind așezate în zona colinară, iar orașul Ardud se află chiar în zona de trecere de la câmpie la deal, la o altitudine de 140 m față de nivelul mării².

2. Unități și tipuri genetice de relief

Din punct de vedere geologic, perimetrul Ardudului se află situat între două zone diferite: „Culmea Codrului” cu dealurile piemontane care se prelungesc până la Ardud și „Câmpia Someșului” care constituie a doua formă geomorfologică a acestui întins teritoriu. Culmea Codrului (Vârful Codrului, în denumire locală, cota 575 m față de nivelul mării) face parte din relieful de măguri ce reprezintă resturi ale munților cristalini scufundați în formațiunile terțiare, face parte din al doilea șir de măguri și șisturi cristaline sericitoase și apare ca un horst uriaș de orientare nord sudică, în prelungire cu dealuri piemontane care se prelungesc din „Culmea Codrului” până la câmpie și sunt formate dintr-o intercalație de nisipuri, pietrișuri, argile și marne³. Dacă până acum nu se știa de bogățiile subsolului din perimetrul orașului Ardud, vom face o scurtă incursiune în tainele adâncurilor, prezentând rezultatele unor întreprinderi de cercetări arheologice și geofizice. Pe teritoriul orașului Ardud s-au executat o serie de foraje de medie și mare adâncime de către întreprinderile specializate înainte de 1989 cum a fost Întreprinderea de Prospekțiuni, Explorări și Cercetări Geologice Maramureș, Brigada Sylvania și Întreprinderea de foraj și lucrări geologice speciale din București. Aceasta din urmă a executat un foraj de mare adâncime în perimetrul Ardudului unde a interceptat un zăcământ de

¹ Mihăilescu V., *Dealurile și câmpiile României*, București, 1966, pag. 103-10

² idem pag. 104-105

³ Popescu Voitești, *Evoluția geologică și paleografică a pământului transilvan*, Rez. Muz. Geol. Min. al Univ din Cluj-Napoca, 1935, vol. V nr.2

petrol (foraj nefinalizat din cauza condițiilor geologice). Forajele executate de I.P.E.G. Maramureș au interceptat mai multe straturi de cărbune care mirează (se întind) de la mina Sărmășag spre Ardud și mai departe pe sub Someș, ajungând până la Halmeu, iar a doua ramură pe la Livada și stingându-se în Zona Negrești-Oaş. Unele di straturile de cărbune care traversează subsolul Ardudului sunt exploatabile, adică având grosimi rentabile din punct de vedere economic. Trebuie știut că în subsolul orașului Ardud se găsește apă termală la adâncimi între 500 și 1500 m. Din analizele chimice efectuate s-a constatat că este similară cu apa termală de la Tășnad, Acâș și Oradea, având aceeași temperatură și presiune în zăcământ, precum și aceleași efecte terapeutice care așteaptă ca într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat să fie exploatate în folosul comunității.

În urma cercetărilor extinse de la „Mina Ilba” spre Băița de sub Codru și în falia majoră care traversează Codru (Vârful Codrului) de la Odești între satele Cuța și Hodișa și care au pus în evidență zăcăminte de minereuri neferoase și rare care migrează prin faliile din scoarța terestră de la Băița de sub Codru Odești ajungând până în subsolul dealurilor din împrejurimile Ardudului, proiect de cercetare nefinalizat din cauza lipsei de fonduri după 1989. Tot în dealurile Codrului există un important zăcământ de talc care a fost exploatat în perioada Imperiului Austro-Ungar (transportat cu căruțele până la gara din Ardud și în continuare cu trenul până la Budapesta și Viena). În subsolul dealurilor Codrului și respectiv a Ardudului, având în vedere că aici au existat un fund de mare există o cantitate enormă de nisip foarte fin pietrificat care a fost exploatat în vechime la Solduba, unde a existat o fabricuță de sticlă (mică) cum a fost și cea de la Poiana Codrului. Datorită faptului că în subsolul dealurilor există o cantitate enormă de materie primă pentru fabricarea sticlei, în satele codrene au fost proiectate mari fabrici de sticlă care au ajuns să fie aprobate și urmau să se construiască înainte de anul 1989, dar care au rămas în faza de proiect din cauza lipsei de fonduri după revoluția din 1989. În subsolul zonei Ardud e posibil să existe și alte forme de zăcăminte care într-un viitor apropiat sau îndepărtat, cu ajutorul tehnici avansate ar putea fi cercetate și chiar puse în valoare în folosul comunității și de ce nu a întregii țări (și a generațiilor următoare). Nu trebuie să uităm că în împrejurimile Ardudului, în Evul Mediu, a existat o pădure uriașă din specia cereto-gorunetele (QUERCETUM PETREAS CERRIS)⁴, consemnată pe la 1600 în urbaniul porcilor de ghindă în lucrarea „Jobăgia în Transilvania” și din care a mai rămas în picioare o parte din pădurea GYOARMOAT. Dar să revenim la partea de câmpie a orașului Ardud, care în aparență, are aspectul unui șes întins cu relief șters caracteristic zonelor de acumulare din cursul inferior al apelor. Relieful actual al șesului a început să se contureze abia la finele terțiarului, odată cu retragerea apelor Mării Panonice. Formele geomorfologice descrise au luat naștere într-un golf al Mării Panonice,

⁴ Bogdan A., Călinescu N., **Județul Satu Mare**, București, 1966, pag. 2-21

în mijlocul căreia se localizează și teritoriul orașului Ardud. Câmpia Panonică s-a scufundat în blocuri, un asemenea bloc fiind golful pe care s-a format Câmpia Someșului, boc limitat de mai multe falii. În urma scufundării, râurile curgând pe pantă mare, au așternut în apropierea Munților Codrului un strat de bolovăniș și pietriș care scădea în mărime pe măsura depărtării spre apus. Pe la începutul Cuaternarului s-au produs îngrămădiri de nisip care au fost răscolite de vânturi și în parte transformate în dune nisipoase (dealuri). În urma retragerii apelor mării a rămas la suprafața scoarței terestre un mâl fin, care a fost ridicat de vânturi și depus sub formă de LOESS și sub formă de lut colorat (de obicei lut roșu) în zona de bordură a câmpiei și chiar în interiorul ei. Începând din cuaternar, rețeaua hidrografică care a constituit principalul factor morfogenetic a suferit continue schimbări. Din cauza pantelor mici ale terenului, râurile au avut un pronunțat caracter divagant, ceea ce explică și numeroasele meandre și brațe vechi ale Someșului. Din punct de vedere geologic, straturile petrografice grupate pe formațiuni geologice sunt următoarele: a). Straturile pleistocene sunt cele mai adânci cu predominarea pietrișurilor, mai puțin nisipuri cu pietriș, având o grosime de 160-170 metri; b). Aluviunile nisipoase-lutoase și luto-nisipoase sunt depuneri mai recente compuse din mâl fin și nisip mai grosier. Straturile suprapuse sunt foarte variabile și de multe ori au și conținut de carbonat de calciu (relativ puțin). Compoziția petrografică variabilă determină și caracterul rocilor mamă, care pe diferite forme ale mezoreliefului se prezintă astfel: Câmpia din zona Someșului are nisipuri, nisipuri măloase, mâl și pietrișuri. Toate acestea au un caracter comun, conțin mai mult sau mai puțin carbonat de calciu, fapt ce le deosebește de aluviunile vechi care nu conțin acest element. Pe câmpie - formele depresionare întinse – au ca rocă-mamă argilele grele pe seama cărora au evoluat lăcoviștele favorizate de impermeabilitatea rocii mamă. Datorită vegetației arborescente care acoperea până nu de mult suprafețele mai ridicate, s-au format soluri podzolice⁵.

3. Clima din zona Ardudului

Zona analizată se încadrează în sectorul cu climă temperat-continentală, moderată, caracteristică regiunilor vestice și nord-vestice ale României și este supusă unei circulații vestice predominante. Astfel, în timpul iernii predomină invaziile de natură marin-polară, sau marin arctică din Nord-Vest, iar vara aerul cald din Sud-Vest în cadrul activității anticiclonic nord-mediteraniene deplasate spre nord. Temperatura medie anuală este de 0,7°C (Satu Mare). Datorită marii variabilități în timp a condițiilor meteorologice, valorile anuale oscilează în limite destul de largi, de la an la an (Satu Mare 3,5°C).

În ceea ce privește separația lunară a temperaturii anului s-a constatat că luna cea mai rece este ianuarie. Valoarea medie multi-anuală a acestei luni este

⁵ România – harta solurilor, 1:200.000, M34-XXXVI-Satu Mare, Institutul Geologic București, 1970, ing. Crăzneaș Gavril

de -3°C . În unii ani cu ierni călduroase (1936, 1948) mediile lunii ianuarie au atins valori pozitive până la $3,7^{\circ}\text{C}$, iar în iernile reci (1947, 1967, 1969), mediile au coborât sub 10°C . Luna cea mai caldă a anului, iulie, prezintă valori de 21°C . Amplitudinea medie anuală este de aproximativ 24°C , iar în ultimii ani, datorită încălzirii globale această valoare este în creștere de la an la an. Temperaturile externe ale aerului, exprimate prin valorile maxime și minime absolute, deși au un caracter momentan, constituie caracteristici de seamă ale regimului climei.

Cele mai ridicate valori ale temperaturii aerului se produc în timpul transportului de aer tropical sau în regim anticiclonic. Cea mai ridicată temperatură maximă absolută s-a înregistrat la 16 august 1952 la Satu Mare, $39,4^{\circ}\text{C}$. Temperaturile minime absolute au avut loc în condițiile transportului aerului rece arctic sau continental și a răcirilor radiative în regim anticiclonic la Satu Mare – $30,4^{\circ}\text{C}$. Nebulozitatea, care este relativ redusă, favorizează un număr însemnat de zile însorite (70-75), însumând circa 2000 de ore pe an, suficient pentru coacerea la timp a recoltelor de câmp, a fructelor și viței de vie.

Din cantitatea anuală a precipitațiilor, aproape jumătate cade la sfârșitul primăverii și vara, perioada maximă fiind în lunile mai și iunie. În restul anului, cu excepția lunii decembrie, repartizarea este destul de uniformă. Cantitățile anuale de precipitații însumează 655 mm. Cele mai mari cantități de precipitații (650-950mm) sunt semnalate în anii 1930, 1933, 1940, 1941, 1950, 1955, 1960, 1966, 1970, 1974, ani caracterizați prin activitate ciclonică deosebită și prin frecvența invaziilor de aer umed, mai ales în timpul primăverii și a verii. Cele mai mici cantități de precipitații au căzut în anii în care au predominat timp îndelungat regimul ciclonic și transportul de aer cald tropical sau continental. Cantitățile anuale au oscilat între 300-600 mm. Anii în care s-au semnalat cele mai mici cantități de precipitații au fost 1949, 1953, 1961 și 1967. Numărul anul al zilelor cu precipitații este de 120-130, din care 20 sunt cu ninsoare (17%). De obicei prima zăpadă cade în prima decadă a lunii decembrie, dar nu se menține. Un strat relativ îngust (în medie 10-12 cm) se formează în ianuarie, dar nu durează decât până la jumătatea lunii februarie, când începe să se topească. Regimul colinar indică o predominantă din sectorul nord-vestic (75-80%), primăvara și vara fiind mai frecvente vânturile vestice, cu maxima în luna iulie, iar toamna și iarna, cele estice și nord-estice. Cazuri de vânturi foarte puternice sunt cu totul excepționale⁶. Un alt studiu efectuat de Leontin Ghițescu pentru împrejurimile Sătmăruului ne arată că temperatura medie anuală a aerului variază între $8,4^{\circ}\text{C}$ - $9,5^{\circ}\text{C}$, cu temperatura medie cea mai scăzută în luna ianuarie de $4,9^{\circ}\text{C}$, iar cea mai ridicată în luna iulie de $+20^{\circ}\text{C}$ în general. Temperatura cea mai ridicată a fost de $39,4^{\circ}\text{C}$, înregistrată la 16 august 1952. Temperatura cea mai coborâtă a fost de $-29,3^{\circ}\text{C}$ la 11 februarie 1929.

Zona Ardudului, având o climă temperat-continentală cu veri călduroase, ierni friguroase și precipitații bogate, prezintă mici diferențe între zona de

⁶ Szojnik, S., *Studiul geographic al Văii Crazei în zona de contact dintre dealurile Silvaniei și Câmpia Someșului*, Lucrare de diplomă, Universitatea București, pag. 198

câmpie și zona deluroasă din jurul Ardudului. Din măsurătorile făcute cu ani în urmă aflăm că cea mai ridicată temperatură de +39-40°C a fost înregistrată la Carei în luna august 1952 maxima absolută, iar cea mai scăzută, de -40°C a fost înregistrată la Satu Mare, în decembrie 1961 în Sătmar, miniă absolută. Precipitațiile solide căzute în sezonul rece determină acoperirea solului cu un strat de zăpadă timp de 45-65 de zile în zona de câmpie a Ardudului.

Precipitațiile medii anuale totalizează o cantitate de 600-700 mm în partea de câmpie și tot aici temperatura medie anuală la câmpie este de 10-11°C, iar în zona deluroasă a Ardudului de 7-8°C. Din ultimele analize climatologice aflăm că vânturile predominante sunt din sectorul sud-vestic cu 3m/s. Vânturile aducătoare de ploi bat primăvara, vara și toamna dinspre vest și sud-vest cu majoritatea precipitațiilor aduse din bazinul Atlantic. În timpul iernii vântul bate dinspre nord-est, fiind aer rece, care determină perioade cu temperaturi scăzute.

Regimul colinar indică o predominantă din sectorul nord-vestic (75-80%), primăvara și vara fiind mai frecvente vânturile vestice, cu maxima în luna iulie, iar toamna și iarna cele estice și nord-estice. Cazuri de vânturi foarte puternice sunt cu totul excepționale.

4. Hidrografia

Rețeaua hidrografică care drenează zona Ardudului este tributară Canalului „Homorodul vechi”, împreună cu afluentul său Balcaia, care colectează apele interne de partea sudică și sud-vestică a teritoriului din împrejurimile Ardudului și le descarcă în râul Someș pe teritoriul Ungariei. Dacă despre canalul Homorodul Nou, care s-a înființat în anul 1920 avem mai multe date, despre canalul vechi informațiile se pierd în negura vremurilor. Cert este un singur lucru că prin menținerea lui în stare de funcționare este ferit atât orașul Ardud cât și localitățile pe care le traversează, de inundații. Adâncimea apei (a pânzei) freatică pe diferite zone de mezorelief variază după cum urmează: în zona inundabilă pânza freatică se află la adâncimea de 1,5-3 m, iar în văile depresionare la 2,5-3 m, în formele de micro-depresiuni la 0,3-1 m, iar în șesul întins la 3-4 m. Apa este în cea mai mare parte potabilă cu un conținut normal de săruri. Teritoriul orașului dispune de fântâni suficiente pentru satisfacerea necesităților oamenilor și al animalelor.

O legendă veche spune că contele Rakoczi a construit (a deținut) un tunel subteran care lega Cetatea Ardud de Castelul din Carei prin care se plimba călare. Acesta pentru a nu putea fi prins de dușmani (răufăcători) și-a întors invers potcoavele calului (ciudată strategie). Această legendă a fost infirmată de forajele executate în zonă de Brigada Silvania din cadrul Intreprinderii de Prospecțiuni și Exploatare Geologice Maramureș, care au confirmat bănuielile specialiștilor, că pânza freatică se găsește aproape de suprafață, ceea ce ar fi făcut imposibilă construcția unui astfel de tunel, chiar și cu tehnica actuală. Și

chiar dacă s-ar executa o astfel de lucrare prin metode speciale de înghețare, costurile s-ar ridica la prețuri astronomice⁷.

5. Solurile

Situarea teritoriului orașului Arduș într-o zonă deluroasă și o zonă de câmpie implică abordarea lor separat. Zona deluroasă și forestieră reduce mult varietate solurilor. În general aici predomină solurile brune de pădure mai ales cele podzolite și pseudo-gleizate, datorită varietății formelor de relief (versanți cu diferite expoziții și înclinări, poduri plane, culmi variat dezvoltate, terase etc.) aceste soluri nu formează zone clar delimitate, distribuția lor eografică fiind determinată mai ales de condițiile locale de drenaj natural și de textura depozitelor de solidificare. Solurile silvestre podzolice sunt răspândite, în special pe poduri, culmi, versanți slab înclinați și terase acoperite cu depozite zinc.

Prezența solurilor brun de pădure este legată de culmi înguste, versanți slabînclinați sau depozite argilo-mănoase. În zonele cu relief fragmentat, datorită eroziunii puternice, au o largă răspândire reglo-solurile existente cu soluri silvestre brune și podzolice în diverse grade de eroziune⁸.

Pentru caracterizarea tipurilor de sol de câmpie din zona orașului Arduș este necesar să aruncăm o scurtă privire asupra factorilor policlimatici, a influenței acestora privind geneza solurilor de câmpie...

6. Vegetația și fauna

În zona Ardușului având două mari forme de relief, dealurile și câmpia, atât vegetația cât și fauna este foarte diversificată mai ales că în împrejurimea orașului se găsește și o pădure frumoasă cu vegetație forestieră bogată. Aici întâlnim o asociație vegetală variată care atinge limita nordică a arealului de răspândire (exemplu *Quercus cerris* L.). Pe alocuri apare și stejarul pufos.

Aici flora pajiștilor este foarte variată și în continuă schimbare.

Terenurile agricole sunt teritoriul unde apar cele mai multe specii suderale și buruieni dintre care multe sunt elemente noi adventive în flora acestui ținut și care sunt foarte rezistente și greu de combătut chiar și cu cele mai performante ierbicide. Dacă în trecut aici existau localnici care se ocupau cu apicultura (mai ales în perioada postbelică când se dădea urbaniul (1600-1650), a zecea parte din stupi, iar pe la 1780 șvabii aveau obligația să dea stăpânului ceară de albine, în zilele noastre

Pomi fructiferi se întâlnesc atât în grădinile din vatra localității cât și în afara localității. Dintre aceștia se dezvoltă mai bine prunul, cireșul, vișinul, nucul, mărul și părul...

⁷ Idem., pag. 199

⁸ Idem pag. 200 și...

Viile de aici sunt cunoscute din vechime fiind printre ocupațiile de bază, aici amintim că la colonizarea șvabilor din 1726 și mai târziu, coloniștii pe lângă terenurile agricole primeau o anumită suprafață de vie....

Fauna acestor locuri, pe cât de diversă pe atât de bogată, ea fiind reprezentată animale de apă (vidra de apă dulce, șobolanul de apă), rozătoare (șobolanul, hârciogul, șoarecele, cârțița). Se mai găsesc: iepurele, vulpea și dihorul. Aici fauna a suferit o serie de modificări, datorită schimbărilor survenite în covorul vegetal al teritoriului. Dintre mamiferele mari cu răspândire largă sunt populațiile de mistreți. Cerbul carpatin se găsește (rar) răspândit în zonele mai înalte ale Codrului. Lupul este din ce în ce mai rar și execută migrări sezoniere pe verticală, în timpul iernilor grele coborând în zonele colinelor din apropierea localităților Căprioara apare mai rar pe aici în ultima perioadă. Pisica sălbatică este reprezentată prin populații reduse la număr. Densitatea cea mai mare a populațiilor de vulpi se înregistrează în zona deluroasă și în păduri, dar și acestea sunt foarte rare din cauza bolilor și a vânatului intensiv. În zonă apare frecvent și veverița are uneori toana coboară și în localități pentru a se aproviziona cu alune și nuci. Efectivele de iepuri s-au redus foarte mult, sporadic se mai găsesc pe terenurile deschise din zonă. Fauna de păsări a teritoriului este destul de bogată, fiind reprezentată prin: pițigoi, gaița, mierla, privighetoarea, ciocănitoarea, graurele, berzele și cucul. Fazanul, pasăre originară din Caucaz, a fost colonizat în diferite părți ale județului răspândindu-se și în zona Ardudului. Dintre reptile se găsesc mai multe specii de șerpi de apă și de uscat printre care și șarpele orb, șopârla de câmp, ariciul, gușterul și mai multe specii de broaște.

CAPITOLUL II

1. Dovezi arheologice

Istoria localității Ardud nu poate fi scrisă decât în contextual evenimentelor ce s-au petrecut în Transilvania și (Partium) dar mai ales în Cetatea Sătmărilor, cât și a domeniilor Beltiug și Ardud de care au aparținut de-a lungul timpului.

Descoperirile arheologice din epoca străveche, cât și din toate perioadele istorice de pe teritoriul județului Satu Mare, zona Ardudului și zona Codrului cum sunt cele de la Oarța, Stâna, soconzel, Homoroade, Medieșu Aurit și multe altele, precum și descoperirea tezaurilor monetare din înmrejurimile Ardudului, cum sunt cele de la Rătești, Ghirișa, Viile Satu Mare, ne dovedesc existența locuitorilor din această zonă, poziția geografică oferind condiții bune pentru existența și continuitatea vieții omenești pe aceste teritorii⁹.

Pe raza orașului Ardud s-au găsit urme ale vieții omenești din epoca neoliticului, aici amintim toporul de piatră șlefuită descoperit întâmplător, care a

⁹ C.C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1971

fost expus la muzeul școlii, împreună cu toporul de bronz, aparținând epocii bronzului timpuriu. Mai multe detalii în capitolul populație.

Pădurile întinse ale codrului și câmpia din (jurul) împrejurimile Ardudului ofereau atât omului prehistoric, cât și celui din epoca medieval și modernă, hrana zilnică, atât prin fructele, cât și prin fauna bogată. Pșunile asigurau creșterea animalelor, iar dealurile și luncile i-au permis să facă agricultura la nivelul epocii respective. Marele istoric Nicolae Iorga (1871-1940) scria despre poporul român următoarele: „*Este vorba de un popor care prin strămoșii săi are rădăcini de patru ori milenare; aceasta este mândria și aceasta este puterea noastră.*”

Cele mai vechi popoare despre care ne vorbește istoria că s-ar fi așezat pe meleagurile acestea sunt sciții, agatârșii și dacii. Nu vom spune prea multe despre aceste popoare, deoarece istoria s-a ocupat de ele atât de mult, încât astăzi, când (ne) amintim de neamurile dacice ne apare în față portretul unor bărbați voinici, viteji și netemători de moarte¹⁰.

Viața acestora a fost tulburată în cursul ei liniștit de ambițioasa stăpânire romană în setea ei de a cuceri lumea întreagă¹¹, în primul rând pe daci, care erau cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci. După înfrângerea dacilor, mulți romani s-au așezat pe acest pământ al Daciei, fie în calitate de coloniști, fie pentru apărarea noii provincii a Imperiului Roman¹².

Zona Codrului și respectiv zona Ardudului, datorită poziției sale geografice și a aspectului său depresionar, n-a fost cucerită de romani și nu a făcut parte din provincia organizată de Împăratul Traian în vara anului 106 d. Cr.

A rămas în stăpânirea dacilor liberi, partea provinciei Dacia respectiv Zona Codrului pe linia castrelor romane din nordul Transilvaniei. Continuând incursiunea pe firul istoriei, ne propunem să face un mic popas în perioada migrației popoarelor..... și în special venirea ungarilor în comitatul Sătmăr după anul 896..... Comentând pătrunderea ungarilor în Transilvania, importantul izvor istoric „Gesta Hungarorum – Cronica Notarului anonim al regelui Bela” relatează despre existența la finele sec. IX și începutul secolului următor a voievodatelor (ducatelor) sau țărilor românești conduse de voievozi (duces) precum și despre rezistența dârză pe care au opus-o cetelor invadatoare, ceea ce a făcut ca pătrunderea ungarilor în Transilvania să se desfășoare în mai multe etape care au durat mai bine de trei secole¹³.

După moartea regelui Ștefan I, profitând de criza internă a regatului, voievodatele românești din Transilvania și Banat își recunosc suveranitatea,

¹⁰ Al. Mitru, *Cântecul Columnei*, București 1981, pag. 18-21

¹¹ Radu Vulpe, *Studii în legătură cu războaiele dacice, publicate în revista “Studii clasice” V*, 1963, pag. 223-227; *VI*, 1964, pag. 205-232

¹² C.C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1971

¹³ Valentin Băințan, *Mica Romă de sub poalele Codrului*, Baia Mare, 200, pag. 31, 32

astfel că nici un document nu atestă stăpânirea feudalilor unguri asupra Transilvaniei în sec. al XI-lea.

Abia la sfârșitul acestui secol și cel următor, regatul ungar reia expansiunea în Transilvania, reușind să-și extindă autoritatea asupra ei abia spre sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV.

Era aproape imposibil să domine efectiv și să asimileze provinciile pe care le-au ocupat, pentru că regii unguri dispuneau de un număr restrâns de oameni, estimat la 150.000.

Într-o cuprinzătoare istorie a Ungariei, publicată în Budapesta la 1860, Mihaly Horvat menționa că ungurii lăsau pe vechii stăpânitori ai teritoriilor în posesiunile lor, percepând doar anumite dări, preferau deci o stare de supunere nominală, procedeu întânit și la tătari sau la avari, populații migratoare care reduse numeric, nu puteau administra efectiv teritorii întinse. În pofida înstăpânirii regatului feudal maghiar în Transilvania, românii de aici au păstrat multă vreme vechea organizare politică, cu dietă și legi proprii, regii maghiari fiind nevoiți să-i acorde o largă autonomie și să-i păstreze forma autohtonă de organizare: voievodatul comun și celorlalte două țări românești. Maghiarii au introdus și în aceste teritorii sistemul de organizare statală în secolele XI-XII.

Astfel, se poate atesta și documente scrise, existența în 1181 a Comitatului Sătmar cărui îi aparținea și teritoriul Arduului.

În Evul Mediu timpuriu, ocupația de bază a locuitorilor din Ardu era creșterea animalelor, cultura cerealelor și lucru la pădure. Istoricul A.D. Xenopol scria în urmă cu peste un secol următoarele: „*Nobilii români care aveau interes de a trăi pe socoteala țăranului, <găsind folositor de a se înrola în cadrele cuceritorilor pentru a putea exploata și robi poporul de jos, nu stătură la gânduri spre a se hotărî la o atare schimbare decât un prilej potrivit.*” Și explicarea foarte categorică: „*Clasele superioare au interesul de a trece la poporul stăpân pentru a apăsa împreună pe cele de jos*”¹⁴.

Autorul Petre Constantinescu-Iași, în lucrarea „Ardealul în trecutul poporului român arată că în sec. X-XII, se remarcă un fenomen socila-politic foarte caracteristic: conducătorii români trec de partea cuceritorilor, își trădează frații de suferință, un exemplu de mai târziu poate fi familia Drăgoșeștilor, care prin maghiarizare a devenit Dragfy de Beltiug¹⁵.

În această perioadă istorică în teritoriul de o parte și alta a Codrului, în cele 21 de sate, românii erau în superioritate numerică, acestea fiind posesiuni „vahalisi” românești¹⁶.

2. Atestări documentare scrise ale orașului Ardu

¹⁴ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. VI, Iași 1896, pag. 115

¹⁵ Petru Constantinescu-Iași, *Ardealul în trecutul poporului roman*, București, 1945, pag. 5

¹⁶ Maksay Ferenc, *A Kozepkori Szatmar megye (Comitatul Sătmar în evul mediu)*, Budapesta 1940, pag. 93-98, 105-106, 166

Localitatea Ardud este atestată documentar din anul 1215¹⁷ menționat în „Dicționarul istoric al localităților din Transilvania”, întocmit de Coriolan Suciul sub numele de HERDEUD. Tot sub același nume HERDEUD CASTRUM și aceeași dată este menționat și în Registrele de la Oradea (Registrum Varadiense¹⁸). Înainte de invazia tătaro-mongolă, Ardudul este amintit la 1215 împreună cu cetățile Satu Mare și Medieșu Aurit. La 1215, înainte de această dată și în continuare, pentru aflarea adevărului, „Scaunele de judecată” (tribunalele de azi) din comitatul Sătmar, zonele Ardud, Beltiug și Crazna, aplicau metode pline de cruzime, cum au fost proba fierului încins (roșu) și proba apei, pentru fapte deosebit de grave cum ar fi: încălcarea proprietății, omor, furt, înșelăciune, otrăvire, răpire, vrăjitorie etc. Mai multe în capitolul populație din această monografie.

Renumitul istoric maghiar Maksai Ferenc, în magnifica lucrare „Comitatul medieval Sătmar” (A Közepkori Szatmar Megye) scrie (relatează) despre o companie maghiară (ungurească) care din dorința de a cuceri Transilvania și respectiv zona de vest a Codrului au trimis o expediție care s-a strecurat prin valea strâmtă a Someșului în aval, dinspre Dej spre Arduș, trecând prin Tămaia și Romad (localități dispărute lângă satul Pomi) în anul 1231. În drumul lor spre partea de vest a Codrului au trecut prin teritoriul împădurit a celor două păduri uriașe „pădurea Finteușului” și „pădurea Ardudului” care se întindea de la Arduș și până la Cetatea Ardud. Autorul lucrării (Maksai F.) consemnează următoarele: în această vreme (1231) Ardudul figurează deja și la poalele dealurilor acesta este o localitate importantă și în calitate de centru al unui teritoriu foarte mare (întins), ca și un comitat¹⁹.

În 1264 localitatea a fost acordată Cetății Sătmar cu care și-a împărțit soarta până în anul 1319, când a fost ocupată de voievodul Nicolae (Mikloș), fiul magistrului Maurițiu (Moricz), dar din nou a fost redat Cetății Sătmarului prin donație de către regele Ungariei Carol Robert d'Anjou la sfârșitul anului 1319. În anul 1323 Petru (Peter) din familia Daroczi apare în calitate de comite de Arduș²⁰. În 1369, Ardudul este ridicat la rangul de oraș de câmpie. Din documentele vremii aflăm că cel mai mare val de romei (țigani) au apărut în partea de nord-vest a Transilvaniei (părți ungurene) după anul 1385, respectiv în zona Ardudului, iar muzica lor s-a inspirat prin improvizații din baladele românilor și astfel s-a născut muzica țigănească veche.

Între anii 1378 și 1392 este amintit ca district alături de districtul Medieșu Aurit, ambele districte aveau populație majoritară românească (possesiones olachales²¹).

¹⁷ Coriolan Suciul, **Dicționar istoric al localităților din Transilvania**, București, 1967, vol. I, A-N, pag. 43

¹⁸ **Registrum Varadiense**, a varadi Kaptalam prebeli Bizonyitasban vallalt Kiteleshelyi tvekenysegenek jegyzekonyve az 1208-1235 kozot

¹⁹ Maksai Ferenc, **A közepkori Szatmar megye (Comitatul Medieval Sătmar)**, Budapesta 1940, pag. 93, 94

²⁰ Barovszky Samu, **Szatmar Varmegye kozsegei**, Budapesta, 1910, pg. 62

²¹ Idem, pag. 62-63

În 1392 întreaga zonă a Ardudului compusă din 10 sate românești au obținut-o Balc și Drag de la regele Sigismund pentru merite deosebite în luptele pentru apărarea regatului (țării) la 163 de ani de la prima donație²².

Deoarece donarea majorității domeniului s-a făcut sub domnia regelui Ludovic, iar Erdedallya (împrejurimile Ardudului) în 1383 erau încă în posesia regelui care de regulă au aparținut de Solnocul Interior, confirmat într-un document mai vechi, printre satele Solnocului Interior, conviețuind în pace și bună înțelegere. În perioada următoare după anul 1392, Ardudul, împreună cu cele 10 sate românești au aparținut de ramura domeniului Beltiug. De asemenea este consemnat un document istoric numit „Izvorul” 1394, Lel. Bercs. II 22, copie; și o diplomă emisă în 1394 în care sunt înșirate satele aparținătoare de Erdedallya (împrejurimea Ardudului) care se întindea și peste coama dealurilor în partea de est a Codrului până la cele două Asuage, Asuajul de sus și Asujul de jos, care aparțineau de domeniul Ardudului. Localitatea Ardudului era numită localitatea de „matcă” de locuitorii din teritoriile aflate dedesubtul Ardudului²³. La 1408, George și Sandrin, fii voievodului Drag primesc ca donație domeniul Beltiugului din partea regelui Sigismund al Ungariei. Începând cu această dată, la numele lor se va adăuga predicatul „Belteky”²⁴. Aceasta a fost trista soartă a familiilor voievodale românești, nevoite să se maghiarizeze pentru a-și menține averea și poziția socială pe care și-o câștigaseră prin vitejie și demnitate. Cu privire la existența mai multor familii voievodale române în Transilvania, trebuie să consemnăm scrisoarea regelui Sigismund către Papa de la Roma din anul 1412 în care amintește de drepturile și libertățile acordate nobililor unguri, sași, secui și români, inclusiv selor din Comitatul Sătmar, Dragfienii stăpânii Ardudului, ceea ce înseamnă că nobilii români erau numeroși și recunoscuți de regalitatea maghiară în mod deosebit (special) de regele Sigismund de Luxemburg (1387-1437)²⁵. Regii maghiari din vița arpadiană se stinseseră cu Andrei al III-lea în anul 1301. Cei veniți din „Apus” au recunoscut organizarea voievodală a românilor din Transilvania, așa cum a fost Carol Robert (1308-1342), cel învins de Basarab I la Posada în anul 1330, Ludovic cel mare (1342-1382), cel care a atribuit Cetatea Chioarului celor doi voievozi maramureșeni etc. Pe la mijlocul secolului al XV-lea, Ioan Corvinul devine guvernatorul Ungariei, iar fiul său, Matei Corvin, rege în perioada anilor 1458-1490, fiind amândoi de origine română²⁶.

Datorită rolului pe care l-au avut pe scena istoriei, familia Dragfienilor fiind proprietari și administratori ai domeniului în perioada 1392-1555 timp de 163 de ani, iar în perioada de apogeu a lui Bal și Drag, domeniul Drăgoșeștilor ajunsese, după Radu Popa, la 200-300 de sate în comitatele Satu Mare (Beltiug

²² 1391, Lel stat D. 212

²³ Maksai Ferenc, *A kozepkori Szatmar megye (Comitatul Medieval Sătmar)*, Budapesta 1940, pag. 94, 95

²⁴ Hurmuzaki, A, *Documente privitoare la istoria românilor*, II, pag. 32

²⁵ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj Napoca, 1979, pag. 443

²⁶ Valentin Băințan, *Băsești „Mica Romă” de sub poalele codrului*, Baia Mare, 2000, pag. 308

și Cetatea Arduș) și Solnocul de Mijloc (Cetatea și districtul Chioar) precum și în Maramureș peste 50 de sate, ajungând să stăpânească aproape tot nord-vestul Transilvaniei, majoritatea fiind sate românești (possessiones valaches)²⁷.

Drept pentru care am considerat de cuviință să facem o incursiune în istoria acestei mari (magnifice) familii voievodale. Familia Dragfiilor (în tagma) la fel ca și alte familii ilustre din Ungaria, au fost de origine română. Carol Wagner, unul dintre cei mai însemnați cercetători ai istoriei ungurești de la începutul secolului trecut, colectase mai multe date importante despre familia Dragfi pe care (dânsul) le-a și publicat în însemnata sa operă intitulată „Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum quae jam interciderum Posonii”, 1802. Chiar la începutul scrierii sale în privința familiei Dragfi, Wagner face următoarea constatare: „Este afară de toată îndoială, că strămoșii familiei Dragfi se trag din Moldova, unde dânsii se distinseseră între boierii sau nobilii de frunte ai acestei țări. Despre aceasta ne încredințează mai multe documente care se păstrează în arhiva „Conventului de la Leles”. Noi publicăm în anexa nr..... tabela genealogică a acestei ilustre familii elaborată pe baza documentelor publicate în volumul I.2. din această colecție, precum și pe baza datelor comunicate de Wagner în Collectanea genealogico-historica și de Wenzel în scrierea sa asupra Maramureșului în lucrarea Kritikai Festegetesek Maramoros megye tortenetehez, Pedit 1857²⁸.

În 1424, Sandrin fiul lui Balcz de Beltiug și urmașii lui Drag de Beltiug au făcut divizarea bunurilor domeniului. Primul a primit din acest comitat satele românești de la poalele codrului și câmpie, începând de la Bicăul românesc până la Homorodul de Sus, iar secunzilor satele începând de la Homorodul Mare până la Hurezu Mare, aici intrând și localitățile Arduș și Ardușul Mic, împreună cu locul cetății. De remarcat, Ardușul Mic care apare pentru prima dată în actele de părtășie (divizare) în 1424, cu toate că localitatea Ardușul Mic putea fi mult mai veche. Ardușul avea o foarte mare importanță pentru această familie (Dragfi). În 1456 obțin permisul ca aici sau în altă localitate să construiască o cetate sau o fortăreață din lemn sau din piatră, întărită cu turnuri, ziduri de piatră și cu șanțuri de apărare²⁹. În 1470, Mihai de Beltiug (Belteki) datorită infidelității a pierdut domeniul pe care l-au primit Dragfiilor de la regele Matei Corvin. Printre numărul mare de sate se număra Ardușul și Ardușul Mic. În continuare, domeniul a rămas în proprietatea Dragfiilor până la 1555 când familia s-a stins fără urmaș³⁰.

Familia Drăgășeștilor (Dragfi), care prin maghiarizare a devenit Dragfi și fusese atât de însemnată, încât un descendent al ei devenise principele

²⁷ Radu Popa, **Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea**, București, pag. 232

²⁸ Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, culese în vol. II, partea a II-a, București, 1891, pag. 320

²⁹ Barovszky Samu, **Szatmar Varmegye tortenete, A Hunyadiak Koratol a Varmegyei jegyzokonyv idejeig 1434-1593**, Budapesta, 1910, pg. 62

³⁰ Idem, pag. 62

Transilvaniei. Este vorba de Bartolomeu Dragfy, contemporan cu Ștefan cel Mare, domnul viteaz cu care se încuscrise³¹.

Bartolomeu Dragfi, fiul lui Nicolae Dragfi de Beltiug a pătruns în rândul baronilor la anul 1468 ca mare paharnic, iar între 1493-1498, voievod al Transilvaniei, depășindu-și strămoșul din veacul trecut. El s-a remarcat ca iscusit comandant militar, în mai multe lupte memorabile din vremea regelui Matia, între care cea de pe Câmpul Pâinii³², în apropiere de Orăștie, alături de Pavel Chinezul, comitele Timișoarei. În 1497 în calitate de voievod al Transilvaniei îi oferă o mână de ajutor lui Ștefan cel Mare(cuscru), trimițându-i 1200 de oșteni care să lupte împotriva invaziei polonezilor, care era condusă de Ioan Albert.

Raporturile sale personale cu Ștefan cel Mare, simpatia față de acesta și comparația defavorabilă regelui de la Buda exprimate în Cronica scrisă la curtea sa din Ardud se explică numai prin statutul său de magnat, aflat în anumite conflicte de interese cu familia Corvineștilor, prin calitatea de voievod al Transilvaniei din 1493 situat în vecinătatea unui mare principe, cu care se găsea în raporturi complexe, de natură politică, administrativă și în ultimă instanță de familie³³.

Nu trebuie să-i uităm pe Băliță și Drag, fii voievodului Sas din Moldova, fideli regelui Ungariei au fost răsplătiți cu dani importante și dregătorii; voievozi și comiți ai Maramureșului între anii 1378-1382 și 1385-1399, comiți ai secuilor 1387-1390, comiți de Satu Mare 1377-1388 și Ugocea 1392. Deținători al unui întins domeniu format din moșii, cetăți, vămi, protectori ai bisericii românești di nord-vestul Transilvaniei³⁴. La fel, și fiii lui Bartolomeu Dragfi s-au menținut în rândul baronilor de primă mărime. Ei au articipat la toate marile momente ale politicii ungare dintre 1500-1526, obținând în anul 1507 titlul de baron ereditar. Gheorghe Dragfi a fost numit în 1505 ban al Croației și Dalmației, iar Ioan Dragfi a fost pe rând, mare paharnic (1508-1513) ca și tatăl său, mare stolnic (1510-1515), mare vistier (1520-1522) și, în fine, jude al Curiei (1525-1526), calitate în care a și decedat la Mohacs. Ioan Dragfi a îndeplinit funcția de comite al Craznei și Solnocul de Mijloc, dn care făcea parte și Ardudul, începând cu epoca lui Matei Corvin³⁵. Localitatea este ridicată la rangul de târg (Oppidium Erdeud) la 1509, fiind la itersecția a trei drumuri comerciale dintre care cel mai important este Satu Mare – Ardud. Trebuie să arătăm că înainte de anul 1509, Ardudul avea statutul de „Domeniu feudal” care era un puternic centru agricol, meșteșugăresc și comercial din carul comitatului Sătmar³⁶.

³¹ Valentin Băințan, **Băsești „Mica Romă” de sub poalele codrului**, Baia Mare, 2000, pag. 309

³² Ioan Drăgan, **Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514**, București, 2000, pag. 306

³³ Idem, pag. 307

³⁴ Engel, **Archontologia II**, pag. 29; Hossu, **Drăgoșeștii**, Iosipescu, **Drăgoșeștii**.

³⁵ Kubinyi, **Barok**, pag. 204

³⁶ Valentin Băințan, **Băsești – „Mica Romă” de sub poalele Codrului**, Baia Mare, 2000, pag. 303-333

Dragfienii au fost proprietari și au administrat domeniul timp de peste un secol și jumătate între anii 1392-1555, fiind în același timp „tată și mamă” pentru locuitorii Arduului pe care i-au protejat, mai ales în perioada când sediul domeniului se afla în cetatea Ardu. Dragfienii, după ce au obținut aprobarea în 1470, au construit marea cetate din Ardu și așa cum afirmă inscripția de pe frontispiciu „Această cetate a Arduului a fost începută la 1481, în ziua a 8-a a lunii lui Sfântu Gheorghe (Aprilie) de către Bartolomeu Drafi”. Ea a fost construită pe locul unei cetăți mai mici³⁷ după cum afirmă istoricul Constantin Daicovici

În această perioadă, agravarea asupririi sociale și naționale declanșează în Transilvania un șir de răscoale printre care amintim pe cea din anul 1440, când iobagii din Comitatul Sătmăr, respectiv cei din zona Arduului și Codrului se răscoală contra nobililor asupritori sub conducerea unui anumit Martin³⁸. Această răscoală înecată în sânge iar conducătorii revoluționarilor au fost schingiuiți sau chiar spânzurați. Șirul de răscoale va culmina cu răscoala de la Bobâlna (1437) și cu războiul țărănesc din 1514. Pentru a înăbuși răscoala din 1437 și a preîntâmpina altele, fruntașii maghiarilor, secuilor și sașilor au încheiat uniunea frățescă cunoscută sub numele de „Uno trium nationum” care pentru români a constituit veacuri de-a rândul instrumentul de opresiune socială și națională. Masacrare cumplete sîvârșite de nobilime în rândul țărănimii răsculate și situația iobăgimii din țară care deveniseră atât de apăsătoare încât la 1514 se vor răscula sub conducerea lui Gheorghe Doja. În această frământare au fost cuprinse și satele codrene precum și zona Arduului, ceea ce se dovedește și prin faptul că, și după ce răscoala a fost înfrântă și conducătorul ei omorât în chip barbar, revlta a continuat prin părțile Sălajului și Sătmărului³⁹.

La răscoală, iobagii români au participat alături de cei maghiari. Această răscoală a diminuat capacitatea militară de rezistență a regatului ungar. În august 1526, va avea loc bătălia de la Mohacs dintre turcii invadatori și unguri, în care va pieri însuși tânărul rege Ludovic al II-ea, precum și toată floarea bărbaților din regatul Ungariei. Printre ei se afla și Dragfi Ianos, purtătorul steagului național maghiar, fapt consemnat de Szirmai Antal în lucrarea „Szatmar varmegye fekvese, torteneti es polagari esmerete”, Buda 1809 pag. 164⁴⁰. Această înfrângere va schimba structural soarta Transilvaniei. Turcii vor ocupa capitala Buda și vor transforma Ungaria în pașalâc turcesc, Transilvania rămânând principat va include și comitatele din Partium, printre ele aflându-se și comitatul Sătmăr.

Transilvania se va afla sub directa dependență de Înalta Poartă. Turcii se vor așeza în Cetatea Oradiei de unde vor face mai multe incursiuni de jaf și

³⁷ Borovszky Samu, **Szatmar Vormegye**, Budapesta, 1910, pag. 62

³⁸ În serviciul patriei 1933-1937, **Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în jud. Satu Mare**, Satu Mare, 1937, pag. 19

³⁹ **Istoria României în date**, București, 1972, pag. 115

⁴⁰ **Szatmar varmegye fekvese, torteneti es polagari esmerete**, Buda 1809 pag. 164.

prăpăd în localitățile sătmărene și respectiv în cele codrene care vor avea mult de suferit timp de un secol și jumătate⁴¹.

În localitatea Ardud, la 20 septembrie 1545 s-a ținut primul sinod al protestanților din Ungaria și Transilvania sub președinția lui Kopacsi Istvan, preot din Ardud. De asemenea s-a ținut și al doilea sinod al protestanților la 24 februarie 1555. Tot aici funcționa și o școală de pregătire a preoților reformați. Dar mai multe veți putea afla la capitolul populație și religie din prezenta monografie.

În 1555, familia Dragfienilor (Drăgoșeștilor) s-a stins fără urmași și a început o mare bătălie pentru obținerea moșiilor acestora. În 1556, domeniul Beltiugului a devenit domeniu regal, iar Ardudul a primit privilegiu de târg⁴². Începând cu anul 1566, localitatea este înscrisă în „Domeniul Ardudului”, împreună cu cele 59 de sate consemnate în Regista decimarum, Szatmar, 1584/2f.459-657 care se găsește la Arhivele Statului Budapesta (Magyar Országos Levéltár). În adresa de răspuns cu numărul 4102/2004 redactată de dr. Nemeth Istvan de la Arhivele Statului Budapesta (Magyar Országos Levéltár) rezultă că la 1576 Ardudul făcea parte din cele 59 de sate ale domeniului Ardud. Textul a fost transmis prin e-mail de către Orostovszky Gabriela⁴³.

Văduva lui Gaspar Dragfi, Ana Batori de Șimleu s-a recăsătorit cu Gheorghe Bathori de Ecsed și pentru că fiul său minor, Gheorghe, ultimul Dragfi, a decedat foarte timpuriu, iar noul său bărbat a trecut în tabăra lui Ioan Sigismund, de la acesta a primit cetatea Ardudului.

În 1565, Lazar Schvendi și Andrei Bathori au asediat-o și au ocupat cetatea Ardudului pentru regele Maximilian. La 1566, domeniul Ardud este atacat de turci care au pustiit localitatea. În acest timp, regele Maximilian scutește locuitorii din Beltiug timp de 6 ani de la plata tuturor dărilor din cauza distrugerilor pricinuite cu ocazia asediului cetății Ardudului de turci⁴⁴.

În 1569 este semnalată răscoala țăranilor din Sălaj și Comitatul Sătmar, zona Crazna condusă de preotul Gheorghe Crăciun, poreclit „Omul Negru”. La această revoltă au participat mulți iobagi din zona Codrului și zona Ardudului, care după înfrângerea răscoalei și conducătorul ei decapitat, la întoarcerea în sate cei care au participat la revoltă în semn de recunoștință și-au luat numele de „Negru”, care ulterior a fost scris în limba maghiară „Fekete”⁴⁵.

Ne întoarcem în evul mediu în anul 1593, când pe tronul Țării Românești urcă Mihai Viteazu, marele domn care va uni toate provinciile românești sub sceptrul său, în anul 1600. Este prima unire a pământului visul de aur al tuturor românilor. Întors de la Praga unde a dus tratative cu împăratul Rudolf al II-lea, Mihai Viteazu trece de la 13 iulie 1601 prin Satu Mare cu 8000 de mercenari

⁴¹ **Istoria României în date**, București 1972, pag. 115

⁴² Borovszky Samu, **Magyarország varmegyei es varosai monografiaja**, Budapesta 1910, pag. 62

⁴³ Ioan Suci, **Cuța, Poveste de sub Codru, monografie**, Satu Mare, 2008, pag. 10

⁴⁴ Borovszky Samu, **Szatmar Varmegye**, Budapesta, 1910, pag. 61-62

⁴⁵ Valentin Băințan, **„Mica Romă” de sub poalele Codrului**, Baia Mare, 2000, pag. 56, 313

aflați sub comanda sa, după care își stabilește tabăra pentru popas pe câmpia Moftinu Mic. După Sarkadi Nagy Mihaly, istoric sătmărean, Mihai Viteazu a poposit cu acest prilej, chiar în Cetatea Satu Mare⁴⁶. El va avea strălucite victorii împotriva turcilor și oștilor maghiare. Ascensiunea n-a fost bine văzută și va fi asasinat de Gheorghe Basta, general de origine albaneză, aflat în serviciile habsburgilor. În 1602, prin Convenția de la Cluj, Sigismund Bathori cedează împăratului Austriei, Transilvania, ceea ce va aduce principatul sub stăpânirea Casei imperiale de Habsburg, stăpânire ce nu va fi benefică pentru români, cu toate că ei vor apela deseori la Viena pentru dreptate, ba chiar luptând împotriva nobilimii maghiare ce subjugă țărănimea română. Armatele habsburgice vor ocupa cetățile din nord-vestul Transilvaniei, inclusiv cetatea Ardud, pe care le vor pierde în 1615, când Curtea de la Viena va trebui să-l recunoască pe Bethlen Gabor ca principe al Transilvaniei. Viața țărânimii iobage se va înrăutăți, jugul iobăgiei apăsa din ce în ce mai greu. Astfel, după registrul de dijmă din 1600 a porcilor de pajiște din penitențele Ardudului, din 23 de sate cele mai multe românești, au venit 37 de porci și 16,6 florini răscumpărare, printre cele 23 de sate se număra și Ardudul⁴⁷. Din documentele vremii rezultă că pe timpul Dragfienilor dările erau suportabile, dar pe timpul lui Gheorghe Bathory viața socială a satelor aflate în cadrul domeniului se va schimba fundamental. El a mărit toate obligațiile și sarcinile iobăgești, aducând oamenii la „sapă de lemn” și incendiind satele care nu-și puteau plăti dările, exemplu „Migeuca” din cadrul domeniului, sat incendiat de oamenii lui Gheorghe Bathori. Tot pe timpul stăpânirii lui Gheorghe Bathori, censul s-a dublat. Voievozii aveau obligația să dea un șoim de vânătoare și o căptioară anual, iobagii vor da „fertonul” – birul după pământ, dar și „tretina” adică vită de trei ani ce trebuia dată ca obligație⁴⁸. Ca să ne dăm seama de situația socială a unui iobag, vor arăta că pe la 1535 el putea avea 6 sau 8 boi de jug, dar avea și obligația să aibă arc cu 32 de săgeți și sabie, pregătit oricând de război. Cei mai înstăriți trebuiau să aibă în plus scut și secure de luptă⁴⁹.

Satele românești sau cu prestații caracteristice pentru români erau cuprinse în voievodatele locale. Astfel printre voievodatele locale sătmărene, în număr de 28, se afla și voievodatul local Ardud, care cuprindea 3 sate având amintiți voievozii locali Grigore Bădilă, Lazăr Marcu, Toma Voievodul și voievozii Simion și Petru⁵⁰. Ardudul a aparținut încă de la începuturi de Comitatul Sătmar, iar reședința comitatului până la 1526 era în Sătmar (Zothmar) pe urmă timp de aproape trei veacuri s-a mutat de 40 de ori din loc în loc, între care : Domohida (1595), Sanislău (1658), Odoreu – Udvari (1660), Dorolț – P.

⁴⁶ Muzeul de istorie Satu Mare, **Domni și voievozi roâni pe meleaguri sătmărene**, Satu Mare, 1969, pag. 4

⁴⁷ Acad. D. Prodan, **Iobăgia din Transilvania în sec. al XVI-lea**, vol. II, 1556-1600, București, 1968, pag. 4

⁴⁸ Valentin Băințan, **„Mica Romă” de sub poalele Codrului**, Baia Mare, 2000, pag. 313

⁴⁹ David Proda, **Iobăgia din Transilvania în sec. al XVI-lea**, vol. I, București, 1968, pag. 394

⁵⁰ Victor Dragos, **Voievodatele locale sătmărene**, Satu Mare, 1972, pag. 20

Dorocz (1671), Lazuri și la începutul secolului (veacului) XIX s-a stabilit la Careii Mari⁵¹.

În secolul al XVII-lea, Comitatul Sătmarului avea o întindere mai mică decât la sfârșitul veacului trecut. La stabilirea distanței dintre cea mai îndepărtată localitate și Comitat s-a ținut seama ca această distanță să poată fi parcursă pe jos de către un om de dimineață până seara, iar a doua zi să-și rezolve problemele și să se poată întoarce acasă până seara târziu. De asemenea, distanța de la localitatea cea mai îndepărtată și până la sediul plasei trebuia să fie parcursă de un cetățean pe jos de dimineața până la amiază, să-și rezolve problemele la plasă, iar seara să poată fi acasă în familie (o zi întreagă), iar distanța de la comuna aparținătoare trebuia să fie parcursul într-o jumătate de zi dus-întors. În timpul acela, pământul Comitatului Sătmar cu sate și orașe, târguri cu tot era împărțit în moșii mari, domenii enorme. Astfel, familia Andrei Bathory poseda 63 de sate și orașul Sătmar. Familia Dragfi avea 53 de sate, iar familia Karoly avea și ea moșii întinse⁵².

Domeniul Ardud a devenit proprietate erarială (proprietate a Imperiului Austro-Ungar) până în 1629, după care a aparținut de Cetatea Sătmarului când văduva baronului Mihai Karoly, Barbola Zsegneyei l-a obținut. Ulterior, în 1663, baronul Ladislau Karoly a obținut o nouă donație regală pentru acest domeniu și cetatea⁵³.

3. Șvabii (1726)

Sfera de dominație a ungarilor în Transilvania a fost o operă peticită cu secui în partea orientală a provinciei, cu sași în partea meridională, iar începând cu secolul al XVIII-lea cu șvabi în nord-vestul și sud-vestul Ardealului⁵⁴. Văzând că nu reușesc să stăvilească dezvoltarea firească a românilor băștinași numai cu ajutorul secuilor și al sașilor, ungurii au început colonizarea regiunii Satu Mare cu șvabi⁵⁵. Astfel, contele Alexandru Karoly s-a decis să cheme germani (șvabi) pentru a munci ogoarele rămase în pârloagă. În vara anului 1726 a început colonizarea comunei Ardud cu 44 de familii, iar în toamna aceluiași an, au venit 26 de țărani. Coloniștii din Ardud au primit și vie. Neînțelegerile cu maghiarii din Ardud vor fi tratate pe larg în capitoul „Populație”⁵⁶. La 1730, colonizatorul șvabilor contele Karoly Alexandru construiește o cetate-castel pe locul vechii cetăți construită de Bartolomeu Dragfi. La construcția Cetății Castel s-au folosit pereții și fundația celei anterioare. Din acest castel a mai rămas un singur turn refăcut în anul 1896 în stil neogotic care a rezistat intemperiilor până în zilele noastre.

⁵¹ V. Meruțiu, *Județele din Ardeal, Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, pag. 27

⁵² Lukinich, I. *Erdely Teruleti valtozasai a torok hodilas koraban (1541-1711)*, Budapesta 1918, pag. 371

⁵³ Barovszky Samu, *Szatmar Varmegye Kozsegei*, Budapesta 1910, pag 62

⁵⁴ Francisk Krauter, *Germanii din Banat și Transilvania*, vol. I, București, 1929, p. 629-644

⁵⁵ Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc*, Cluj-Napoca, 1991, pag. 186

⁵⁶ Ernest Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmarului*, Satu Mare, 1998, pag. 36

În sec. al XVIII-lea în descrierea de la 1772, Comitatul Sătmăr era organizat în două orașe (libere regești), 16 târguri și 236 de sate grupate în patru mari cercuri: Crazna, Baia Mare, Între Someș și Nir. În această perioadă, Ardudul împreună cu 51 de sate făcea parte din cercul Crazna, iar în cartea lui Windisch (1780) găsim în total 64 de sate⁵⁷.

O altă lucrare precizează faptul că la 1805, Comitatul Sătmărului din care face parte și Ardudul avea în acel timp două orașe, 17 târguri, 242 de sate și 12 puste. Cele 4 cercuri aveau câte trei plase. Nuărul locuitorilor din acest comitat era de 224.800. Ardudul în această perioadă era sediu de plasă⁵⁸.

În 1754, situația codrenilor și a celor din zona Ardud s-a înrăutățit astfel asupra satelor se impun noi impozite cum era „taxa copului” care fixa impozitul proporțional cu situația juridică și averea contriabilului. Un nobil cu sesie întreagă plătea 4 florini, iobagii plăteau 2 florini, săracii și preoții fiind scutiți⁵⁹. În 1769 se elaborează „Certa Puncta”, o ordonanță ce reglementează obligațiile iobăgimii din Transilvania față de stăpânii lor., ordonanță ce se va aplica și în satele din zona Ardudului⁶⁰.

4. Domeniul Ardud 1566-1600

Din motive lesne de înțeles, vom face o incursiune în istoria Domeniului Ardud din perioada 1566-1600 când aici s-au petrecut o seamă (sumă) de evenimente importante descrise în Urbariul din 1566 care poartă titlul de Bona Domini Erdewd 1566. Originalul lui este la Arhivele Statului din Budapesta (Magyar Orszagos Leveltar, U et C, facs. 101, nr. 46⁶¹) și registrele de tretină a porcilor, vom spicui câteva date pe care le considerăm importante.

La 1566 domeniul e înscris cu 59 de localități din care 6 notate porțiuni, în frunte cu târgul (oppidum) Beltig, la 1569 însă, sunt notate ca târguri și Oar și Ardudul. Restul sunt sate⁶². La această dată (1566) domeniul se arată lovit greu de turci, dar și de alte calamități. Se vede aceasta mai întâi din numărul ridicat al sesiilor pustii, care e de 206. La unele sate numărul sesiilor pustii se apropie sau chiar întrece pe a celor locuite. În Hurez, de exemplu, sunt înscrise 10 sesiipustii față de 19 locuite și exemplele sunt nenumărate. Lovit de turci în mod deosebit se prezintă înainte de toate târgul Beltiug. El nu are înscrise sesii pustii, dar târgul e ars, populația e fugărită și s-a întors numai în parte, în număr de 66, menționăm că în această perioadă târgul Beltiug făcea parte din „Domeniul Ardudului”, împreună cu alte sate⁶³. Gerăușa a fost întreagă arsă de truci , la fel satul Hodișa a fost iarăși arsă de turci că nimic și nimeni n-a mai rămas, nici un

⁵⁷ V. Meruțiu, *Județele din Ardeal, Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, pag. 29

⁵⁸ Antal Szirmai, *Notitia politica Historica. Topographica incliti Comitatus Ugochiensis*, Pestini, 1805, p. 9, 63

⁵⁹ *Acta Musei Porolissensis*, Vol. V, pag. 306

⁶⁰ *Istoria lumii în acte*, București, 1969, pag. 198

⁶¹ *Magyar Orszagos Leveltar*, U et C, facs. 101, nr. 46

⁶² Acad. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. II, București, 1968, pag. 261

⁶³ Idem, pag. 264

om măcar. Înainte au fost 10 coloni și un libertin, au revenit trei și libertinul care rămași pe drumuri au lucrat la tăiat lemne pentru foc, în schimbul cazării și mesei la Cetatea din Ardud, unde au fost primiți și alți pribegi rămași fără case și bruma de avere.

Dar nici după prăpădul rămas în urma invaziei turcești, iobagii nu au fost scutiți de dări. Această contribuție a strungii și vacii (vită de 3 ani) se numea „TRETINĂ” care este reprezentată în urbariul din 1569. De tretină n-a fost scutită nici localitatea Ardud (sediul domeniului), ba din contră Ardudul trebuie să dea în plus și un anumit număr de legături de cânepă (mănuși) după cum o cerea nevoia⁶⁴.

În popor se vorbește că o nenorocire nu vine niciodată singură, astfel după ordonanța Certa Puncta și taxa capului, peste săracii Codreni din Plasa Ardudului în 1780 a năvălit o invazie de lăcuste, care a cotropit toate culturile, chiar și pădurile de o parte și alta a Codrului. Erau atât de multe (combaterea lor se făcea cu metode arhaice) încât fiecărui cetățean îi revenea obligația să strângă și să ardă un sac și jumătate de lăcuste, iar proprietarii de vii din Ardud și Viile Satu Mare trebuiau să pună la dispoziția autorităților locale aparatele de stropit vie pentru combaterea lăcustelor. În această perioadă s-a format și un comandament operativ la Ardud în vederea limitării, înaintării valului de lăcuste spre localitățile din jur și chiar a orașului Satu Mare⁶⁵.

5. A doua invazie de lăcuste din 1782.

Dacă invazia de lăcuste din 1780 a venit din partea Codrului, a doua invazie de lăcuste catastrofală din anul 1782 a migrat din sens invers, adică de pe lunca Someșului spre zona Ardudului respectiv zona Codrului⁶⁶. În documentele vremii se spune că erau atât de multe încât se întuneca zarea (cerul) când apăreau stolurile de lăcuste. Combaterea lor se făcea ca la prima invazie cu metode rudimentare și în final strângerea și arderea lor în afara localității, datorită faptului că acestea prin ardere emanau un miros insuportabil. Dacă primul val a fost oprit în împrejurările Ardudului, cel de-al doilea val a traversat localitatea înaintând spre dealurile Codrului.

În urma lor a rămas totul pârjolit, culturile de cereale, grădinile, viile, pășunile și pădurile. Din documentele vremii aflăm că populația de lăcuste călătoare „lăcusta migratoare Rossica”, provine din Delta Dunării, stabilite în „Lunca Someșului” în timpul invaziei din 1778, găsind aici condiții prielnice pentru perpetuarea speciei. Urmările acestei adevărate catastrofe nu au fost greu de anticipat, urmând foamete și sărăcie lucie. Migrând în toate localitățile de pe

⁶⁴ Idem, pag. 274

⁶⁵ **Marmația**, vol. IV, Baia Mare, 1978, pag. 429

⁶⁶ Alin Pop, Valea Vinului, **Monografia localității Satu Mare**, 2009, pag. 44-47

Valea Someșului, începând de la Valea Vinului spre Sătmar și în continuare devastând zona Codrului și zona Craznei⁶⁷.

Din 1784, limba germană a fost declarată limbă oficială în Transilvania, respectiv, în Comitatul Sătmar și localitățile aparținătoare, știre care a încălzit sufletele germanilor și respectiv șvabilor din zona Arduului (Ardud, Rătești, Beltiug, Șandra, Socond)⁶⁸.

În 1785, episcopul greco-catolic din Blaj, Ioan Bob dispune să se înființeze școli românești în fiecare sat cu peste 100 locuitori conform dispozițiilor Împăratului Iosif al II-lea, referitor la școlile confesionale. Dispoziția Împăratului se va pune în aplicare și în Comitatul Sătmar, respectiv în Cetatea Arduului (mai multe în cap. *Învățământ*)⁶⁹.

Între anii 1741-1745, ciuma a făcut ravagii în Comitatul Sătmar, astfel Împărăteasa Maria Terezia a dat decretul în 10 puncte prin care se indică măsurile de carantină împotriva ciumei, care bântuia și Arduul și satele din împrejurimi⁷⁰. În urma răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan din 1784, Împăratul Iosif al II-lea emite patenta de desfășurare a iobăgiei la 22 august 1785, prin care a suprimat dependența personală a țăranului de stăpânul său, dându-i dreptul de strămutare, de a exercita meseria, de a se căsători fără consimțământul stăpânilor.

Prin această patentă a început destrămarea raporturilor feudale. Măsurile liberale edicate de Împărat în favoarea românilor din Transilvania, se lovesc de îndărătnicia nobilimii maghiare care nu înțelegea să renunțe la absolut nici unul din privilegiile pe care și le acaparase cu de la sine putere. Singura consolare a românilor o constituia plângerile la Viena pe jos. Drumurile dus-întors durau 4 săptămâni (continuare cap. *Populație*)⁷¹.

În lucrarea „Haiducul lui Pinte și lumea sa” (1693-1703) sunt menționate cele trei vizite făcute de „Pinte și haiducii săi” în cetatea Sătmarului care coborând din munții Maramureșului în drum spre Satu Mare au traversat Munții Codrului de la Băița de sub Codru la Hodișa unde Pinte a racolat un ostaș pe nume Gheorghe Grumaza, care în scurt timp a fost avansat la gradul de caporal, fiind unul dintre cei mai apropiați oșteni ai lui Pinte. În timpul traversării Codrului cu 120 de haiduci au făcut un popas la fântâna din vârful Codrului numită de localnici fântâna „Gâștii”, care după trecerea haiducilor, localnicii i-au dat numele de fântâna „Pintii”. În drumul lor de la Hodișa la Cetatea Sătmar au trecut prin localitatea Ardud de unde a racolat mai mulți oșteni a căror nume nu s-a păstrat, dar se știe că proveneau din rândul

⁶⁷ **Marmația**, vol. IV, Baia Mare, 1978, pag. 427-429, Ioan Suci, **Cuța, Poveste de sub Codru, Monografie**, Ed. Citadela, Satu Mare, 2008, pag. 30-31

⁶⁸ Valentin Băințan, „**Mica Romă de sub poalele Codrului**”, Baia Mare, 2000, pag. 322

⁶⁹ Bordeianu, M. și Vladcovschi, **Istoria învățământului în date**, Iași, 1979, pag. 58

⁷⁰ Darius Pop, **Mărturii strămoșești**, Satu Mare, 1938, pag. 150

⁷¹ Rettegi Gyorgy, **Emberkiratai** (Memoriile lui Rettegi Gyorgy) în „Hazanak” (Patria Noastră) vol. I 1884, pag. 383

fugarilor, tâlharilor, dezertorilor și concediați din armată. Din rândul răufăcătorilor, foști militari racolați, nu puțini erau de proveniență mic nobiliară sau nemeșească, pușcași (scopetarii, puscasoc) libertini (libertimesoc, szabadosok) și dărăbanți (darabantok). Din cuprinsul domeniilor unor cetăți fiscale sau princiare precum Ardud, Chioar, Șimleu, Gherla etc. După racolare aceștia s-au integrat repede în bandele de haiduci care conform spuselor unor martori din Ardud, în procesul lui Pinte (procesus malefactorum in anno 1701) au făcut incursiuni de jaf în jurul Ardudului și împrejurimile Cetății Sătmar. Din relatările acestor martori rezultă că haiducii erau prost-îmbrăcați în sumane, opinci și chiar desculți. La a treia vizită aceștia s-au prezentat foarte bine îmbrăcați în dolomane din postav prețios, iar prin târgul Cetății (Sătmar) aceștia făceau comerț cu produse sustrate prin jaf de la negustorii străini care traversau țara.

La 29 iulie 1703, guvernul a dat ordin comitatelor din jur pentru prinderea haiducilor, dar aceștia s-au aliat cu „curuții” comitelui Alexandru Karoly, care în preajma zilei de 14 august 1703 au atacat orașul Baia Mare, atacat cu prilejul căreia Pinte a fost împușcat în fața porții de sud lângă „Turnul Măcelarilor”. Cu moartea sa înceta cariera unui haiduc demn de invidiat care timp de peste un deceniu a reușit ca nimeni altul să ilustreze haiducia pe un vast spațiu din Banat, trecând prin Crișana, Sălaj, Comitatul Sătmar și până în Polonia și de la Tisa până la Carpații Orientali⁷² (continuare în cap. Populație).

În părțile sătmărene și respectiv în plasa Ardud, primul val de emigranți evrei provin din cei expulzați din Viena, înainte de 1672, dar și din alte părți ale imperiului, astfel în Ardud la 1582 existau un număr de 28 de evrei. În 1737 apare o lege ce a limitat numărul copiilor într-o familie de evrei la un singur copil. Tot în această perioadă (1728) 365 de familii de evrei sunt expulzate din Bucovina de generalul Enzenberg și se vor întreprinde o parte spre Comitatul Sătmar unde vor fi primiți. În Ardud, situația acestora se prezintă astfel. Dacă în 1851 aici erau trei familii de evrei, la recensământul din 1930 se găseau 119 familii de evrei⁷³. Mai multe despre evrei în cap. Populație.

În 1897, la Ardud se înființează o școală de fete și grădiniță de copii. Spicuind din documentele vremii aflăm că aici a existat o școală confesională încă din anul 1484 a parohiei romano-catolice, iar la 1555 aici funcționa o școală de pregătire a preoților reformați. Într-o conscripție școlară din 1700 aflăm că aici funcționa o școală din 1699, cunoscându-se și numele învățătorului din Oppidum Ardud, Ioan Hammerle⁷⁴. Vom reveni cu detalii în cap. Școala.

⁷² Rettegi Gyorgy, **Emberkiratai** (Memoriile lui Rettegi Gyorgy) în „ Hazanak” (Patria Noastră) vol. I 1884, pag.383

⁷³ Susana Andea, Avram Andea, **Documente privind mișcarea lui Pinte 1693-1703**, Cluj Napoca, 2003, pag. 64-87, 102-117 și volumul **Haiducul Pinte și lumea sa 1693-1703**, Cluj Napoca, 2003, pag. 8-21, 38-83, 132, 237

⁷⁴ Nicoară Mihali, Nicoară Timiș, **Cartea munților**, Baia Mare, 2000, pag. 117

Iosif al II-lea împăratul reformator, călătorind mult prin Transilvania și respectiv prin comitatul Sătmar și Cetățile Ardud și Medieșu. Aurit va afla situația dezastruoasă a țărănimii și după ce va ajunge împărat la 22 august 1780, va promulga patenta de desființare a iobăgiei în Principat.

El duse atunci la Viena peste 19.000 de plângeri ale iobagilor⁷⁵. La Viena, în 1701 s-a dat decretul Împăratului Leopold I prin care se asigură românilor din Transilvania de a se uni cu oricare dintre cele patru religii recepte sau de a-și păstra religia, fapt care a entuziasmat și locuitorii Ardudului. La 1776 s-a dat decretul Mariei Terezia, publicat prin guvernul Transilvaniei, prin care se poruncește înființarea unor școli pentru învățarea țesătoriei, fapt care a adus multă bucurie în comunitatea șvăbească din Ardud⁷⁶.

La început de veac (1800) Petru Maior publică trei volume de „Prediche” sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului (Buda 1810-1811) tot el tipărește „Istoria pentru începuturile românilor din Dacia” (Buda 1812), cea mai răspândită și cea mai influentă operă tipărită integral pentru a combate teoriile tendențioase ale unor istorici (Eder, Engel și Suler) cu privire a originile poporului român. Au mai fost și alte lucrări ce vor deschide o nouă eră la început de secol, pentru români, lucrări care au fost primite cu entuziasm de către românii din Comitatul Sătmar și împrejurimile Ardudului⁷⁷. Mai multe detalii în cap. Școala.

Un prilej de mare bucurie pentru locuitorii din Ardud și împrejurimi a fost inaugurarea liniei de cale ferată îngustă Satu Mare-Ardud, proiectată la 1848, dar construcția a fost începută la 1899 și terminată în anul 1900, care făcea parte dintr-un proiect nefinalizat la acea dată din cauza mișcărilor revoluționare din perioada 1848-1849 care au zguduit Ungaria. Linia a fost deschisă pentru circulație la data de 14 iunie 1900 pe relația Satu Mare-Ferăstrău-Amași-Cionchești-Lipa-Viile Satu Mare-Cetatea Ardud-Ardud gară și mai târziu altă ramură pe relația Ghilivaci-Ardud-Sărătura-Gorun Viile Satu Mare-Homoroades-Ardusat. Liniile de cale ferată Satu Mare-Ardud și Ghilivaci-Ardud-Ardusat au înlesnit transportul de mărfuri și persoane având o contribuție esențială la dezvoltarea economico-socială a întregii regiuni. Mai multe detalii în cap. Populație.

6. NUMELE ORAȘULUI ARDUD

După cum am arătat în „Capitolul istorie”, istoria acestei localități se pierde în negura vremurilor precum și numele său. Interesant ar fi de știut cum se numea înainte de așezarea ungarilor în Câmpia Panonică... probabil tot ARDUD (ipoteză susținută de ultimele cercetări) dar din lipsă de documente ne

⁷⁵ Dr. Ioan. M. Bota, *Contribuții la istoria învățământului românesc în nord-vestul Transilvaniei, în Marmația*, IV, Baia Mare, 1978, pag. 94-95

⁷⁶ Valentin Băințan, *Mica Romă de sub poalele codrului*, Baia Mare, 2000, pag.65

mulțumim să prezentăm numele localității așa cum a fost scris de peste 20 de ori în mod diferit în cele 4 limbi oficiale: latină, română, maghiară și germană. Având ca bază de pornire „REGISTRUL DE LA ORADEA” unde există consemnări ale evenimentelor petrecute între anii 1208 – 1235 (în limba latină) acesta aparținând de Catedrala Sfântul Ladislau din Oradea.

Odată cu prima atestare documentară numele așezării (orașului) este scris în limba latină HERDEUD la 1215. Tot sub numele de HERDEUD îl consemnează și autorul CORIOLAN SUCIU în *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*. Revenim la registrul de la Oradea unde îl găsim sub numele de ERDEWD, iar în 1230 apare cu numele de ERDEUD.

Din 1264, când localitatea a fost acordată CETĂȚII SĂTMARULUI în cadrul căreia la 1271 s-a numit HERDEUD, iar la 1323 ERDÖD. Tot în *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania* îl găsim înscris sub denumirea de ERDEUD. La 1334 este înscris sub numele de SACERDOS DE ORDEUD în „Documente Românești” seria „C” Transilvania, după care Domeniul Arduș a fost atribuit Dragfienilor la 1394 ERDEWD, iar la 1424 când Dragfienii au obținut majoritatea satelor codrene, Ardușul a fost scris KYSERDEWD PRED ERDEWD.

După istoricul maghiar Csánki Dezső în lucrarea sa *Geografia istorică a Ungariei pe timpul huniazilor*, orașul este scris OPPIDUM ERDEUD. Autorul Veress în „documente”, volumul III, apare scris sub numele de ERDÖD, iar în volumul VIII apare ERDEWD, nume primit după stingerea Dragfienilor și domeniul a fost atribuit Cetății Sătmarului.

Din lucrările ilustrului istoric maghiar MAKKAI LASZLÓ, actele economice ale moșii lui Gheorghe Rakoczi I (1631 – 1648) aflăm că numele localității era NAGY ERDÖD. Odată cu colonizarea șvabilor și strămutarea ungarilor de către Alexandru Karolyi în satele învecinate, după anul 1768, orașul Arduș care în anul 1369 a fost ridicat la rangul de oraș de câmpie acum (1768) a devenit oraș pur șvăbesc, iar în actele oficiale ale domeniului a fost scris în limba germană ERDEED.

În lucrările lor, Nagy Ludovicus și fenyes Elek, la 1828 și 1851, apare sub numele de ERDÖD. Condorm ordinului Ministrului de Interne a regatului Ungariei de la 1868, articolul 4, denumirea definitivă stabilită a orașului va fi ERDÖD.

În documentele oficiale ale Administrației Domeniului la 1917 îl găsim cu numele de ERDEUD și ARDED. De la unirea de la 1918 și până la Dictatul de la Viena, numele localității a fost scris în limba română ARDUD, iar în perioada Dictatului s-a scris în limba maghiară ERDÖD.

Din toamna anului 1944 și până în prezent, numele orașului este ARDUD. După opinia unor istorici, numele localității în limba ungurească ar înseamna „loc din pădure”, dar în prezent se fac studii istorice aprofundate și s-a ajuns la

concluzia că originea cuvintelor Ardeal, Ardud... ar proveni din AR-DEAL, AR-DUD, care ar putea avea înțelesul de localități, localitate așezată pe un deal, fiind de origine celtică.

În așteptarea noilor generații de istorici (care să fie plătiți mai bine) care vor scoate la lumină noi dovezi despre nume de persoane și locuri, mai ales că la venirea ungarilor în Panonia noi aveam o toponimie consolidată (nume de râuri, munți, localități, drumuri etc.) care nu s-au putut traduce în limba maghiară în formare.

Numele orașului ARDUD

Nr. crt.	Anii de referință	Numele oficial al localității	Note (subsol)
1.	1215	HERDEUD	A varadi regestrum a települést alandó jellegűnek ea a Varmegye többi településhez viszonyítva szervezetedeségüként emliti (Registru Oradea)
2.	1215	HERDEUD	Coriolan Suciu, <i>Dicționar istoric al localităților din Transilvania</i> , București, 1967, vol. I A-N, pag. 43
3.	1216	ERDOWD	Idem
4.	1216	ERDEWD	A varadi regestrum (273) – Registrul de la Oradea
5.	1221	ERDED	Idem, pag. 226
6.	1230	ERDEUD	Coriolan Suciu, op. citat, pag. 43
7.	1231	ERDEUD	Idem
8.	1271	HERDEUD	Idem
9.	1323	ERDEÖ	Idem
10.	1330	ERDEUD	Idem
11.	1334	SACERDOS DE ORDEUD	Doc. Rom. C I, 72, 159, 252, 393, a II-a 138, bII 323, BIII 176
12.	1424	KESERDEWD PRED ERDEWD	Bura Laszlo, Szatmar megye történeti-Etimologiai Helysegnevtara, pag. 38
13.	1509	OPPIDUM ERDEUD	Csanki I, pag. 474
14.	1585	(ERDOD) ERDEOD	Coriolan Suciu, op. cit., pag. 43
15.	1592	ERDEÖD ERDEWD	Veress, Doc. III, 6, 320, VIII 203
16.	1648	NAGY ERDÖD	Makkai, pag. 405

		KIS ERDÖD	
17.	1768	ERDEED	Albin Scherhauser, <i>Șvabii sătmăreni și bihoreni, precum și germani din Maramureș</i>
18.	1810	ERDÖD	Szirmay Antal, <i>Szatmar varmegye</i> , (Comitatul Sătmăru), pag. 168
19.	1828 1851	ERDÖD	Nagy Ludovicus, I, pag. 362; Fenyés Elek
20.	1913	KAROLY ERDÖD	Coriolan Suciș, op. cit., pag. 43
21.	1918	ARDUD	Idem
22.	2006	ORAȘ ARDUD	Hotărâre de Guvern

7. Familia Voievodului Transilvaniei BARTOLOMEU DRAGFY (n. 1447-d. 1501)

În majoritatea documentelor (scrierilor) istorice, familia marelui voievod este prezentată sumar: doar că din rândul familiei Drăgoșeștilor (Dragfy) Bartolomeu va ajunge voievod al Transilvaniei, cuscru cu Ștefan cel Mare și că a construit marea Cetate din Ardud.

Pe lângă faptul că în capitolul „Scurt istoric” am prezentat pe larg marea familie voievodală a Drăgoșeștilor de Beltiug și Ardud, care prin maghiarizare a devenit Dragfy, ne-am propus să facem o mică incursiune în istoria familiei ilustrului voievod, descendent din Dragfieștii de Beltiug (filius Drag, Dragffy de Belthawk).

Prima familie de magnați de origine română este cea a Drăgoșeștilor, ai cărei reprezentanți, Baliță și Dragu, fiii Voievodului Sas din Moldova, fideli regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg (1387-1437) au fost răsplățiți cu dani importante și dregătorii: voievozi și comiți ai Maramureșului (între anii 1378-1382 și 1385-1399), comiți ai secuilor (1387-1390), comiți de Satu Mare (1377-1388) și Ugocea (1392)⁷⁸. Deținători ai unui întins domeniu, format din moșii, cetăți, vămi, protectori ai bisericilor din nord-vestul Transilvaniei. Din această mare familie provine și tatăl voievodului Bartolomeu, NICOLAE DRAGFY de BELTIUG (Nicolaus filius Drag de Belthawk) fiul lui Gheorghe cu numele catolic (de) Emeric numit și Dragfy (fiul lui Drag). Din documentele vremii aflăm că NICOLAE, tatăl voievodului, a trăit în mediu străin și fiind căsătorit cu o străină și-a crescut cei 5 copii în spirit unguresc și reigia catolică.

⁷⁸ Engel, Archontologia, II, p.29; Hossu, **Drăgoșeștii**; Iosipescu, **Drăgoșeștii**

Din cauza aceasta familia lui, care a adoptat ca nume familiar numele unguresc (DRAGFY) s-a maghiarizat, uitându-și cu timpul și originea română. În plan politic tatăl voievodului lua parte deja la adunările de stări ale Ungariei dintre anii 1439-1444 ca reprezentant al Comitatului Solnocul de Mijloc, făcând parte din elita aceluși comitat. El este încă un „EREGIUS”, un fruntaș Comitatens, consacrat prin averea sa și prin ascendența ilustră pe care o reprezenta. Mama sa provenea din familia BATHORI, iar el însuși a fost căsătorit succesiv cu surorile ARFA și EUFEMIA, fiicele lui LADISLAU JAKCH de COȘEIU, fruntaș din același comitat, dintr-o familie care a dat și un voievod al Transilvaniei. Nu excludem faptul ca Nicolae Dragfy să fi fost într-o anumită stare conflictuală cu Iancu de Hunedoara, care luase pentru sine comitatul peste solnocul de Mijloc și ocupase câteva moșii de acolo, pe care Dragfienii (Drăgoșeștii) le vor reclama și primi după 1490. Din căsătoria lui Nicolae cu cele două surori au rezultat 5 copii după cum urmează: IULIANA, măritată cu NICOLAE de ZOKOL, BARTOLOMEU, FRANCISC, GHEORGHE și PETRU. Fiul său BARTOLOMEU, zis și BIRTOC, BERTALAN, BERTOLD s-a născut în anul 1447⁷⁹, al doilea copil dintre cei 5 a lui Nicolae (Dragfy) care de tânăr a urcat pe scara ierarhiei sociale. Astfel la vârsta de numai 21 de ani în anul 1468 a pătruns în rândul baronilor fiind ridicat la rangul de mare paharnic (MAG. PRINCER-NARUM) a regelui Matia (Matei Corvinul), iar la scurt timp devine „MARE CAMERIERU” (cameraman?) MAG. CUBICULARIORUM al regelui Vladislav II la 1490⁸⁰, iar între anii 1493-1498 la vârsta de 46 de ani Voievod al Transilvaniei depășindu-și strămoșul din veacul trecut. Ajuns voievod al Transilvaniei la 1491, Bartolomeu Dragfy se introduce în POSSESSIUNILE VALACHALE Sandorfalva, Balkfalva, Suryanfalva, Orosyfalva, și în jumătatea din POSSESSIUNILE HUNGARICALE M.-KEKOS et (și) Dumbrăvița din Comitatul Solnoc.

El s-a remarcat ca iscusit comandant militar în mai multe lupte memorabile din vremea regelui Matia (Matei Corvin) între care cea de pe Câmpul Pâinii în anul 1479 alături de comitele Timișoarei Pavel Chinezul unde turcii au fost înfrânți. Iar ca voievod în fruntea a 12.000 de ostași transilvăneni el l-a ajutat pe Ștefan cel Mare cu care era înrudit (cuscru) în lupta împotriva invaziei poloneze condusă de regele polon Ioan Albert, la 1497⁸¹. Raporturile sale particulare cu Ștefan cel Mare (consemnate în „Letopisețul anonim”), simpatia față de acesta și comparația defavorabilă regelui de la Buda exprimate în Cronica scrisă de la Curtea sa din Arduș și Belțiu, se explică numai prin statutul său de magnat, aflat în anumite conflicte de interese cu familia Corvineștilor, prin calitatea de voievod al Transilvaniei din 1493 situat în

⁷⁹ Alexandru Filipașcu, **Voievodatul Maramureșului**, București, p. 33, 34, 35 și „Revista Transilvania”, Anul 76, Martie-Aprilie nr. 3-4, 1945, Sibiu

⁸⁰ Eudoxiu Hurmuzaki, **Documente privitoare la Istoria Românilor**, București, 1891, pag. 320

⁸¹ Valentin Băintan, **Mica Romă de sub poalele Codrului**, Baia Mare, 2000, pag. 54 și Ștefan Pascu, **Voievodatul Transilvaniei**, vol. II, Cluj Napoca, 1979, pag. 254.

vecinătatea unui mare principe, cu care se găsea în raporturi complexe, de natură politică, administrativă și, în ultimă instanță de familie.

După înfrângerea răscoalei din 1497, regele Ungariei Matei Corvin (din familia CORVINEȘTILOR) i-a dăruit domnitorului Moldovei, Ștefan cel Mare și Sfânt, cetățile CICEU și CETATEA DE BALTĂ cu domeniile lor în anul 1489, iar la preluarea domeniului a participat și ALEXANDRU, fiul lui Ștefan cel Mare, ocazie cu care a cunoscut-o pe fata lui Bartolomeu Dragfy, voievod și comite al Comitatului Solnocul de Mijloc și stăpân al domeniului Chioar, limitrof CICEULUI.

Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, s-a căsătorit în același an, adică în 1489 cu fiica voievodului și astfel tatăl său a devenit cuscru cu Bartolomeu Dragfy.

Dragfienii erau, cum se poate constata din aceste succinte date, perfect integrați în mediul mării nobilimi maghiare. Birtoc (Bartolomeu), „cuscrul” lui Ștefan cel Mare, se găsea la mare distanță în această privință de strămoșii săi Baliță și Dragu, fiii lui Sas-Voievod. El nu mai era voievod în Maramureș, nici chiar comite, fiind perceput ca intrus primejdios și respins *in corpore* de către nobilimea românească de aici, cu toate acestea în această epocă Dragfienii (Dragfy) au ocrotit cu personalitatea lor covârșitoare libertatea și nobilitatea românească nord-transilvană⁸².

8. Istoria cetății DACICE Ardud

Despre istoria cetății Dacice nu s-au păstrat documente din care să rezulte anul construcției, forma construcției, materialele folosite la construcție, mărimea construcțiilor etc. Dar putem presupune că toate aceste elemente au fost similare cu cele ale cetăților dacice din Transilvania, ale căror ruine supraviețuiesc până în zilele noastre și a căror istorie se pierde în negura vremurilor demult apuse.

Dacă științele exacte nu pot fi influențate de putere, nici de interese, istoria dimpotrivă, întodeauna a fost amenințată de interese partinice. Deseori inexacitatea, mistificarea, simpatia sau lipsa ei totală față de anumite persoane ori popoare au format istoria ce scrisă pe hârtie. Cu toate acestea o parte din istoria Românilor s-a transmis prin viu grai (și legende) din generație în generație până în zilele noastre. Făcând o incursiune în trecutul neamului nostru, observăm că zonele din nordul țării, precum Zona Codrului, Zona Ardudului, Zona Oașului și a Maramureșului, datorită poziției sale geografice și a aspectului său depresionar, n-a fost cucerită de romani și nu a făcut parte din provincia organizată de împăratul Traian în vara anului 106 d. Cr. A rămas în stăpânirea dacilor liberi, partea provinciei Dacia dinspre Zona Codrului, pe linia castrelor romane din nordul Transilvaniei.

⁸² Iosipescu, **Drăgoșeștii și Ioan Drăgan, Nobilimea Românească din Transilvania între anii 1440-1514**, București, 2000, pag. 307

Dar să revenim la Cetatea Dacică Ardud despre care majoritatea istoricilor sunt de părere că cetatea construită de Bartolomeu Dragfi a fost amplasată pe ruinele unei cetăți mai vechi, după cum afirmă istoricul Constantin Daicoviciu, cetatea putea adăposti peste 1500 de soldați. Ștefan Mărcuș, în lucrarea „Sătmar” la capitolul „Sate și Cetăți” din perioada dacilor liberi relatează următoarele: *„Cetățile de pământ ridicate pe movilele dimprejur, întărite cu șanțuri, au fost straja dealurilor și munților. În dosul liniei de sus, s-a făcut formația a două cetăți care s-au prins de ultimele ieșiri ale dealurilor din Țara Oașului și din Codru, formând legătura la nord spre Hust cu Cehoslovacia, iar la sud spre Tășnad cu Biharia, unde-și avea centrul Ducatul lui Menumorut.”* În această linie se găsesc încă și azi ruinele cetăților Hurez, Dobra, Stâna de Sus, Cuța, Beltiug și Ardud.

Semnificativ este că poporul numește și azi „CETATE” locurile unde abia se mai găsesc ruine chiar dacă acelea nu se mai văd deasupra solului, ca de exemplu cele de la Stâna, Cuța, Ardud, Șomcuta sau Seini. Sunt dealuri care poartă numele de Dealul Cetății, Cetatea de Piatră, Cetatea de lut, Cetatea etc. Unele dintre cetăți au putut fi identificate și până acum prin artefactele arheologice descoperite, altele însă nu, și urmele lor se pierd zi de zi⁸³. Mențiuni despre cetatea dacică din Ardud găsim în „Documente privind istoria României seria C., Transilvania, C. I 72, 159, 252, 393, a II 138, b II 323, b III 176, unde se menționează că cetatea lui Bartolomeu Dragfy a fost construită pe ruinele unei vechi cetăți dacice. Mențiuni despre vechea cetate găsim în lucrările „Comitatul sătmar în evul mediu de Maksai Ferenc (1940), Szathmar Varmegye (Comitatul Sătmar) de Szirmai, Antal (1810), precum și în monografia Comitatului Sătmar, coordonator Borovszky Samu (1907) care susțin că înainte de construcția mării Cetăți aici au existat ruinele unei cetăți mai mici peste care Bartolomeu Dragfy a construit marea Cetate.

9. Istoria „Cetății Dragfienilor”

Tabela genealogică a familiei Drăgoșeștilor (Dragfy)

Copie din Documente privitoare la „Istoria Românilor”, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, volumul II, București 1891, pagina 320

Familia *Dragfy*, în togma ca și alte familii ilustre din Ungaria, a fost de origine română. Carol Wagner, unul dintre cei mai însemnați scrutați ai istoriei ungurești de la începutul secolului present, colectase mai multe date importante relative la familia Dragfy, pe cari dănsul le a și publicat în

⁸³ Ștefan Mărcuș, **Sătmar**, Oradea 1938, vol. I, pag. 105-108

însemnata sa operă intitulată *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae jam interciderunt*. Posonii, 1802.

Chiar la începutul scrierii sale în privința familiei Dragfy, Wagner face următoarea constatare: «Este afară de totă îndoieala, că strămoșii familiei Dragfy se tragă din Moldova, unde dâșii se distinseră între boerii, séu nobilii de frunte, ai acestei țeri. Despre acésta ne încredințéază mai multe documente, cari se păstréază în archiva Conventului dela Lelesü».

Noi publicăm aici tabela genealogică a acestei ilustre familii, elaborată pe baza documentelor publicate în Volumul I. 2. Din acésta colecțiune, precum și pe baza datelor comunicate de Wagner în *Collectanea genealogico-historica* și de Wenzel în scrierea sa asupra Maramureșului (*Kritikai Fejtegetések Máramaros megye történetéhez*. Pest. 1857)

FAMILIA DRAGŪ

Sasü, voivodulü 1365,
(trecută din Moldova în Maramureș *)

Balcü numitü și Băliță, Voivodü alü Românilorü. 1368			Dragü,			Ionü		
» » Maramureșului. 1365 1378. 1383. 1384. 1388 1391. 1392. 1393			Voivodü alü Maramureșului. 1388 1392			Comite alü Secuilorü 1390		
» » Maramureșului și Ugocei. 1392			» » Maramureșului și Ugocei. 1392					
Comite alü Maramureșului. 1378 1381. 1390. 1392. 1398			Comite alü Maramureșului. 1378 1390. 1392. 1398.					
» » Satmarului. 1383. 1384.			» » Satmarului. 1378. 1381.					
» » Ugocei. 1392			» » Ugocei. 1392					
» » Secuilorü. 1388. 1390.			» » Secuilorü. 1388. 1390					
Primesce ca donațiune dela regele Ludovicü I domeniulü Cunia din Maramureșü, confiscatü dela Bogdanü, Voivodulü Moldovei. 1365								
Balcü Sandrinü		Dumitru	George (cu numele Sandrinü numitü și Dragfy		Sandrinü.	Dumitru.	Ladislau.	
(séu Alesandru) 1402. 1402.		catolică Emericü),	(filius Drag). 1402. 1409. 1411. 1424. 1430.		1415.	1415.	1415.	
cäs. cu Justina, věduvä la 1434.			(filius Drag). 1402. 1409. 1411. 1424 **)		cäs. cu Veronica, fica lui Simeonü din Sebeșü. † 1432.			
Ionü.	Ladislau.	Ana.	Nicolae Dragfy.	Michaiü				
1424. 1434.	1424.	1450.	1436	1470.				
Michaiü 1434								
Iuliana măr. Nicolae de Zokol		Bartolomeiü Dragfy, Franciscü. Mare paharnicü (Mag. pincer- narum) alü regelui Matia. Mare camerierü (Mag. cubicu- Lariorum) alü reg. Vladislau II. Voivodüalü Transilv. 1493 – 1498. cuscu cu Ștefanü celü mare voiv. Moldovei.		George.	Petru.			

George Dragfy.
1508

Ionu Dragfy
Mare păharnic 1511.
Mare stolnic (Mag. dapiferorum) circa 1515.
Mare vistieriu (Mag. Tavernicorum). 1518.
Comite alu Solnocului de mijlocu.
Comite alu Crasnei.
Jude alu Curiei regale.
căs. cu Caterina Drugeth de Homonna.
† în lupta dela Mihaci 1526.

Sofia,
măritată Ionu
De Peren.

Magdalena

Gasparu Dragfy. 1545.
Comite alu Solnocului de mijlocu.
Comite alu Crasnei.
Căsătorită cu Ana de Bathor.

George Dragfy,
Comite alu Solnocului de mijlocu.
Comite alu Crasnei.
Ultimulu descendent
din familia Dragu. † 1555.

Ionu Dragfy.

Traducere (fragment) în care apare localitatea Ardu

Sigismund, din mila lui Dumnezeu, rege al Ungariei, al Dalmației, al Croației etc. și al mărcii Braudenburg etc vicar (loctiitor principal al Sfântului Imperiu Roman și în calitate de guvernator al regatului Boiemiei, credincioșilor săi ai conventului bisericii de Lelez mîntuire și milostivire (vă aducem la cunoștință); în acest timp fidelilor (credincioșilor) noștri Balk și Drag voievozi prin serviciile credincioase ale maiestății noastre, odinioară, în mai sus numita cetate a noastră în comitatul Sătmar, totodată cu toate posesiunile, satele, dările locale, toate aparținătoare la un loc și în care comitat al regatului nostru și în cele existente și chiar oriunde cu numele în urma numirilor noastre, trebuind să se facă cunoscut vouă cu privire la satele -----HERDEUD (Ardu) ----- existente în comitatul numit Sătmar și cu toate utilitățișe sale: pământuri cultivate și necultivate, păduri, dealuri, (pășuni) pescării, fînațe, cursuri de apă, heleștee, morile cu toate utilitățile sigure la aceleași, trebuind să aibă legătură și să țină cetatea, prin care, până în acest moment, au fost și la acești predecesori ai lor, rînd pe rînd, și posesiunile donației prin grija noastră sau pe care le vom fi conferit pentru totdeauna cu titlu de donație a noastră, stăpînind și pe acestea în domeniul numit al cetății și cu toate aparținătoarele (pertinențele) vrem, în mod legitim, să introducem și să statuăm (așezăm), iar pe ei îi sfătuim și însărcinăm cu fermitate în credința voastră, prin care să trimiteți omul vostru demn de credința voastră.-----

Registru

Regele Sigismund pune în stăpânire cu titlu de nouă donație pe credincioșii (fideli) săi Balc și Drag pentru serviciile aduse regalității, în posesiunile stăpânite de predecesorii lor, din vechime, între care și posesiunea Herdeud. Datat în anul 1392. Vezi în text și celalalte localități donate alături de Herdeud (Ardud).⁸⁴

10. Istoria Cetății Ardud construită de Bartolomeu Dragfy

Una din cauzele care i-au determinat pe Dragfieni să construiască marea cetate a fost primejdia OTOMANĂ care amenința tot mai mult țările europene. Orașele transilvănene primesc prin decret regal dreptul de a se înconjura cu ziduri și cetăți⁸⁵. Astfel, la 1456, Dragfienii obțin permisul pentru construirea cetății sub formă de fortăreață din lemn sau piatră întărită cu turnuri, ziduri de piatră sau cărămidă și șanțuri de apărare care să poată fi umplute cu apă în caz de primejdie. Permisul pentru construcție l-au obținut de la regele Laszlo V (1453-1457) (Habsburg)⁸⁶. O altă motivare în obținerii permisului de construcție a fost aceea că aici a existat o cetate înainte de marea invazie a tătarilor din 1241⁸⁷ care a pârjolit Ungaria și Transilvania – precum și faptul că Ardudul ajunsese la un înalt nivel de dezvoltare economică, iar voievodul Bartolomeu Dragfy își dorea să își instaleze sediul aici în Cetate, aceasta fiind la intersecția marilor drumuri comerciale și situată în amplasament în centrul domeniului Beltiug-Ardud. Din documentele vremii aflăm mențiuni despre aceste drumuri care motivează amplasarea cetății aici. Cu ocazia unei hotărniciri moșierești din anul 1406 a pământului „HYDREN” al oaspeților din Comitatul Sătmar, respectiv a „Domeniului Beltiug-Ardud”, se pomenesc nu mai puțin de opt drumuri în aceste părți: drumul mare ce ducea de la Ardud la Hirip; un alt drum mare ce

⁸⁴ Textul fiind scris acum 600 de ani prezintă oarecare dificultate, în afara faptului că este scris în latina gotică; nu are punctuație satisfăcătoare și topica este greoaie. Textul este tradus *ad literam* și nu s-a intervenit stilistic. Totuși textul poate fi desfăcut în câteva unități distincte, având fiecare „cuvinte cheie” care conferă înțelesul și comunicarea: - puterea și autoritatea, prin funcții, asupra unui șir impresionant de teorii – țări: rex, vicarus, gubernatore etc.

⁸⁵ Valentin Băințan, Băsești, **Mica Romă de sub poalele Codrului**, Baia Mare, 2000, pag. 53,54

⁸⁶ **Magyarország történeti Kronologiaja (Cronologia istorică a Ungariei)**, vol. 4, Budapesta, 1982, pag. 1144-1145

⁸⁷ Constantin C. Giurescu, **Istoria românilor**, ediția a V-a, vol. I, BIC.ALL, București

ducea printre pământurile arătoare de la Satu Mare la vechea Cetate Arduș; (1406) alt drum important mergea de la Terebești la Arduș și se numea FALUAGUTHA (drumul satului), un alt drum ducea de la Hodișa prin Arduș la Satu Mare, făcând legătura dintre satele codrene și Cetatea Arduș⁸⁸. Trebuie să amintim „DRUMUL REGESC” (KYRALUTA), „drum mare de țară” traversa la începutul secolului al XV-lea, o mare distanță de la Ocnele Dejului prin Comitatul Sătmăre până la Solnoc unde căraușii își descărcau carele grele de bolovani (de sare). Această impresionantă, pentru vremurile acelea, rețea de drumuri, era completată la 1450 cu „un drum mare de țară” din aceste părți sătmărene (via magna regnicolarum partis ilius)⁸⁹. Alte documente din sec. al XIV-lea și cel următor sporesc cunoașterea păienjenișului de drumuri, mari și mici, drumuri publice (liberae viae), „drumuri mari, drumuri deasupra satelor”, „drumuri obștești”, care legau Sătmărele de satele din împrejurimile Ardușului⁹⁰. Și în final, nu trebuie să uităm că Comitatul Sătmăre, respectiv domeniul Arduș, era brăzdat de o mulțime de drumuri mai mari și mai mici. Un drum „mare” care trecea prin Arduș-Cetate e pomenit la 1366 cu prilejul hotărnicirii moșiilor Petreu și Vezendin⁹¹. Argumentele prezentate de familia Dragfienilor în legătură cu drumurile principale care au legat în vechime cele trei cetăți, Sătmăre, Arduș și Medieșu Auriu, prezentate împăratului, au contribuit la obținerea permisului pentru construirea marii cetăți din Arduș⁹².

După obținerea permisului de construcție în anul 1456 au început aprovizionarea cu materiale în vederea construcției care a durat 25 de ani până în anul 1481.

În aceste timp s-a făcut aprovizionarea cu piatră de construcție necesară fundației, dar datorită faptului că în apropierea localității nu există (zăcământ) de piatră (cariere de piatră), aceasta putea fi adusă din carierele de piatră din Munții Codrului numite la acea vreme „STEINBRUCH” care în traducere germană înseamnă cariere de piatră. Piatra putea fi adusă și din Munții Oașului (andezit de Seini) și în ultimă instanță, bolovani antrenați de viiturile de ape prin rostogolire de pe văile abrupte din Codru. Concomitent cu aprovizionarea cu piatră a fost mobilizată o impresionantă forță de muncă în vederea confecționării și arderii cărămizilor necesare construcției care a fost în proporție de peste 80% din construcția cetății. Fabricarea cărămizilor s-a făcut cu mijloace rudimentare la nivelul epocii respective (manual), iar arderea cărămizilor s-a produs în zeci sau sute de cuptoare de tip piramidal cu lemne din pădurile uriașe din apropiere, având în vedere că localitatea era înconjurată de păduri seculare. Și nu întâmplător, Ardușul, în această perioadă, a devenit centru de supraveghere a întinselor păduri de odinioară din Codru.

⁸⁸ Malyusz E., *Zsigmondkori okleveltar*, II, 1, pag. 640; Karoly család okleveltara, I, pag. 267-268, II, pag. 450-451

⁸⁹ *Documenta Valachorum*, pag. 441-443

⁹⁰ Idem pag. 443-444

⁹¹ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj Napoca, 1979, pag. 312

⁹² Borovszky Samu, *Szatmar Varmegye Kozsegei*, Budapesta, 1907, pag. 61-62

Construcția Cetății s-a desfășurat timp îndelungat, având în vedere că aici s-a transportat o cantitate impresionantă de pământ, manual, cu targa sau cu roaba și în final cu ajutorul căruțelor, necesar la această rețea sofisticată de galerii (pivnițe) care dăinuie și în zilele noastre.

Știind că Alexandru (Șandor) Karoly s-a folosit, în vederea construcției castelului, de fundațiile și pereții marii Cetăți, ne face să credem că această rețea complicată de construcții subterane executată la zi (la suprafață) în același timp cu marea cetate. Din documentele vremii aflăm că marea cetate, la finalul construcției, avea 4 (patru) turnuri și era întărită cu șanț de apărare, care în caz de primejdie putea fi umplut cu apă, Marea Cetate fiind catalogată ca una dintre cele mai puternice cetăți seniorale din nord-vestul Transilvaniei unde își avea sediul marea familie a Drăgoșeștilor (Dragfienilor). Marea Cetate construită de Dragfieni a rezistat vicisitudinilor vremii timp de 249 de ani, până la începerea construcției castelului. După stingerea Dragfienilor la 1555, care își aveau sediul în interiorul cetății, a început o mare bătălie pentru obținerea moșiilor acestora. Văduva lui Gaspar Dragfi, Ana Bathori de Șimleu, s-a recăsătorit cu Gheorghe Bathori de Ecsed și pentru că fiul său, minorul GHEORGHE, ultimul dintre Dragfieni a decedat foarte timpuriu, iar noul său bărbat a trecut în tabăra lui Ioan Sigismund de la care a preluat marea Cetate. În decursul timpului, marea Cetate a fost ținta atacatorilor (turci) și mai ales în anul 1565, când Lazar Schwendi și Andrei Bathory au asediat-o și au ocupat marea Cetate a Arduului pentru regele MAXIMILIAN (1564-1576 MIKSA), rege din casa Habsburg.

Menționăm că Dragfienii s-au folosit de Cetate tip de 74 de ani, iar după stingerea lor, cetatea a trecut în proprietatea ERARIALĂ (a domeniului regal). De la stingerea Dragfienilor (1555) și până la începerea construcției castelului de către contele Karoly, în 1730, au trecut 175 de ani, timp în care cetatea a trecut de la un stăpân la altul, deteriorându-se în același timp. În jurul cetății Ardu s-au țesut multe legende legate de figura istorică a lui Francisc Rakoczi al II-lea, printre care și tunelul sau pivnița întunecată, cum i se spune în legendă, care făcea legătura între Cetatea Ardu și Castelul Carei pe o distanță de aprox. 29 km în linie dreaptă, ar fi fost construit de masele de răsculați porecliți de unguri „CURUȚI”, care după numărul lor impresionant de mare ar fi putut executa o pivniță-tunel, care să lege cele două cetăți, cu toate că în documentele vremii se spune că tunelul ar fi la 10 metri adâncime, lucru imposibil de realizat, datorită pânzei freatice cu debit mare care este aproape de suprafață. Dar să lăsăm legenda așa cum este ea, pentru că ar fi păcat ca cineva să demonteze această frumoasă legendă în care locuitorii Arduului povestesc că pivnița lui Francisc Rakoczi ar avea trei intrări: una se află în preajma cetății Ardu, în partea de nord-vest a cetății, una leagă capela de pe LYUKASHALOM (partea dreaptă a șoselei Carei-Ghenci), iar cea de-a treia se află sub castelul din Carei. Tot din surse locale, aflăm că tunelul (Pivnița lui Rakoczi) a fost construită de curuți, adică de răsculații contra Imperiului Habsburgic, care au folosit-o ca să-și ia prin surprindere dușmanii. . Pentru că nu-și puteau explica modul în care

curuții reușeau să-i învingă pe austrieci, aceștia au recurs la un șiretlic: după multe consultări aceștia au trimis familiei Francisc Rakoczi al II-lea un ofițer chipeș care să o seducă pe fata principelui. La scurt timp, prințesa Vilma s-a îndrăgostit de ofițer și i-a divulgat taina tunelului. După care, cuprinsă de remușcări, fata i-a povestit a doua zi tatălui ei ce s-a întâmplat, dar era prea târziu, fiindcă soldații austrieci au venit să-l aresteze pe tatăl fetei. Ca printr-o minune, princepele a reușit să intre în tunel (pivniță), nu înainte de a-și blestema fiica.

Locuitorii orașului Arduș cred că fata principelui Rakoczi al II-lea trăiește și azi în pivniță (tunel). Legenda spune că tânărul care vrea să o dezlege de blestem trebuie să sărute de trei ori toate cele trei chipuri ale fantomei, care apare în prima fază în chip de șarpe, apoi în chip de broască și în final în chip de reasă plângând. Într-o altă variantă a localicilor se spune că fata principelui apare în mijlocul cetății (pe platou) în noaptea de Paște cu o cămașa de mireasă în mână pregătită pentru cusut, iar în mâna stângă ține un fir de iarbă (o floare), numită iarba fierului cu ajutorul căreia deschide orice încuietore. În continuarea legendei se spune că tânărul, după ce a trecut examenul cu cele trei fantome, trebuie s-o urmeze în tunel (pivnițe). După care prințesa îi arată tot tezaurul compus din arme, aur, argint și nestemate. În tot acest timp de la începutul ritualului și până la sfârșit, tânărul nu are voie să privească înapoi (în spate) pentru că astfel se preface în stâncă de piatră. Localnicii povestesc că ar fi existat mai multe încercări nereușite de a o dezlega pe fată de blestem, dar nici un tânăr nu s-a întors din pivniță (n.n. din cauza lipsei de oxigen (aeraj) și a concentrației mari de bioxid și chiar monoxid de carbon sau alte gaze aducătoare de moarte). Legenda mai spune că până nu va fi dezlegată de vreun tânăr, fata principelui nu are voie să se pieptene și să se spele decât o dată pe an (în noapte de Înviere-Paști). Nu poate să se mărite până când nu-și va coase rochia de mireasă (cămașa), dar într-un an nu poate coase mai mult de șapte împunsături. Localnicii mai povestesc că, după fiecare împunsătură, acul înțepenește degetul fetei. Având în vedere că fata principelui Rakoczi al II-lea execută șapte împunsături pe cămașa de mireasă pe an, începând din perioada cât tatăl său a fost rege din casa Habsburg, între anii 1705-1711, luând în calcul anul 1711 și până în prezent (2012), au trecut 301 ani în care fata a executat (făcut) 2107 împunsături, aproape suficiente pentru o simplă cămașă de mireasă, care poate fi aproape gata (deci aviz amatorilor). Din legenda care circulă și azi în zona Codrului se spune că fata principelui i-a divulgat ofițerului secretul pivniței, cum că tatăl ei și-a inversat potcoavele calului cu care circula prin tunel pentru a nu fi prins de dușmani, iar pe lângă această legendă mai circulă și altele, care de care mai înflorate sau mai deocheate, important este faptul că aceste legende s-au transmis din vii timp până în zilele noastre.

11.Castelul Karoly din Arduș

Motivarea construcțiilor de Castele-Cetăți o găsim la noua aristocrație feudală începând din veacul al XIV-lea și până în veacul al XVIII-lea și alături de ea și celelalte pături nobiliare după posibilități s-a străduit din răspuțeri, folosind colaborarea cu puterea centrală sau împrejurările în care aceasta se găsea într-o situație de strâmtoare, pentru a-și alcătui domenii sau a-și spori domeniile.

Danii de moșii, drept răsplată pentru slujbele credicioase și faptele de credință sunt obținute sau smulse puterii centrale. Cotropiri de pământuri din hotarul obștesc se adaugă daniilor. Bunăstarea materială a nobilimii sporește mereu și odată cu aceasta, dorința și gustul pentru lux, comoditate, viață de plăceri. Cu atât mai mult cu cât asemenea manifestări, prezente în lumea feudală din celelate țări europene, nu puteau rămâne fără influență asupra aristocrației ardelenе și a Comitatului Sătmar, respectiv domeniul Ardud, receptivă la imitații și copieri. Un mijloc la îndemâna nobilimii pentru a-și satisface asemenea pretenții era construirea de castele.

Castele simple, curți (curiae) întărite, așa cum se întâlnesc unele chiar din a doua jumătate al secolului al XIII-lea și până în sec. al XVIII-lea, sau curți lângă care se ridică turnuri, din lemn sau din piatră. Alteori curțile nobiliare, pe lângă turnuri de apărare și adăpost, erau înconjurate de pălânci și șanțuri, încât aveau aspectul unor mici cetăți. Asemenea construcții erau numite castele (CASTELLA), alteori palate (PALLATIO), alteori sunt caracterizate mai lacunar; întăritură de felul castelului (fortalium in modum castelli). Alteori mai explicativ: cetate întărită cu întărituri sau ziduri dințate de felul castelelor (curia... murata cum moenus sau muris dentatis adinstar castelli) sau casă și curte proprie după felul castelelor, înconjurată cu șanțuri (domus et curia propria ad modum castelli fossatis circumdata); casă sau curte după modul și forma castelului (curia sau domus in modum per formam castelli). Castelele erau din lemn, cărămidă sau din piatră, întărite cu fortificații din pământ, lemn și piatră; castel din lemn sau din piatră cu șanțuri și alte întărituri (castellum ligneum cum fossatis et aliis munitiombus), curtea cu castelul și turnurile din lemn, întreaga construcție fiind înconjurată de șanțuri cu apă. Castelele nobiliare erau așezate pe domeniile feudale sau chiar în centrul domeniului cum a fost cazul la Ardud, pe una din moșiile mai importante ale domeniului. De aici stăpânul, ajutat de armate de slujitori și oameni de casă, își administra domeniul. Aici își petrecea familia stăpânului cea mai mare parte a timpului, mai ales că așezarea nobilimii în rașe era reu accesibilă. Aici se organizau distracții (vânători mai ales) și petreceri între prieteni. Castelul era unul din semnele prosperității, bunei stări, gustului și rafinementului, alături de echipajul trăsुरii, de herghelie și de câinii de vânătoare.

De aceea se petrece o emulație, o concurență chiar, între nobili, cu privire la cai, câini și castel: rasa câinilor, cailor, mărimea, monumentalitatea și frumusețea castelului. Aceste calități ale reședinței stăpânului mai aveau și rosturi practice: apărarea împotriva țăranilor nemulțumiți, a răzvrătiților și

atacurilor acestora; apoi apărarea împotriva samavolnicilor altor nobili și chiar apărarea împotriva atacurilor unor oști invadatoare. Și deoarece asemenea întâmplări nu erau rare în acele vremuri (răzvrătirile și răscoalele țărănești; luptele feudale interne și atacurile oștilor dușmane), castelele sunt pregătite de a face față noilor arme, de foc (puști, tunuri): ziduri masive, șanțuri umplute cu apă, metereze etc. Cel mai reprezentativ din zonă a fost și rămâne castelul construit de contele Alexandru (Șandor) Karoly care, după cum rezultă din documentele istorice a fost mâna dreaptă a lui Francisc Rakoczi al II-lea, de la care a primit importante moșii (domenii întinse) pe care trebuia să le administreze. Dar după atâtea revolte sociale și boli precum ciuma care a secerat o bună parte a populației active, acesta a rămas fără forță de muncă suficientă pentru așa mare (întins) domeniu. Contele a recurs în final la colonizarea șvabilor aduși din Germania. Prima colonizare din 1726 a fost un insucces în privința colonizării Ardudului din cauza neînțelegerilor dintre maghiari și noii veniți (șvabii), dar capul răutăților au fost tocmai administratorii contelui care refuzau să-i execute ordinele. După al doilea val de colonizare a șvabilor, contele s-a hotărât să se mute mai aproape de centrul domeniului Ardud și să-și construiască aici un castel, folosind fundațiile și pereții marii cetăți construită aici de Dragfieni. Astfel că în anul 1730 a început construcția monumetalului castel după cum se poate vedea în imaginile din anexa nr. ...

Construcția castelului Ardud a început în anul 170 când guvernator al Transilvaniei era contele SIGISMUND KORNIS (1713-1731) și a continuat sub guvernarea contelui IOAN HALLER (1743-1755) și în continuare sub guvernarea baronului SAMUEL BRUKENTHAL (1777-1787).

Toți acești guvernatori ai Transilvaniei din această perioadă au fost în strânse relații cu contele Alexandru (Șandor) Karoly pe care l-au sprijinit fiind din tagma lor.

Încă din anul 1711, domeniul Ardud împreună cu cetatea au intrat în proprietatea contelui Karoly Alexandru, care primește comitatul Sătmar de la împăratul Austriei, Carol al III-lea, în urma Păcii de la Satu Mare. După cum am mai arătat, contele Alexandru Karoly, prin construcția castelului Ardud, și-a văzut viul împlinit, cu toate că în documentele timpului (scrise în limba maghiară) se bate mai multă monedă pentru acest castel care a fost construit folosind fundațiile și pereții marii cetăți decât pe marea cetate construită de Dragfieni.

Despre castelul construit de contele Karoly, autorul TERDIK SZILVESTER prezintă cu lux de amănunte (în limba maghiară) evoluția lucrărilor castelului în prestigioasa apariție „SATU MARE – Studii și comunicări, Seria Arheologie, XXIII-XXIV/I, 2006-2007.

CAPITOLUL III

1. Populație

Din lucrarea *Magyar Statisztikai Közlemények XII kötet 1720 - 1721* (Serie nouă), pag. 127, aflăm că în localitatea Ardud înainte de prima colonizare a șvabilor din anul 1726, în anul 1715 erau înregistrați în registrul (urbariu) iobagi 20 (cu sarcini iobăgești), alții în număr de 25, total 45. (unguri) mai erau un număr de 274 cosași, 272 săpași, iar numărul cârciumelor era de 8. Tot în această statistică se desprinde în anul 1720, după cinci ani, următoarea situație a celor înscriși în urbariu: 2 nemeși (bobați), iobagi 41, zilieri 4 în total 47 unguri, cosași 83 și 1152 săpași. Din statistica de mai sus se poate observa cu ușurință că populația maghiară era scutită de dări, iar di motive lesne de înțeles populația românească nici nu este amintită, dar credem noi că aceasta se regăsește între cei 274 cosași și 1152 săpași care trudeau din greu pe moșiile marilor grofi și conți (ex. contele Alex Karolyi).⁹³

Din lucrarea *Magyar Statisztikai Közlemények vol. I Népszámlalása*, apărută la Budapesta în anul 1902, pag. 563, 564 aflăm că populația Ardudului, în anul 1869, era de 2250 de locuitori și făcea parte din Comitatul Sătmar, plasa Ardud și un număr de 370 de case, iar hotarul comunei era de 16.741 holduri cadastrale, având suburbiile LOSZLATER și CERHAT.⁹⁴

Din statistica maghiară (1900) *A Magyar Korona Országainak Népszámlalása Budapest 1900*, pag. 564 rezultă că în anul 1880 populația a scăzut de la 2250 în anul 1869 la 2159 în anul cauzele acestei scăderi a populației cu aproape 100 de persoane într-o perioadă de numai 11 ani cu toate că nu este comentată dar noi bănuim că din cauza bolilor (ciuma) și a sărăciei. Hotarul era de 16.741 holduri și erau 380 de case.⁹⁵

Infomații prețioase despre Ardud găsim în lucrarea Dr. Jekelfalussy Jozsef, *A Magyar Korona Országainak Helységnévtara*, Budapesta 1888 (pag. 310), la 1888 Ardudul era o comună mare cu 391 case și o populație de 2169 locuitori cu suburbiile Loszlater, cerhat, Ui Maior și Viile Ardudului., toate aparținând de comuna rdud. În structura populației găsim șvabi, maghiari, români, evrei și alții. Hotarul avea 16.741 holduri. Aici exista corcumscripție de poliție și poștă. La această dată (1888) Plasa Ardud era compusă din 31 de localități după cum urmează: Bolda, Homorod, Dobra, Ardud, Stîna, Homorodul de Sus, Ghirișa, Giungi, Hirip, Ianculești, Krai-Dorolț, Soconzel, Homorodul de Mijloc, Beltiug, Cuța, Mădăras, Socond, Hurez, Hodișa, Medișa, Rus, Păulești, Pișcari, Rocoș Terebești, Rătești, Șandra, Restelek, Sîi, Solduba și Take-Terebești. Toate aceste localități aparțineau de administrația financiară Ardud.

⁹⁶

⁹³ *A Magyar Statisztikai Közlemények XII kötet 1720 - 1721* (Serie nouă), pag. 127 - 131

⁹⁴ *A Magyar Korona Országainak Népszámlalása*, Budapesta, 1902, pag. 563, 564

⁹⁵ Idem, pag. 564

⁹⁶ *A Magyar Korona Országainak Helységnévtara*, Budapesta 1888, pag. 310

Anul 1890

Într-o altă statistică a Coroanei maghiare din anul 1902 (*Magyar statisztikai Közlemenyek Népszámlálása*, vol. I, Budapesta, 1902, pag. 564 din care spicuim următoarele: Ardudul era o comună mare în Comitatul Sătmar cu un număr de 2671 locuitori și 395 case în anul 1890. Hotarul comunei de 16741 holduri cadastrale, Populație pestriță formată din șvabi, maghiari, români și alte nații. Aici există o pădure uriașă, vii, livezi, pășuni, fânețe și terenuri agricole la câmpie, cultivate cu cereale și plante tehnice. De asemenea, aici există moară și fabrică de alcool „baterie de cazane”. Pe terenurile agricole cultivate lucrează un număr mare de zilieri din satele codrene cât și din împrejurimile Ardudului. Aceștia fac naveta săptămânal. Aici există post de poliție, și oficiu poștal, telegraf și telefon [evrei 119].⁹⁷

Anul 1891 – 1897

Din magnifica lucrare a autorului Balogh Pál intitulată *A nepfajok Magyarországon*, reținem următoarele date: numele comunei ERDÖD (Ardud), comună mare în plasa Ardud (sediul de plasă), Comitatul Sătmar care se încadrează ca populație între două și trei mii de locuitori repartizați din punct de vedere procentual 30 – 39% șvabi și maghiari, iar din punct de vedere religios 10 – 19% romano-catolici, restul maghiari, români și alte naționalități. Aici există fabrică de alcool, moară, administrație financiară, poștă.⁹⁸

1900

Autorul dr. Jekelfalussy József în Statistica: *A Magyar Korona Országainak Helységnevtára*, 1900, Budapesta, referitor la comuna Ardud face următoarele consemnări. Hotarul localității este de 16.297 iughere cadastrale, compus din pământ arător, pământ neproductiv, fânețe, vii, pădure, pășune etc. Din punct de vedere administrativ are următoarele suburbii: Iaszloter, Cerhat, Uimaior și Viile Ardudului. Ardudul comună mare cu 399 case și 3.211 locuitori de naționalitate șvabi, maghiari, români, evrei 122. Structura populației: 1.617 bărbați și 1.594 femei din care 5 militari, 584 copii sub 6 ani; între 6 – 11 ani = 538, între 12 – 14 ani = 239, între 15 – 19 ani = 293, între 20 – 39 ani = 896, între 40 – 59 ani = 535, iar din punct de vedere familial: căsătoriți 1.272, necăsătoriți 1.790, văduve = 148 și divorțați legali 1. Din punct de vedere al naționalităților conlocuitoare avem următoarea situație: 1.985

⁹⁷ *A Magyar statisztikai Közlemenyek, vol. II, Népszámlálás, serie nouă, Budapesta, 1902, pag. 564.*

⁹⁸ **Balogh Pál**, *A Nepfajok Magyarországon. Pesta. 1902, pag. 2, 887*

maghiari, 585 germani, 1 sârb, 628 români, rutean 1, alții = 1. Cunosători de limba maghiară 2.770, după religie 1.954 romano-catolici, greco-catolici – 880, evanghelist – 5, reformați – 250, evrei – 122. Cu școală știu scrie și citi 1.279. Casele sunt construite din piatră sau cărămidă = 123, din cărămidă + voioage = 67, din voioage+ pământ = 90, din lemn și alte materiale = 119 case. Aici exista moară, fabrică de alcool (baterie cu cazane), cale ferată: Satu Mare – Arduș și Ghilvaci – Arduș – Ardușat, circumscripție financiară, poștă, telefon, telegraf, post de poliție cu 5 angajați (militari).⁹⁹

1904

Din anul 1904 avem o statistică a populației după recensământul din 1900: *Magyar Statisztikai Közlemények*, volumul 2, serie nouă, *Népszámlálása, A Nepesség Foglalkozása Községenkint*, unde se menționează că pe lângă moară, fabrica de alcool s-a înființat în plasa Arduș (loc Soconzel) o fabrică pentru confecționarea de traverse necesare la calea ferată Arduș, unde lucrau zi-lumină 1 maistru și 51 muncitori. Aceștia erau plătiți de către Administrația Căilor ferate prin Administrația financiară Arduș. Surplusul de traverse era transferat la alte stații de cale ferată. La acea dată funcționa o locomotivă cu aburi pentru manevră în gara Arduș și începând din acest an (1904) s-a început construcția căii ferate cu linie îngustă pentru transportul materialului lemnos din exploatarea forestieră din Codru, care se va finaliza în 1908 când exploatarea lemnului din Codru era în floare și avea un mare trai și depozit de lemne la Socond, plasa Arduș.¹⁰⁰

1909

În anul 1909 la Sibiu (Editura „Asociațiunii”) a văzut lumina tiparului una din lucrările de căpătâi din ținutul Ardealului *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria* a renumiților istorici Silvestru Moldovan și Nicolae Togan, care cu toată opoziția autorităților maghiare a scris numele localităților în prim plan în limba română, de exemplu: ARDUD (Karolyi-Erdöd, în trecut Erdöd). Comună mare în Comitatul Sătmar, Plasa Arduș, cu un număr de 3.211 locuitori, dintre care români 628, ceilalți șvabi, unguri, evrei și alte nații, Biserica greco-catolică era filie a parohiei din Mădăras. Este amintită calea ferată Satu Mare – Arduș și Ghilvaci – Arduș – Șomcuta, precum și

⁹⁹ Dr. Jekelfalussy Jozsef, *A Magyar Korona orszagainak Helysegnevtara*, Budapeșt, 1900, pag. 224, 310, 311, 618, 619.

¹⁰⁰ *Magyar „Népszámlálása”*, Budapeșta, 1904, pag. 125

administrația financiară, moara, bateria de cazane pentru fiert țuică și o serie de meșteșugari. Aici existau poștă, telefon și telegraf, post de poliție locală.¹⁰¹

1907

Din statistica maghiară *A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország Tiszti Czim- és Névtára 1907*, Budapesta aflăm că la Ardud s-a înființat Scaunul de judecată (Tribunal) în cadrul Plasei Ardud, precum și personalul aferent printre care amintim: Eötvös Robert, președintele tribunalului, Jekey Istvan, procuror, Csuka Mihai- asistent, Kovaci Mihai- dactilograf. Tot în acest timp s-a înființat și Notariatul de stat Ardud. La constituirea acestor instituții s-a ținut seama de distanța dintre cea mai îndepărtată localitate și plasă (tribunal și notariat) astfel ca un cetățean să poată parcurge această distanță pe jos de dimineața până la amiază să-și poată rezolva problemele, iar pe seară să fie acasă în familie. Tot cu această ocazie au fost numiți sau confirmați în funcții notari cercuali aparținători de Plasa Ardud, Comitatul Sătmar.¹⁰²

1910

Una din cele mai complete evaluări ale populației este *Recensământul din 1910 din Transilvania*, elaborat de profesorii universitari: Traian Rotariu, Maria Semeniuc și Mezei Elemer. Din acest document am extras câteva date care se referă la comuna Ardud. Suprafața hotarului = 16.853 holduri cadastrale (1 hold = 0,57 ha), numărul caselor 528, populația comunei se cifra la 3.602 locuitori din care 133 români, 3.434 maghiari plus șvabi, 35 germani. După religie populația se prezintă astfel: 921 greco-catolici aparținând de parohia Mădăras, 2.139 romano-catolici, 366 reformați, 3 evangheliști și 173 evrei. Din punct de vedere al instrucției școlare un număr de 1.823 știu scrie și citi, iar 3.495 cunosc limba maghiară. După vârstă avem următorul tablou: 0 – 5 ani 650, 6 – 11 ani 578, 12 – 14 ani 223, 15 – 19 ani 380, 20 – 39 ani 916, 40 – 59 ani 658, peste 60 de ani 197, din care bărbați 1.799, femei 1.803, necăsătoriți 2.029, căsătoriți 1.408, văduvi 155 și divorțați 10. Case construite din piatră și cărămidă = 115, din piatră și pământ 117, din chirpici 159, din lemn 137 având acoperiș din țiglă 104 case, cu șindrilă 125, cu trestie sau paie 299. În comuna Ardud funcționează Administrația financiară, tribunalul de plasă, notariatul cercual, jandarmeria având 5 militari, fabrica de alcool, moara,

¹⁰¹ Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria*, Sibiu, 1909, pag. 9

¹⁰² *Magyarország Tiszti Czim- és Névtára 1907*, Budapesta, pag. 115

târgul săptămânal de animale și produse agricole. În hotarul comunei exista o sursă de apă minerală (zona Sărătura) care localnici o folosesc pentru băi. Funcționează la parametri normali transportul de persoane și mărfuri pe calea ferată, precum și poșta, telefonul și telegraful.¹⁰³

1913

Continuăm cu seriile de informații din statisticile ungare și facem un mic popas în anul 1913 și spicuim din lucrarea *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnevtára 1913*. La această dată Ardudul era o comună mare cu 528 case și o populație de 3.602 locuitori, cu următoarele suburbii: Pusta Cerhat cu 104 locuitori, Viile Ardudului cu 262 locuitori, Farnimaier cu 109 locuitori, Fiaztatolonya cu 14 locuitori, Gombatoag cu 13 locuitori, Hosuhaz cu 86 locuitori, Loaiășmaier cu 286 locuitori, Laszater cu 66 locuitori, Casa Pandurilor 3 locuitori și Uimaier 56 locuitori.

În această perioadă, locuitorii Ardudului beneficiau de transport pe calea ferată cu trei mari ramificații care porneau din gara mare Ardud. Cea mai importantă rută era Ardud – Satu Mare urmată de Ardud – Ghilvaci și Ardud – Șomcuta. Un mare avânt au luat transportul de mărfuri pe aceste rute și nu trebuie să uităm de zecile de garnituri încărcate cu lemne din Codru unde liniile de cale ferată înguste împânziseră aproape tot Codrul având cel mai mare depozit de lemne și triaj de cale ferată la Socond – Pusta.

Instituțiile statului precum tribunalul, notariatul de stat, administrația financiară, primăria, poliția erau suprasolicitate de populația locală și din întreaga Plasă Ardud. În această perioadă aici funcționau poșta și telegraful.¹⁰⁴

1921

După marea unire de la 1918 a fost abolită marea cenzură privind folosirea limbii române astfel a văzut lumina tiparului *Dicționarul Transilvaniei, banatului și celorlalte ținuturi alipite*, cu date statistice și informațiuni asupra tuturor comunelor, împărțirea administrativă și judecătorească, o hartă cu delimitarea județelor, plășilor și secretariatelor, cu stațiile de cale ferată și cu tabele grafice asupra populației, scris de renumiții profesori C. Martinovici și N. Istrati. Referitor la comuna Ardud găsim mai multe informații din care am selecționat următoarele: După reorganizare Plasa Ardud avea în componența sa 31 de comune rurale cu o suprafață de 123.783 iughere cadastrale (712 km²), 32.060 locuitori (46 locuitori/km²). Structura populației arată astfel:

¹⁰³ Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1910 Transilvania* Cluj, 1999, pag. 410

¹⁰⁴ *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnevtára 1913*, pag. 160, 530

16.928 români, 4.617 unguri, 9.488 germani, 741 evrei, 294 alte nații. Reședință de plasă cu 4 secretariate cercuale: Ardud, Beltiugul Codrului, Craidorolț și Mădăras. Avea 8 secretariate cercuale după cum urmează: 1. Balcan cu satele Rușeni și Tătărești; 2. Ghirișa mare cu satul Giungi; 3. Homorodul de Jos cu satele: Chilia, Necopoi și Sîi; 4. Hurez cu satele Dobra și Racova; 5. Medișa cu satele Gerăușa, Hodișa, Homorodul de Mijloc și Homorodul de Sus, Solduba; 6. Rătești cu satele Șandra și Bolda; 7. Socond cu satele Cuța, Soconzel și Stîna; 8. Terebești cu satul Pișcari. Despre Ardud avem următoarele informații *Arded* scris în limba română (*Ardedul Sătmarului*) cu o suprafață de 16.853 iughere cadastrale, locuitori în 1910, 3.602 iar în 1920 erau 3.722 din care: români 1.057, iar ungurii sași și șvabii la un loc erau în număr de 1.775, germani 828 și 62 alte nații. La această dată aici (Ardud) funcționau următoarele instituții: Sediul de Plasă, Secretariat comunal, judecătorie cercuală, notariat, pluton de jandarmi, administrație financiară (perceptorat), gară CFR cu triaj, poștă, telefon, telegraf.¹⁰⁵

1930

Recensământul General al Populației României din anul 1930 este cel mai credibil din perioada postbelică, din care spicuim câteva date despre comuna Ardud din acea vreme. Populația după sex și stare civilă: Total 3.315 din care 1.655 bărbați, 1.660 femei, 972 necăsătoriți, 637 căsătoriți, 43 văduvi, 2 divorțați, 1 nedeclarat, feminin: 811 necăsătorite, 625 căsătorite, 162 văduve, 5 divorțate. Populația după sex și grupe de vârstă: 3.315 total din care 1.655 masculin, 1.660 feminin, 0-6 ani = 333, 7-12 ani = 278, 13-19 ani = 218, 20-64 ani = 782, peste 65 ani 87, nedeclarată 7. De sex feminin 329 între 0-6 ani, 7-12 ani = 188, 13-19 ani = 215, 20-64 = 837, peste 65 ani = 85, vârstă nedeclarată = 6. Populația statornică, gospodării, infirmități, flotanți, total 3.315 din care 772 gospodării, 2 orbi, 3 surdo-muți, 3 ologi, flotanți 22 români. Populația statornică: 3.315 locuitori din care 750 români, 919 români, șvabi + germani 1.331, ruși și ruteni 4, cehi 1, 191 țigani. Știința de carte: populație de la 7 ani în sus 2.653 din care șștiutori de carte 77,8%, instrucție extra-școlară = 26, primară = 1.803, secundară = 156, profesională = 32, instrucție universitară = 27, alte școli superioare = 6. Neștiutorii de carte = 585. Populația după religie: 3.315 total din care ortodocși = 12, greco-catolici = 747, romano-catolici = 2.218, reformați = 197, evangheliști, mozaici 124, fără religie 12. Hotarul comunei 16.853 iughere cadastrale. Populația de romi apare prima dată în acest recensământ fiind de 191 romi.¹⁰⁶

¹⁰⁵ C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, pag. 10

¹⁰⁶ *Recensământul General al Populației României*, București, 1930, pag. 198, 407, 718

1941

Renumiții istorici maghiari ORBÓK ATTILA și CSATAR ISTVAN, în lucrarea monumentală *Erdély es a visszatert keleti részek* pe care au reușit să o scoată în timp record imediat după odiosul dictat de la Viena în care pe lângă lectura incitantă găsim date despre populația din Comitatul Sătmar (Szatmar Varmegye) și respectiv Plasa Ardud (Erdödi járás) de unde rezultă că în anul 1941 Ardudul era o comună mare cu 4.198 locuitori ca un oraș de câmpie care după 23 de ani de la unirea din 1918 au intrat din nou sub stăpânirea Ungariei când elemente extremiste au tulburat cursul liniștit al istoriei.¹⁰⁷

1956

Din datele recensământului din 1956, februarie 21, aflăm că numărul locuitorilor din această comună mare și prosperă era de 3.891 din care 2.004 bărbați și 1.977 femei. În această perioadă, economia locală era în degringoladă apărând de la răsărit norii negri ai Kolhozurilor rusești care în prima fază au început cu odioasele „întovărășiri agricole” când aici s-au înființat puncte de desfacere a produselor industriale în mod gratuit pentru cei ce se înscriau în TOZ (întovărășiri agricole) și mai târziu în G.A.C. (gospodării agricole colective), dar mai pe larg despre aceste tragice evenimente puteți citi în capitolul „Scurt istoric”.¹⁰⁸

2008

În urma recensământului din 2008 avem următoarele rezultate: Locuitorii Ardudului = 6.554, gospodării 2.173. După naționalitate avem 4.145 români, 697 unguri, 483 germani, 534 șvabi, 736 romi. După religie situația se prezintă astfel: 2.758 ortodocși, 2.133 romano-catolici, 888 greco-catolici, 260 reformați, 187 bapțiști și 330 penticostali.¹⁰⁹

Din analiza comparativă a populației din comuna Ardud desprindem următoarele: este știut că numărul populației înainte de 1700 era estimat sub diferite forme: număr de porți, număr de familii etc. Abia după această dată Împăratul Iosif al II-lea a dat o patență prin care casele să fie gruptae și organizate și să poarte numere de identificare casă care să înceapă cu nr. 1

¹⁰⁷ **Orbok Attila, Csatar Istvan**, *Erdelyi es a Visszater keleti reszek*, Budapesta, 1941, pag. 636, 637

¹⁰⁸ Recensământul din 21 februarie 1956, București, 1956, pag. 18

¹⁰⁹ Recensământul populației din 2008

dinspre răsărit (est) al localității, iar persoanele care până la acea dată aveau numai porecle să aibă nume și prenume. Dacă despre numărul de coloniști șvabi avem date începând de la cokolizarea lor în Arduș din anul 1726 cei drept, după numărul de familii și gospodării, despre întreaga populație cu număr de persoane deținem date abia din anul 1828. Știind că aici existau 1.452 locuitori, iar după 12 ani în anul 1840 populația a crescut cu 177 persoane. În următorii 11 ani din 1840 și până în 1851, populația a scăzut cu 104 persoane. Explicația acestei scăderi drastice o găsim în cartea *Mărturii strămoșești* a autorului Dariu Pop ... din capitolul „Evenimente, fenomene, calamități și alte întâmplări” de unde aflăm că în această perioadă populația a fost bătută de foamete, holeră și secetă, nemaivorbind de revoluția ungarilor de la 1848, care toate la un loc au contribuit la această reducere mare a populației Ardușului. În următorii 12 ani în intervalul 1851 și 1863 populația cunoaște o revigorare crescând cu 524 persoane. În continuare se observă o creștere de 201 persoane dintr-o populație în intervalul de timp 1869 – 1880 de 91 persoane în 11 ani, cauzele ar putea fi aceleași ca în perioadă anterioară. Iarși în următorii 8 ani se vede o foarte mică creștere de 10 persoane între anii 1880 și 1888.

O creștere mare se observă între anii 1880 și 1890 de 502 persoane, datele fiind extrase din 2 statistici maghiare. În următorii 7 ani, populația cunoaște o revigorare crescând cu 329 persoane între anii 1890 și 1897. Populația rămâne neschimbată între anii 1900 – 1909 de 3.211 persoane. La fel și între 1910 și 1913 populația se cifrează la 3.602 persoane. Între anii 1913 și 1921 avem o creștere de 120 persoane în timp de 8 ani. După care urmează o scădere a populației între anii 1921 – 1930, populația jungând de la 3.722 în 1921 la 3.315 în 1930, deci o reducere de 407 persoane într-o perioadă de numai 9 ani. Ambele recensăminte sunt românești, deci nu avem nicio urmă de îndoială. Dacă luăm în calcul prima estimare a populației din 1828 și recensământul din 1930, pe o perioadă de 102 ani (un secol) observăm o creștere de 1.863 persoane, rezultând o creștere de 18,26 persoane pe an, cu toate urcușurile și coborâșurile pe o perioadă de un secol.

Dacă luăm în calcul perioada 1828 până la 1941, observăm o creștere de 2.746 persoane deci o creștere de 24,30 persoane pe o perioadă de 113 ani. Dacă aprofundăm și luăm în calcul perioada medie anuală de 19,05 persoane pe an, o creștere asemănătoare și luăm în considerare recensământul din 2008 unde avem o populație de 6.554 locuitori pe o perioadă de 180 de ani, avem o creștere de 5.102 persoane cu un spor de 28,34 persoane/an, față de 18,26 pe o perioadă de 102 ani (primul secol) luat în calcul, iar la sfârșitul celui de al II-lea secol luat în calcul (începând cu anul 1828 și încheind cu anul 2008 pe o perioadă de 180 ani, creșterea finală de 28,34 persoane / an - medie anuală).

Evoluția populației șvabești din Arduș între anii 1726 – 1851

TABEL

Privind colonizarea șvabilor în localitatea Arduș, Comitatul Sătmăr

Anii	1726	1729	1745	1779	1828	1851	Notă ¹¹⁰
Număr de familii	47	60	81	165	$\frac{1.412loc}{1.250svabi}$	$\frac{1.525loc}{1.350svabi}$	În anul 1768 au fost strămuțați maghiarii din Arduș, în Dobra, Ghirișa și la Viile Satu Mare. La 1769 erau 162 familii de șvabi
Număr de gospodării	48	60	81	165	190	217	
Hotarul K. hold	-	60	76	155	16.460	16.460	

Evoluția populației Comunei Arduș, Comitatul Sătmăr între anii 1828 - 1930

¹¹⁰ Ernst, Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmărului*, Satu Mare, 1998, pag. 36-38

Anii	1828	1840	1851	1863	1869	1880	1888	1890	1897	1900	1909	1910	1913	1921	1930
Nr. locuitori	1452	1629	1525	2049	2250	2159	2169	2671	3000	3211	3211	3602	3602	3722	3315
Nr. de case	190	-	-	-	370	380	391	395	398	399	480	528	528	465	
Hotar k. hold	1452	1452	1525	2049	16741	16741	16741	16741	16741	16741	16741	16741	16853	16853	16853

Documentele istorice consemnează formarea voievodatelor și cnezatelor înainte de anul 1200, în număr de patru printre care se număra și cel din nord-vestul Transilvaniei, Țara Crișurilor era voievodatul lui Menumorut cu centrul la Biharia. După luptele de secole împotriva barbarilor, deodată și pe neașteptate, poporul român se vede din nou amenințat de expansiunea către răsărit a ungarilor. O mică prezentare a migrației ungarilor găsim în lucrarea istoricului Ricardus Julianus cu titlul *Descoperirea Ungariei Mari* (1235) și republicată în culegerea de studii istorice „Izvoarele istoriei românilor” în anul 1935 în care se arată că ungurii, înainte de migrațiune aveau țara lor numită Boskiria sau ungaria Mare, așezată între Munții Urali și fluviul Volga.

Această țară, „Ungaria harc”, arabii o numeau MAGGARIGE, iar bizantinii le ziceau LEBEDIA după numele predecesorului lui Arpad. Pressați de pecengi, ungurii își părăsesc țara pe la anii 888 și se stabilesc în regiunea ALTELKUZ situată între Nistru și Bug. Ricardus îi descrie pe unguri astfel: „*Ei sunt păgâni, fără cunoștință de Dumnezeu, dar nu se închină nici la idoli.*” Pe timpul migrației se hrănesc cu carne de cal și diferite specii de vânat și pescuit. Beau lapte și sânge de cal. Posedă o mare herghelie de cai și arme de luptă perfecționate la nivelul epocii respective, iar în războaie sunt foarte viteji aplicând tactici de luptă nemaîntâlnite la alte popoare migratoare. Una din aceste tactici era că în focul luptei se retrăgeau, adversarii crezând că aceștia au abandonat lupta, dar aceștia se regroupau rapid și atacau din nou reușind astfel să câștige lupta. Despre înfățișarea ungarilor Ricardus scrie: că erau oameni voinici, cu ochii scufundați, mărunți la statură, barbari și sălbatici în năravuri și în limba pe care o vorbeau și un fel de monștri omenești. La 895, împăratul bizantin Leon Filozoful (886 – 911) știind că ungurii sunt războinici și au în frunte pe Arpad, fiul lui Almus, îi cheamă în ajutor contra bulgarilor pe care-i înving și îi obligă să facă pace cu Bizanțul. După această luptă țarul Rusiei SIURCON (893 – 927) s-a supărat pe unguri și s-a hotărât să se războie. Astfel a trecut Dunărea, Nistrul și Bugul distrugând așezările întâlnite în cale în timp ce

pecengii îi atacau dinspre est. Regele Arpad văzându-se încercuit își adună oștile și trece Carpații urmând cursurile văilor, apoi trece Tisa și pătrunde în Transilvania.

Triburile maghiare în număr de șapte s-au stabilit definitiv (în Câmpia Panonică) pe locurile de la șes, ocolind zonele muntoase în prima fază, iar în a doua fază, după o perioadă îndelungată au trecut la cucerirea Transilvaniei care s-a înfăptuit în mai multe etape în urma unor lupte crâncene dintre populațiile românești cu năvălitorii (unguri).

Istoricul Rosler menționează că abia sub Ladislau cel Sfânt, care a domnit între anii 1077 – 1095, numai o parte a Transilvaniei a fost înglobată Ungariei. Istoricul maghiar Maksai Ferenc în lucrarea *Comitatul Medieval Sătmar* scrie că Ardudul la 1215 există, nu că ar fi fost colonizat cu unguri care probabil s-au așezat aici în mai multe etape, găsind aici condiții prielnice pentru agricultură, viticultură și creșterea animalelor, iar pădurile uriașe din împrejurimile Ardudului le-au asigurat lemnul pentru construcții.

În documentele vremii găsim mențiunea că populația română de aici avea biserică de lemn care din motive lesne de înțeles a dispărut fără urmă¹¹¹. În sprijinul afirmațiilor de mai sus aducem următorul argument: După anul 1250 începe o adevărată prigoană împotriva populației de religie ortodoxă din Ardud care era socotită schismatică și eretică. În 1299 a avut loc sinodul de la Buda unde se hotărăște că le este interzis românilor să-și zidească biserică sau alte lăcașuri de rugăciune sau să ia parte la slujba religioasă oficiată în bisericile existente. În această perioadă de constrângere pe toate planurile, o parte din populație s-a mutat pe la rude în satele pur românești de la poalele Codrului, sate care cu bunăvoința autorităților maghiare au fost atestate documentar mult mai târziu. Trebuie să amintim că mai târziu aici s-au stabilit populații de diferite nații cum au fost germanii, șvabii, evreii și rromii care s-au străduit să conviețuiască în pace cu populația autohtonă, chiar dacă pe parcursul timpului au existat și conflicte dar care s-au rezolvat în mod amiabil fără vărsare de sânge, iar mai târziu aici au existat și căsătorii mixte trăind în pace și bună înțelegere.

2. Demografie

Cauzele care au dat naștere și întrețin fenomenul demografic sunt de trei rodine: istorice, economico-sociale și politico-religioase.

Cauzele istorice reprezintă împrejurările petrecute în trecut cu neamul nostru în urma căreia ne-am ales în cuprinsul teritoriului național cu însemnate

¹¹¹ Dr. Ioan Godea, Dr. Ioana Cristache-Panait, *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Oradiei din județele Bihor, Sălaj și Satu Mare „Bisericile de lemn”*, Oradea, 1978, Harta.

populații de mai multe nații. Din cauzele istorice ce și-au pus amprenta în zona noastră, trebuie să amintim în primul rând dominația austro-ungară asupra Transilvaniei, răpirea și răpirea Bucovinei și Basarabiei. Urmarea acestor prime cauze istorice au fost împeștrirea populației românești cu elemente colonizatoare (germani, sași, secui, șvabi, rromi etc.) aduse și sprijinite împotriva românilor și pentru deznaționalizarea lor, iar în al doilea rând, aflusul masiv de evrei din Polonia, Galiția și Rusia care ne-a dat cea mai însemnată și cea mai puternică minoritate.

Cauzele economico-sociale sunt acele care, pe de o parte, ca urmare a celor istorice, iar pe de altă parte ca aplicare a unor legi naturale statornice au contribuit în mod material la crearea situației constatate și pe care vor continua a o desăvârși. Dacă facem o incursiune în trecutul mai îndepărtat observăm că astfel avem ca urmare a cauzelor istorice buna stare materială a coloniștilor aduși și sprijiniți de statul stăpânitor: la sate împrorietăriți cu școli, biserici, spitale etc., exclusiv numai la a lor dispoziție, iar la orașe privilegiați ca funcționari, profesioniști, negustori, meseriași, înconjurați și ajutați exclusiv împotriva românilor care, de exemplu, în Transilvania în Comitatul Sătmăr, respectiv în Arduđ, români nici nu aveau voie să se așeze la orașe.¹¹² Iar ca aplicare a legilor naturale, români au fost supuși tuturor asupririlor, excluși de la foloasele nu numai a bogățiilor țării, dar și de foloasele muncii lor, lăsați în sărăcie, fără școli, fără asistență medicală și igienă preventivă, lăsați pradă bolilor, alcoolismului și mortalității infantile ajunsă excesivă, au fost împiedicați în mod material de-a spori în măsura potenței lor etnnice în folosul exclusiv al străinilor a căror potență, din contră, a fost în felul acesta mărită.

În afară de aceste cauze au dat naștere situației nenorocite în care se aflau români ar fi de notat și acele care au întreținut această situație și anume: cauzele politico-religioase care au fost tratate pe larg în capitolul despre biserică din această carte. Având în vedere că în localitatea Arduđ, încă de la venirea lor din Polonia, evreii s-au declarat agricultori pricepuți, dar la scurt timp și-au descoperit adevărata lor față, ocupându-se cu comerțul și specula. Astfel ei vindeau mărfuri și băuturi pe datorie, iar atunci când datoria se ridica la sume mari, aceștia procedau la ocuparea unor grădini și terenuri în schimbul sumelor datorate.

Evreii aveau un reprezentant al lor la Notariatul Plasei Arduđ care întocmea acte de întabulare pentru evreii care recuperau banii de la populație luându-le pământul și grădinile. Pentru a dovedi câteva din mijloacele izvorâte din perceptive religioase în discursul său, celebrul Conta, la Tribuna Parlamentului în 1879 spune următoarele: „*Afară de usură (dobândă) pentru*

¹¹² Milton G. Lehrer, *Ardealul, pământ românesc*, Cluj Napoca, 1991, pag. 283, Charles Benoist, *Souvenirs*, vol. II (1894 – 1902), Paris, 1931, pag. 367

care sunt vestiți, evreii mai întrebuințează două mijloace pe care țin a le spune pentru că sunt puțin cunoscute și țin secret și cu greu le poate afla cineva. aceste două mijloace au ca scop aservirea economică a țării și sunt organizate într-un mod puternic și la care participă cu multă fidelitate, toți jidanii”. „Primul mijloc este acesta: orice consumator jidan este obligat, cu ordin de la sinagogă, ca niciodată să nu cumpere un obiect pentru consumat de la un nejidan, pe câtă vreme poate să găsească acel obiect la un jidan din localitatea sa. Cu chipul acesta, tot profitul negustoresc ce provine de la consumatorii evrei intră tot în punga evreilor”. „Al doilea mijloc: orice negustor jidan e liber să vândă marfa lui, cu orice preț la creștini, dar e obligat ca la consumatorii jidani să o vândă cu atâta la sută mai puțin.” Iată, prin urmare, două mijloace care, izvorâtă din cauze religioase au contribuit la punerea în inferioritate materială a românilor.¹¹³

Cu privire la evoluția demografică a localității Arduș de la începuturile existenței datele ne lipsesc. Date sumare despre această problemă le putem obține doar din studiul urbariilor și acestea cu multe rezerve, deoarece în aceste documente apar supușii la obligații.

Înscriind unitățile iobăgești, urbariile fac înscrierile fie după **sesia** iobăgească sau subdiviziunile ei, fie după „poartă”, fie după familia iobăgească, înscriind pe capul familiei contribuabile. Și în această situație datele nu pot fi evaluate cu precizie deoarece nu se poate stabili cuprinsul noțiunii de **sesie**, poartă sau familie. În Transilvania, sesia a fost întotdeauna o noțiune variabilă și neunitară.¹¹⁴

Noțiunea de poartă este neprecisă cu timpul și lărgeste cuprinsul incluzând tot mai multe sesii sau subdiviziuni, tot mai multe unități contribuabile.¹¹⁵ Cu privire la familie, conscrierile nu sunt clare. Deci noțiunea de „familie” în acest caz nu este sigură. Poate fi vorba de o familie mare, patriarhală, care cuprinde pe cei mai mulți descendenți sau mai multe familii, ori familia individuală în înțeles modern, dacă ținem seama de obligațiile față de autorități, atunci trebuie să acceptăm ideea existenței familiei individuale, dar și a familiei mai vechi, care crea condiții de apărare împotriva prestațiilor. Existența acestui tip de familie trebuie să o presupunem atât la populația din regiunile deluroase cât și la câmpie.¹¹⁶

Considerăm că în localitatea Arduș s-a menținut multă vreme familia mare, patriarhală, unde alături de părinți au locuit nu numai fiii necăsătoriți, dar și cei căsătoriți. Acesta fiind un mod de a sustrage de la obligațiile feudale. În acest caz, prestațiile cădeau pe familie, mai precis pe capul familiei și astfel

¹¹³ E.M.D.B. Vasiliu, *Situația demografică a României*, Cartea Românească, pag. 75

¹¹⁴ Prodan David, *Iobăgia în Transilvania*, sec. XVI, București, vol. I, pag. 289

¹¹⁵ Idem

¹¹⁶ Ibidem, pag. 195

sarcinile cădeau pe întreaga familie, fiind mai ușor de realizat (suportat). În conșcripții sunt înșcriși numai supușii obligația face prestații deci nu cuprind întreaga populație a comunei. De la obligații erau excluși nobilii, libertinii, voievozii sau cei lipsiți de posibilitatea de a achita taxele: văduvele, săracii etc. Conșcrierile făcute după războaie sau invazii ne indică întotdeauna un număr mai mic de locuitori comparativ cu cele anterioare. Cea dintâi informație despre numărul locuitorilor din Arduș o avem din anii 1760 – 1762 la porunca generalului Bucov, se realizează un recensământ al populației din Transilvania care prezintă următoarea situație: 66,46% sunt români, 21,62% unguri și secui, 11,72% erau sași.¹¹⁷ După 173 de ani, într-o conșcripție a populației României din punct de vedere etnografic rezultă un procent apropiat de români de 63%. Ștefan Mărcuș în lucrarea *Sătmar afirmă că „Cei dintâi români cari s-au ocupat la granița de nord-vest cu istoria Sătmarului și care ne-au lăsat un bogat material statistic și de informație asupra populației românești de aici, (din Arduș) sunt clericii. În semantismul diecezelor, Muncaci, Gherla și Oradea se aduna materialul istoric privitor la trecutul nostru. Numai după aceste sematisme putem vorbi de o istoriografie română propriu-zisă în Sătmar și respectiv în zona Ardușului.”*¹¹⁸

O parte din datele care au contribuit la scrierea acestei monografii sunt extrase din sematismele diecezelor Muncaci, Gherla, Oradea și Maramureș întocmite de clerici în perioada 1816 – 1938, timp de 122 de ani. Asupra numărului exact al populației înainte de anul 1726, nu ne putem pronunța în toate perioadele istorice, deoarece mențiunile legate de populație le avem sub formă de familii sau suflete, după religie. Având în vedere că după anul 1712 a început colonizarea șvabilor în ținutul Sătmarului și la 1726 în localitatea Arduș vom face o incursiune în istoria lor de la începutul colonizării și până în prezent (la recensământul din 2008).

În anul 1711, terminându-se războiul între împărat și RÁKOCZY, ale cărui trupe, renumiții curuți, sub comanda baronului Alexandru Karolyi depuneau armele pe câmpia de lângă Moftinu Mare s-a încheiat pacea de la Satu Mare. Baronul fu ridicat la rangul de Conte, deși bogat, i s-a mai donat și imensele proprietăți rurale ale lui Rákoczy, deveneind astfel adevăratul domn al întregii regiuni. Era un om nobil, nu numai după viță ci și după obiceiuri, evlavios, milos cu săracii, drept, respectuos și tolerant față de alte religii și neamuri. E destul să arătăm că garda castelului său din Carei, compusă din români, era comandată în limba românească (una din comenzi fiind: «Prinde pistol»).

¹¹⁷ Valentin Băințan, Băsești, „Mica Romă” de sub poalele codrului, Baia Mare, 2000, pag. 74

¹¹⁸ Ionel N. Longinescu, Populația României din punct de vedere etnografic cu cinci tablouri și o hartă, București, 1998, harta.

La încheierea păcii aspectul provinciei era cât se poate de trist. După războaie de secole între împărați și principii Ardealului, cu turcii și curuții, satele erau distruse și devastate, zone întregi ori mocirloase ori necultivate, comerțul mort, iar puținul popor rămas era sărăcit, situație ce se perpetua și pe domeniul Ardudului. În ultimii ani premergători păcii, mai făceau ravagii ciuma, seceta și inundațiile. Ce folos de pământ, dacă nu erau brațe care să-l lucreze? Cu acest gând a plecat contele în primăvara anului 1712 la Bratislava pentru a lua parte la dieta țării. acolo văzând mii și mii de șvabi și alți germani în drumul lor de la apusul împărăției spre centrul și sudul Ungariei, eliberați de sub jugul turcesc, s-a hotărât a angaja din ei, căci moșiile lui, locuite numai de câteva sute de familii iobăgești, pretindeau imperativ popularea cu țărani muncitori și pricepuți. Într-o scrisoare adresată soției sale, scria „*Dumnezeu i-a biciuit pe șvabi cu nevoie... mulți au venit și peste 14.000 au găsit adăpost în Ungaria. Din aceștia și nouă ne-a dat Dumnezeu. Astăzi s-a prezentat un preot cu 100 de familii...*”. Era vorba de venerabilul Ioan Hozler.¹¹⁹ Transportul de mai sus a venit de la ULM pe Dunăre. Tot pe această cale și-au continuat drumul și debarcând lângă Pesta, au ajuns în căruțe și pe jos, după o călătorie cam de două luni, în ziua de 14 iulie 1712 la Carei, un număr de 330 familii colonizându-se cu ei târgul Carei și satele din jur. Localnicii au fost plăcuți impresionați de ținuta pictorească a șvabilor – pălărie rotundă din postav, veston lung albastru, vesta din Manchester cu nasturi argintii, pantaloni scurți negri, ciorapi albi și ghete cu cataramă, a fost mult admirată de toți.¹²⁰

Situația imigranților la început era destul de tristă, mulți au murit în timpul transportului din cauza lipsei de apă în timp ce traversau „Câmpia Panonică”, dar și mulți s-au înapoiat, căci pe de o parte nici cu bani nu găseau hrană, iar pe de altă parte funcționarii moșiei nu se țineau de contractele încheiate între dâșii și conte, silindu-i la robotă și la plata impozitelor neprevăzute, cu toate că, condițiile lor de așezare erau umane, constând din o serie întreagă de facilități cum ar fi: scutirea pe 3 ani de la birurile moșiei și pe șase ani de la cele ale județului și țării, preoții din rândurile lor aveau să-i păstorească, precum și învățători de limba germană și multe alte facilități. În baza contractului semnat, fiecare cap de familie, primea una sau una și jumătate gospodărie țărănească, pentru care era dator să plătească anual câțiva fiorini ca taxă de împrumut. Dintre cei veniți, mulți erau cu stare, căci aduceau cu ei avutul lor, unii cu moșteniri rurale lăsate încă acasă, după care plecau mai pe urmă; alții cu bani la ei, căci contele scria soției sale de la Bratislava... *sunt oameni bogați între ei și vei vedea că vor face sutele de mii, să*

¹¹⁹ **Albin Scherhauser**, *Șvabii sătmăreni și bihoreni precum și germanii din Maramureș*, Biblioteca județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, nr. inv. 729161, cota DMD 30, fond documentar, pag. 650

¹²⁰ Idem, pag. 651

fie numai odată colonizați, ceea ce s-a și întâmplat, deoarece „șvabii” punându-se la lucru, satele răsăreau ca din pământ, din această perioadă n-eau rămas acele ulițe largi și drepte, biserici și puțini știu că acele șuri mari (10 × 14 m) modelul lor a fost adus în zona Ardudului din localitățile de baștină ale șvabilor, în timp ce birurile și dijma umpleau casa stăpânului, dând ocazie ungarilor să spună proverbul „*Șvab clăcaș, sac cu bani*” adică cine îi are, posedă și bani. starea materială a contelui, în urma colonizării, a înflorit simțitor: el a putut plăti datoria de o jumătate de milion fiorini ce avea încă din timpul războaielor curuțe, a ridicat mănăstiri, biserici, școli și castele, printre care și castelul de la Ardud, folosind fundațiile și pereții din vechea cetate construită de voievodul Transilvaniei Bartolomeu Dragfi din neamul Drăgoșeștilor.

După plata datoriilor, contele Alexandru Karolyi a dăruit împăratului un regiment de husari, dar nu este mai puțin adevărat că și șvabii s-au îmbogățit.¹²¹ În vara anului 1726 a început colonizarea comunei Ardud, cu 44 de familii. Printre ei erau 3 țesători, doi tâmplari, doi brutari, doi dogari, 4 măcelari, doi croitori, doi cizmari, 1 zidar și un frizer. În toamna aceluiași an au venit 26 de țărani cu familiile astfel numărul șvabilor veniți în 1726 se ridica la 70 de familii. Coloniștii stabiliți în comună au primit și vie spre satisfacția lor. Cei care luat împrumut doi boi sau două vaci trebuiau să lucreze pentru ele două zile pe lună. În acel timp, maghiarii ocupau la Ardud 16 sesiuni. Numărul lor se ridica la Ardudul Mare (Nagyerdöd) la 35 și la Ardudul Mic la 29. Acești unguri se împotriveau colonizării șvabilor. Ei ocupară pământurile deștelenite de șvabi. Pe când șvabilor le era interzisă tăierea lemnului din pădure, maghiarii duceau lemne cu căruțele de acolo. Prin grădinile șvabilor umblau porcii maghiarilor care distrugeau plantația. Maghiarii capturau caii șvabilor de la pășuni și lucrau cu ei. la morile din Ardud șvabii stăteau câte trei zile pentru că ungurii erau protejați. Șvabii se plâneau contelui că ura maghiarilor este așa de mare încât ei nu pot rămâne mai departe la Ardud și cereau un alt loc pentru colonizarea lor.¹²²

După doi ani, în anul 1728 au fugit 12 familii de șvabi din Ardud. Ei au dus în patria lor vestea despre mizeria din această colonie, așa încât nu mai venira coloniști la Ardud.¹²³ După ce au fugit cele 12 familii de șvabi din Ardud au mai rămas un număr de 58 de familii. Pentru coloniștii nemulțumiți, contele a desemnat un loc de colonizare fără maghiari și anume Beltiugul. În anul 1730, 41 de coloniști au părăsit Ardudul și au înființat o colonie în Beltiug (diferența de 17 familii care plecase anterior s-au stabilit în alte comune locuite de șvabi din jurul Careiului).

¹²¹ Ibidem, pag. 652

¹²² Dr. Ernest Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmarului*, Satu Mare, 1998, pag. 36

¹²³ Idem, pag. 37

În anul 1732, Alexandru Karolyi a încercat din nou colonizarea Ardudului, dar șvabii și francii așezați aici au fugit cu toții în mai puțin de un an. Contele Alexandru Karolyi se plângea în 1736 fiului său Francisc, care se afla în Germania, că au fugit de pe moșiile lui din comitatul Sătmar, 170 de gospodari maghiari în alte județe. Îi cerea fiului său să aducă șvabi că vrea să-i așeze la Carei și la Ardud. „*Căci de aici iarăși au fugit dragii (aranyos) maghiari, au rămas abia 10. Plecând au și distrus toate casele.*”¹²⁴

O conscripție din 1737 arată situația populației din Ardud la acea dată: maghiarii 42, franci 192, șvabi 162 și germani – austrieci 24. Funcționarii contelui primeau ordin să se comporte foarte bine cu coloniștii, căci contele dorea să aibă neaparat o colonie germană și la Ardud. Dar administratorii lui din Ardud nu se țineau de contractul încheiat cu șvabii. Ei cereau mai repede impozitul și robota de la noii veniți. După ce un fecior maghiar a bătut un primar șvab, nemții au hotărât să părăsească localitatea. Un funcționar superior a reușit să-i liniștească. Atât francii, cât și șvabii l-au rugat pe contele să-i mute la Mădăras sau altundeva, unde nu sunt maghiari sau să le lase în întregime Ardudul pentru că ei vor popula complet localitatea. Dar și șvabii au făcut greșeli. Ei au pătruns în data de 7 octombrie 1738 în cârciuma moșierească din Ardud, au distrus și au luat lucrurile birtășului și au vrut să scoată chiar și dopurile de la butoaie, dar au sosit haiducii la fața locului. Șvabii au încercat în zadar să se apere. Până la urmă au fost închiși 14, iar restul au fost duși la culesul mălaiului. Văzând că administratorii maghiari vor să-i pună în situații de iobagi, coloniștii au fugit la Matészalka și au declarat că nu se mai întorc de acolo. Cei rămași, de asemenea, s-au gândit să fugă pentru că au văzut că viața lor la Ardud este numai o ceartă neconținută cu maghiarii de aici.¹²⁵

În anul 1748, coloniștii s-au săturat definitiv de situația lor din Ardud și au cerut hotărât rezolvarea situației lor după ce i-au suportat pe maghiari timp de 12 ani. Ei s-au convins că fac un lucru plăcut și lui Dumnezeu dacă pleacă de la acești calviniști. Ei se temeau că și copiii lor vor trece până la urmă la religia eretică dacă rămân pe mai departe la Ardud. Moșia domnească din Ardud a decăzut foarte mult din cauza lipsei de oameni și animale. Contele A. Karolyi era hotărât să-și extindă moșia cu 300 iugăre cadastrale aproximativ 17 hectare. Credea că pentru colonizarea acestui pământ s-ar putea folosi de români. Aceștia erau în primul rând specializați în viticultură, ceea ce nu se putea afirma despre nemți.¹²⁶

¹²⁴ **Vonház Istvan**, *A Szatmarmegyei Nemet Telepítés*, (Colonizarea nemților din județul Satu Mare), Pécs, 1931, pag. 308

¹²⁵ *Idem*, pag. 129

¹²⁶ *Ibidem*, pag. 129, 130

Abia în 1768 a reușit contele A. Karolyi să-i convingă pe nobilii maghiari să-și vândă casele cu prețul convenit înainte. Ei s-au mutat la Dobra, Viile Satu Mare și Ghirișa, unde au primit locuri de case și materiale de construcție. Nemaifiind reformați la Ardud, comunitatea germană s-a întărit numaidecât. După un an de pace și liniște, fiind o comună pur șvăbească, aici locuiau deja 162 gospodari germani la Ardud.¹²⁷

Capitolul IV

BISERICĂ

Biserica de lemn din Ardud

Biserica „Greco-Catolică” a româniilor din Ardud care a dispărut în timpul Imperiului Austro-Ungar din motive lesne de înțeles fără a se cunoaște exact împrejurările. Acest sfânt locaș de rugăciune este menționat în documentele vremii în lucrarea de căpătâi *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Oradiei, județele Bihor, Sălaj și Satu Mare*.¹²⁸ Unde sunt reprezentate cu simbolul „đ” (harta) bisericile de lemn dispărute și menționate documentar de pe teritoriul județului Satu Mare printre care și biserica de lemn din Ardud.¹²⁹

Bisericile de lemn din acea vreme inclusiv cea din localitatea Ardud au fost construite după „PROPORȚIE DIVINĂ” în versiune științifică aceasta se exprimă prin „Raportul de dur” ($\frac{M}{m} = \frac{M+m}{M} = \frac{1\sqrt{5}}{2} = 1.618$) care semnifică Pentagramă dublă (stea dublă) conform unui studiu aprofundat a Preotului Arhitect Costin Emil din Baia Mare.

Un alt studiu de specialitate în acest domeniu găsim în lucrarea *Cuhea în istoria și cultura Maramureșului*.¹³⁰ Penta este „ELEMENT PRIM” de compunere savantă cu semnificația „CINCI”. După alți autori „Pentagrama” este o figură geometrică plană sau în spațiu în formă de stea cu cinci colțuri considerată de antici ca simbol al perfecțiunii și folosită în construcții (bisericești), iar mai târziu în „Evul mediu” i-a inspirat această formă divină în (la) construcția de cetăți.

¹²⁷ dr. Ernest Hauler, op. cit., pag. 38

¹²⁸ Dr. Ioan Godea, Dr. Ioana Cristache-Panait, *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Oradiei, județele Bihor, Sălaj și Satu Mare*, „Bisericile de lemn”, Oradea, 1978, pag. 478 – 480.

¹²⁹ Idem, Harta de la sfârșitul lucrării

¹³⁰ Ion Țelman, Ioana Mariș-Dăncuș, Elisabeta Faiciuc, *Cuhea în istoria și cultura Maramureșului și un studiu al preotului Arhitect Costin Emil din Baia Mare*.

În scrierile foarte vechi (pe papirus) este menționat că acest simbol al perfecțiunii a fost folosit de către Egipțeni, greci și alte popoare din antichitate ca talsiman. Se pare că bisericile de lemn au rezistat vicisitudinilor vremii de-a lungul secolelor și datorită „proporției divine” a „Raportului de aur” care se poate vedea în planșa nr. ... (alăturată).¹³¹

Menționăm că aceste sfinte lăcașuri de rugăciune (Biserici de lemn) au avut mult de suferit din cauza incendiilor având turnuri înalte și lipsa paratrăznetelor dar și alte cauze mai ales prin bunăvoința autorităților vremii care își doreau cu orice preț deznaționalizarea românilor din Transilvania și respectiv din Arduud care încă din secolul al XV-lea le-a interzis românilor să-și construiască mănăstiri și biserici în zona Arduudului, dar din ordinul Mariei tereza și cu aprijinul Generalului Bucow au fost distruse și incendiate dar românii greco-catolici nu s-au lăsat intimidați construind din temelii alte lăcașuri de închinăciune.¹³²

Credincioșii greco-catolici din Arduud după ce le-a fost distrusă biserica de lemn au fost nevoiți să se deplaseze (pe jos) la bisericile din satele învecinate Gerăușa și Mădăras unde au fost primiți cu drag de frații lor români „greco-catolici”.

1. Biserica Ortodoxă din Arduud

Istoria Bisericii Ortodoxe Române este foarte complexă deoarece se întinde pe perioade istorice vaste începând cu „Perioada Noului Testament și până în Perioada Post Comunistă 1991 – prezent.” Făcând o incursiune în această perioadă enumerăm următoarele perioade: Perioada Noului testament, Perioada apostoică (33 ÷ 100), Perioada pre-niceniană (100 ÷ 325), perioada niceniană (325 ÷ 451), Perioada bizantină (451 ÷ 843), Perioada bizantină târzie (843 ÷ 1054), Perioada de după marea schismă (1054 ÷ 1453), Post Imperial Era (1453 ÷ 1821), perioada modernă (1821 ÷ 1917), perioada comunistă (1917 ÷ 1991), Perioada Post-comunistă (1991 ÷ prezent). Noi ne-am propus să consemnăm câteva evenimente care s-au petrecut în zona Crodrului de care a aparținut și așezarea Arduud începând de la atestarea documentară din 1215, când o expediție maghiară a prospectat zona în vederea colonizării cu unguri a Arduudului (tratată pe larg vezi capitolul „Scurt istoric”). De unde rezultă că această localitate era populată; ba mai mult

¹³¹ Ioan Suci, *Cuța - „Poveste de sub codru” – monografie*, Editura Citadela, Satu Mare, 2008, pag. 108

¹³² Preot dr. Claudiu Cotan, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române 1600 – 2000*, Iași, 2009, pag. 91, 92.

împrejurimile Ardudului erau atât de întinse (ca suprafață) încât se putea numi fără rezerve adevărat „COMITAT” după cum rezultă din lucrarea renumitului istoric maghiar MAKSAI FERENC¹³³ „Comitatul Sătmar din Evul Mediu” de unde ușor se poate deduce că aici nu putea fi altă populație decât „ROMÂNEASCĂ” stabilită în acea poiană mare din pădurile uriașe ale Codrului din acea vreme. Populația românească stabilită aici din vremuri imemorabile avea și biserică de lemn la fel ca și celelalte localități (sate) unde se închinau lui Dumnezeu împreună cu preoții locali a căror prezență era de neînlocuit din moment ce existau biserici.

Coloniștii unguri stabiliți aici (Ardud) după 1215, în număr mare, încetul cu încetul (vezi politica pașilor mărunți din zilele noastre) au depășit numeric populația românească de aici știind că în acele vremuri o localitate care avea mai puțin de cincizeci de fumuri (case) era socotită (catalogată) drept sat, iar cele care aveau peste cincizeci de fumuri erau considerate drept „COMUNE”, cum a fost și cazul localității Ardud.¹³⁴

O dovadă că aici exista o biserică veche de lemn a românilor din Ardud o găsim în urma laborioaselor cercetări ale autorilor Dr. Ioan Godea, Dr. Ioana Cristache Panait în *Eparhia Oradiei, Județele Bihor, Sălaj și Satu Mare, „Bisericile de lemn”* (vezi harta) unde biserica de lemn din Ardud apare la Capitolul „Biserici de lemn dispărute”. Probabil au existat și biserici ale ungarilor în acea vreme dar despre existența lor avem date abia în perioada Drăgoseștilor.¹³⁵

Populația românească ortodoxă deși redusă numeric, a continuat să existe și să se roage lui Dumnezeu mergând în grupuri mari în pelerinaj la mănăstirile existente din împrejurimile Ardudului, consemnate în lucrările marilor istorici HODINKA ANTAL¹³⁶ și lucrarea *Vechea Episcopie a Sătmarului* scrisă de Diacon Dr. Ștefan Lupșa care prin scrierile lor aduc o dovadă în plus a continuării creștinismului și respectiv a religiei ortodoxe pe aceste meleaguri (sătmărene).

Un eveniment deosebit s-a petrecut în viața codrenilor și chiar acelor din Comitatul Sătmar și respectiv a credincioșilor din zona Ardudului în anul 1618 când la Mănăstirea Cuta din Plasa Ardud a fost sfințit călugărul EUTIHUS în înalta funcție de episcop al Sătmarului¹³⁷ de către LAURIU Episcop al mănăstirii Muncăciului în prezența unui impresionant număr de credincioși veniți aici din toate părțile Sătmarului să asiste la această procesiune religioasă care s-a

¹³³ **Maksai Ferenc**, *A Közepkori Szatmar megye*, (Comitatul Sătmar în evul mediu), Budapesta, 1940, pag. 166

¹³⁴ **Valentin Băințan, Băsești**, „Mică Romă” de sub poalele Codrului, Baia Mare, 2000, pag. 56, 313

¹³⁵ **Dr. Ioan Godea, Dr. Ioana Cristache-Panait**, *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Oradea*, 1978, Harta

¹³⁶ **Hodinka Antal**, *A munkacsi Grög szert Püspökség Okmanytara*, vol. I (1458 – 1715) Ungvar, 1911, nr. 45, pag. 52,53

¹³⁷ Idem, pag. 54

desfășurat în prezența lui Andrei Doczy de Lunca Mare comite al Comitatului Sătmar, conducătorul curții regale în Ungaria, căpitanul cel mai mare al cetății și fortificației Sătmarului și general al părților superioare ale Regatului Ungar¹³⁸, care le poruncește românilor sătmăreni și preoților să-l recunoască pe EUTIHUIUS de Episcopul lor legitim și să-i plătească darea și veniturile obișnuite din vechime predecesorilor săi.¹³⁹ Jurisdicția acestei mănăstiri cuprindea toate satele de o parte și alta a Codrului inclusiv Arduțul până la „Gardul Sătmarului” (limita cetății Sătmarului). După această dată, religia ortodoxă s-a consolidat pe aceste meleaguri luând proporții nebănuite cu toată opoziția autorităților și a altor religii hibride. Între anii 1757 – 1761, generalul Buccow, trimis de Viena, va ordona distrugerea a circa 20 mănăstiri ortodoxe în prima fază.¹⁴⁰

În această perioadă a izbucnit răscoala lui Șofronie de la Cioara, care a fost pornită în 10 august 1760 la Zlatna, aunde un sinod de preoți și credincioși și-au dat iscăliturile pe noi memorii. Revolta s-a extins rapid în toată Transilvania, până în Comitatul Sătmar și Maramureș. Împărăteasa Maria Tereza a trebuit să bată în retragere promițând că va dispune înființarea unei comisii care să cerceteze unitația. Acest lucru a dat un elan și mai mare lui Șofronie care a continuat convocarea de sinoade încercând chiar să reorganizeze Biserica Ortodoxă din Transilvania. Punctul culminant al răscoalei l-a constituit Sinodul de la Alba Iulia, în urma căreia zeci de sate au părăsit UNIȚIA. Era prima biruință. În aceste împrejurări, împărăteasa Maria Tereza a trimis în Transilvania pe generalul NICOLAE ADOLF BUCOW, care ajutat de noi unități de cavalerie și infanterie a distrus zeci de mănăstiri din toată Transilvania. Această acțiune a început în 1761 și a continuat în anii următori. Prin aceasta, viața ortodoxă era pusă la pământ.¹⁴¹

În toamna anului 1781, împăratul Iosif II a dat așa-numitul Edict de Toleranță prin care se interzicea asupra cetățenilor pe motiv de credință. Se îngăduia oricărei confesiuni, dacă avea 100 de familii, să-și zidească biserică, să întrețină preot și învățător. Să nu uităm că în această perioadă s-au construit multe biserici de lemn în satele codrene, probabil și biserica de lemn din Arduțul, despre care ne relatează (istoricii) cercetătorii: Dr. Ioan Godea și Dr. Ioana Cristache- Panait, în lucrarea *Monumente istorice și bisericesti din Eparhia Oradiei*. Tot în această perioadă, necatolicii (ortodocșii) nu mai erau obligați să ia parte la slujbele catolicilor sau să plătească taxe preoților catolici. Era admisă și trecerea de la o confesiune la alta. Dar, la scurt timp, ianuarie 1782, împăratul își dă seama de riscurile pierderii uniației și revine asupra

¹³⁸ Ibidem, pag. 55

¹³⁹ **Metes Ștefan**, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, pag. 181

¹⁴⁰ **Silviu Dragomir**, *Istoria dezrobirii religioase a românilor di Ardeal*, vol. I, Cluj-Napoca, 2002, pag. 22 ÷ 32

¹⁴¹ Idem, pag. 32 - 42

deciziei încât nu se mai putea trece la Ortodoxie. În august 1782 dă o Patentă de Unire prin care era interzis prozelitismul înțelegându-se prin aceasta convertirea la Ortodoxie.

Preot-profesor Dr. MIRCEA PĂCURARIU, în cartea sa *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*¹⁴² consemnează următoarele: „*Dacă așa cum zic greco-catolicii unirea cu Roma «mama noastră s-a făcut benevol de ce atâtea proteste și de ce atâtea Edicte de Toleranță care s-au emis în urma acestor proteste și ce justificare poate exista pentru dărâmarea zecilor de biserici de către generalul Bucow? »*” Ținând seama de viața și lupta pentru apărarea ortodoxiei de către Cuvioșii Ieromonahi Visarion și Șofronie și de credinciosul Oprea din Săliște, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe i-a canonizat, hotărând ca ei să fie cinstiți ca sfinți, de vreme ce și-au dat viața pentru apărarea dreptei credințe.

Părintele Dumitru Stăniloie în cartea *Uniatismul din Transilvania – încercare de dezbinare a poporului Român*, consemnează următoarele: „*Majoritatea poporului din Ardeal a rămas ortodoxă. Greco-Catolicismul cu tot ce a însemnat acesta nu i-a îndepărtat pe români de legea românească (Ortodoxia). Poporul român din Transilvania a cunoscut pe pielea sa, în masă, ca nicăieri în altă parte a lumii practica mijloacelor inchiziției.*”¹⁴³ În această perioadă, credincioșii ortodocși frecventau biserica din Gerăușa, iar cei din partea cetății frecventau biserica din Mădăras.¹⁴⁴

Creștinarea românilor nu s-a făcut la o anumită dată precum a sârbilor-croați la 640, a bulgarilor la 865, sub țarul-cneazul Boris, a rușilor sub regele Ștefan I cel Sfânt,¹⁴⁵ ci în timp, procesul începând din primele secole după Hristos, prin misiunea apostolului ANDREI¹⁴⁶ și continuând în paralel cu nașterea poporului nostru¹⁴⁷. În secolele XIII – XIV, organizarea vieții în comuna Arduș a fost influențată de popoarele slave¹⁴⁸.

În Comitatul Sătmar, în secolul al XIV-lea, era o biserică feudală și una de stat întreținută de domnie și ea reflecta nivelul de dezvoltare al feudalității din ținut, respectiv al voievodatului. În secolele XV – XVI, în partea de nord a țării existau două categorii de lăcașuri de cult: mănăstirile, în locuri izolate și bisericile parohiale din vatra satului.¹⁴⁹ Bisericile parohiale existau în marea lor

¹⁴² Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 2000, pag. 80 - 90

¹⁴³ Preot Prof. Dumitru Stăniloie, *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezbinare a poporului Român*, București, 1973, pag. 33

¹⁴⁴ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei Biserici*, Cluj, 2001, pag. 393, harta

¹⁴⁵ Ioan Georgescu, *Istoria bisericii creștine universale*, Ediția a III-a, Cluj, 1931, pag. 41, 42

¹⁴⁶ Ioan Godja, *Văleni Maramureș*, Cluj-Napoca, 2007, pag. 105

¹⁴⁷ Ioan Ciarnău, *Comuna Andrid*, Simeria, 2005, pag. 70, 71

¹⁴⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj-Napoca, 1992, pag. 46 - 50

¹⁴⁹ Radu Popa, *Țara Maramureșului în secolul XIV-lea*, București, 1970, pag. 216

majoritate, de lemn dar au fost și cazuri rare când elșe erau construite din piatră.¹⁵⁰

Istoria bisericii este o parte importantă a credinței creștine ortodoxe. Creștinii ortodocși se definesc în mod deosebit prin continuitatea lor cu cei care au trăit înaintea lor, aceia care au fost primii care au primit și propovăduit adevărul lui Isus Hristos lumii, cu aceia care au ajutat la formularea și exprimarea formulelor și cultului de credință, și cu aceia care au continuat să urmeze neschimbată, dar totuși tot timpul dinamică, Sfânta Tradiție a Bisericii Ortodoxe, care este una din bisericile autocefale ale creștinismului ortodox. Majoritatea românilor aparțin Bisericii Ortodoxe Române, dar biserica are și credincioși de alte naționalități. Biserica Ortodoxă Română a luat ființă în anul 1872 prin desprinderea Mitropoliei Ungrovalahiei și Mitropoliei Moldovei de sub ascultarea canonică a Patriarhiei Constantinopol și ridicarea mitropolitului Ungrovalahiei, totodată arhiepiscop de București în rangul de mitropolit – primat al României. Mitropolia Ardealului s-a unit cu Sfântul Sinod de la București la 23 aprilie 1919. La 30 decembrie 1919, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, format din ierarhii provinciilor românești reunite s-au întrunit în ședință extraordinară, a luat hotărârea solemnă ca după cum s-a realizat unirea tuturor teritoriilor românești la Patria-Mamă, tot astfel să se realizeze și unitatea bisericească pe întreg pământul României întregite, într-o singură Biserică Autocefală Ortodoxă¹⁵¹.

Dar să revenim în secolele XIV – XV Drăgoșești (Drogtienii) voievozi al Maramureșului, care dețineau importanțe în regatul Ungariei: Comiți ai Sătmarului (1377 ÷ 1388) ai Maramureșului (1378 ÷ 1382) și (1385 ÷ 1399), ai Secuilor (1387 ÷ 1390) și ai Ugocei (1392) stăpânind peste zece din cetățile aflate în părțile nord-vestice ale Transilvaniei, au jucat un rol politic și militar important în zonă și în epocă. Dar implicarea stăpânirii lor aici se reflectă în istoria spirituală și culturală a spațiului amintit.¹⁵² Au fost stăpâni pe întinse moșii, stăpânind domenii întinse, care în secolul XV-lea, însumau după opinia istoricului Radu Popa 200 – 300 de sate repartizate astfel: Chioar până la 58 (din care 50 românești), în Maramureș 50, în Sătmar 19, în Ugocea 17, în Sălaj 14 și în Solnoc Dobîca 1 sat.¹⁵³

Drăgășeștii au protejat elementul românesc din zonă și prin întemeierea pe proprietățile lor și înzestrarea unor vestite lăcașe monahale¹⁵⁴. Cele mai multe mănăstiri din Maramureș, Sătmar și Chioar dispărute peste veacuri, dar

¹⁵⁰ Dr. Borovszky Samu, *Sztamar Varmegye*, Budapesta, 1908, pag. 62 (Comitatul Sătmar)

¹⁵¹ Mărculeț Ioan, *Populația Ortodoxă în cadrul structurii confesionale a Transilvaniei între 1930 – 2002*, Sargheția nr. 3/2006, Deva.

¹⁵² Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440 – 1514*, București, 2000, pag. 306, 307

¹⁵³ Radu Popa, *Țara Maramureșului în secolul al IV-lea*, București, 1970, pag. 216

¹⁵⁴ Aurel Socolan, *Monografia Municipiului Baia Mare*, 1972, vol. I, pag. 217, 449

a căror amintire se păstrează în tradiție și în documentele istorice și care par să fi fost și centre de rezistență românească și creștinească, au fost întemeiate de reprezentanți ai acestei familii. Toți au fost ctitori de mănăstiri și biserici, probabil ei au construit și mănăstirea Cuța din Plasa Arduț¹⁵⁵.

O influență benefică asupra creștinilor din zona Ardudului a avut-o probabil și mănăstirea de la Peri, care a fost un puternic centru religios monahal și cultural în secolul al XIV-lea și în cele următoare, fiind patronată de înaintașii fraților Balc și Drag care obțin la 13 august 1391 de la Patriarhia de Constantinopol drept de stavropighie pentru acest locaș¹⁵⁶.

După 1571 principii Ardeleni au îmbrățișat calvinismul ca ramură a reformei religioase, apărută în Europa în secolul al XVI-lea¹⁵⁷. Ei și-au bazat dominația ca și înainte regii catolici ai Ungariei pe cele trei națiuni privilegiate¹⁵⁸; ungurii, sașii și secuii, în timp ce românii erau considerați, în propria lor țară, tolerați, fiind lipsiți de drepturi sociale și politice¹⁵⁹. Numai acei dintre ei se puteau ridica pe scara societății care erau de lege „catolică sau reformată”¹⁶⁰.

Religiile legale erau considerate doar cele ale privilegiaților, respectiv calvină, luterană, romano-catolică și unitariană, iar religia ortodoxă deși era a populației amajoritare nu era recunoscută și se considera o „erezie”, o sumă de „credințe băbești” a „iobagilor valahi”. Numele de „valah” era sinonim cu cel de „schismatic” sau „eretic”. Tratatamentul discriminatoriu va fi una din cauzele care-i va determina pe o parte din români să accepte unirea cu Biserica romano-catolică, propusă de austrieci după instaurarea stăpânirii lor în Transilvania, banat, Maramureș și în ținutul Sătmarului¹⁶¹.

Românii sătmăreni au luptat pentru autonomia religioasă fără prea mult succes fiindcă lăcașurile de cult existente în secolele XVII – XVIII au primit o grea lovitură prin decretul de secularizare a averilor mănăstirești, dat de împăratul Iosif al II-lea în 1787, dată la care începe decăderea lor. Încă din secolul al XVI-lea, asupra vieții bisericești din Sătmar se exercită influența episcopiei de la Muncaci, influență care va crește în secolele XVII – XVIII mai ales după 1736 când ținutul Sătmarului și respectiv Ardudul aparțineau Ungariei¹⁶². Această episcopie ortodoxă a Muncaciului devenită greco-catolică a avut și o contribuție pozitivă la menținerea creștinismului în zona Ardudului.

¹⁵⁵ **Hodinca Antal**, op. cit., pag. 52 - 53

¹⁵⁶ **Marian Nicolae Tomi**, *Maramureșul istoric în date*, Cluj-Napoca, 2000, pag. 36, 37

¹⁵⁷ *Erdélyi története*, Budapesta, 1986, vol. I, pag. 459 – 482 (Istoria Ardealului)

¹⁵⁸ **Ovidiu Ghitta**, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667 – 1761)*, Cluj, 2001, pag. 45 - 55

¹⁵⁹ **Ioan Georgescu**, op. cit., pag. 109, 110

¹⁶⁰ **Dr. Bosovszky Samu**, op. cit., pag. 104

¹⁶¹ **Silviu Dragomir**, op. cit., pag. 61 - 88

¹⁶² **Ovidiu Ghitta**, op. cit., pag. 175 - 178

Dacă țărani au rămas cu aceleași obligații față de nobili și față de stat, urmărirea acestui act vor fi favorabile românilor în plan cultural și național. Numărul „uniților” (greco-catolici) mic la început va crește treptat și în ținutul Sătmar¹⁶³.

Unirea unei părți a românilor ortodocși din Transilvania cu Biserica Romano-Catolică încheiată în perioada 1690 – 1701 a fost una de durată¹⁶⁴. Bisericile rezultate din astfel de „uniri”, întrucât au devenit pe jumătate catolice, au căpătat numele de Greco-Catolice sau Unite¹⁶⁵ spre deosebire de cele ortodoxe care se numeau, ca la noi în Transilvania, Greco-orientale sau Neunite¹⁶⁶.

Noile biserici semicatolice s-au numit Greco-catolice și pentru faptul că și-au păstrat ritul, organizarea și disciplina pe care le-au avut pe când erau Greco-orientale (ortodoxe) primind doar unele articole de credință romano-catolică; ele nu sunt deplin catolice, ci numai în parte catolice adică greco-catolice¹⁶⁷. Ele se numesc și „Biserici Unite” pentru faptul că s-au unit cu Roma cu Biserica Romano-Catolică. Aceste biserici au rezistat vicisitudinilor vremii de la 1701 și până la 1948, timp de 247 de ani, când s-a revenit din nou la religia ortodoxă¹⁶⁸.

În anul 1850 s-a înființat dieceza Gherlei și atunci biserica română din ținutul Sătmarului și respectiv a Arduului a ieșit de sub jurisdicția episcopiei de Muncaci intrând sub cea a noii episcopii¹⁶⁹. Deși sunt menționați rar în documentele secolelor XIV – XV, preoții au existat din moment ce erau lăcașuri de cult. După ce satele au ajuns sub ascultarea voievozilor și oamenilor le reveneau obligații iobăgești în documentele timpului au fost înscrși cu nume ce derivă de la preocupările lor. Astfel, cei care erau popi (preoți) au primit numele de „PAP” devenit prin romanizare „POP”¹⁷⁰. Dacă într-o etapă mai veche putem admite un preot la mai multe sate, pe parcurs numărul lor a crescut și ei au putut fi întreținuți de comunitatea sătească căci proveneau din familii cneziale, iar întreținerea lor intră în contul rentei feudale¹⁷¹. În anul 1665, autoritățile Comitatului Sătmar au hotărât ca în satele iobăgești, darea preoților s-o plătească iobagii¹⁷².

¹⁶³ Idem, pag. 180

¹⁶⁴ Teodor V. Domșa, *Biserica greco-catolică din România în perspectivă istorică*, Timișoara, 1994, pag. 25 - 27

¹⁶⁵ Silviu Dragomir, op. cit., pag. 66-72

¹⁶⁶ Teodor V. Domșa, op. cit., pag. 10, 11

¹⁶⁷ Idem, pag. 9 - 14

¹⁶⁸ Cristian Vasile, *Istoria bisericii greco-catolice sub regim comunist 1945 – 1989*, Editura Polirom, Iași, 2003, pag. 74 - 83

¹⁶⁹ Silviu Dragomir, op. cit., vol. II, pag. 392

¹⁷⁰ Valentin Băințan, op. cit., pag. 392

¹⁷¹ S. Reli, *Biserica ortodoxă română din Maramureș*, Cernăuți, 1938, pag. 42

¹⁷² Cziplu Alexandru, *Documente privitoare la episcopia din Maramureș*, în *Analul Academiei Române*, seria II, TOM. XXXVIII, 1915 – 1916, pag. 249 – 376, București, 1916, doc. 31, pag. 305 - 306

Preoția se moștenește din tată-n fiu, iar ucenicia viitorului preot se făcea, în primul rând, în casa părintească. De aceea se întâlneau în Sătmar ca și în Ardeal, preoți din aceeași familie, multe zeci de ani. În cazul în care preotul nu avea bpieți, ținea în casă câte un tânăr ales, pe care-l pregătea să-i fie urmaș la preoție. Tânărul învăța scrisul, cititul, întrebuițarea cărților bisericești și ținerea liturghiei¹⁷³, cântările necesare și ceremoniile sacre. Mai erau cazuri când viitorii preoți se pregăteau la mănăstiri. Singura deosebire între oamenii de rând și preoții hirotonisiți era că ei știau să citească și să scrie și că purtau părul lung, iar norodul le purta un respect deosebit. În Transilvania s-a dat legea din 1777 prin care se urmărea și scoaterea învățământului de sub influența bisericii, preoții au avut un rol important în organizarea pe lângă parohiile sătești a școlilor confesionale care au durat până la 3 august 1948¹⁷⁴.

Preoților le-a revenit dintotdeauna o îndatorire sacră în conducerea matriculelor bisericești care se mai numeau cprți matricole sau registre matricule, în care se înscriau botezurile, cununiile și cazurile de deces, ce se întâmplă pe teritoriul canonic al parohiei pe care o păstorește. Despre originea matriculelor se pomenește din primii ani după creștinarea românilor. Aceste matricule sunt păstrate cu sfințenie de către preoți, de regulă în casele parohiale în locuri ferite (numai de ei știute); astfel se explică faptul că multe matricule s-au păstrat și în cazul când biserica a ars din temelii. În șematisme și în alte rapoarte bisericești este menționat doar anul când s-a făcut primele însemnări în aceste matricule. Autoritățile vremii au solicitat de nenumărate ori extrase matriculare din care să rezulte date despre tinerii care urmau să fie încorporați în armată și care să fie redactate în limba maghiară, lucru cu care preoții români nu au fost de acord, ceea ce le-a astra sancțiuni din partea autorităților (pe care nu le meritau). Foarte frumos dezvoltă acest subiect al matriculelor, autoarea IOANA DRAGOTĂ în lucrarea sa intitulată *Revista Catholică* a lui Vasile Lucaci¹⁷⁵.

Însemnări despre matricule se găsesc în lucrarea *Chestiunea matriculelor* de Vasile Lucaci¹⁷⁶, în lucrarea *Instrucțiunile dreptului bisericesc*, autor Dr. I. Rațiu¹⁷⁷, precum și în *Schița monografică a Sălajului*¹⁷⁸.

Biserica Ortodoxă din Comitatul Sătmar și respectiv zona Arad a avut mult de suferit în perioada de restriște 1701 ÷ 1948 cu toate acestea Constituția română din 1866 – articolul 21 – consfințește autocefalia Bisericii noastre: „Biserica Ortodoxă Română este și rămâne neatârnată de orice

¹⁷³ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până în 1800*, Blaj, 1944, pag. 91

¹⁷⁴ Cristian Vasile, *Istoria bisericii greco-catolice sub regim comunist 1945 – 1989*, București, 2003, pag. 91

¹⁷⁵ Ioana Dragotă, *Revista Catholică a lui Vasile Lucaci*, Baia Mare, 2006, cap. III, pag. 122 - 137

¹⁷⁶ Vasile Lucaci, *Chestiunea matriculelor*, în an I, fasc. IV, doc. 1885, pag. 118 - 130

¹⁷⁷ Dr. I. Rațiu, *Instrucțiunile dreptului bisericesc*, Blaj, 1877, pag. 360

¹⁷⁸ Dr. Dionisie Stoica, Ioan P. Lazăr, *Schița monografică a Sălajului*, Șimleul Silvaniei, 1908, pag. 66, 67

chiriarie străină, păstrându-și însă unitatea cu Patriarhia Ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor¹⁷⁹.

Biserica Ortodoxă Română s-a implicat în susținerea luptei românilor în războiul de independență (1877 – 1878) și în primul război mondial – 1916 – 1918 – care au făcut posibilă făurirea unității politice a românilor (1918) și dobândirea autocefaliei bisericești (185) și a statului de patriarhie (1925). Biserica ortodoxă a avut multe de îndurat pe/în timpul DICTATULUI DE LA VIENA. Abolirea monarhiei la 30 decembrie 1947 oferea Partidului Comunist o autoritate sporită, care s-a făcut simțită și în viața bisericii. Pentru aceasta s-a adoptat la 4 august 1948 o Lege a cultelor (Decretul 177) în care la articolul 6 se preciza: „*Culte religioase sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber, dacă practicile și ritualul lor nu sunt contrare Constituției, securității sau ordinii publice și bunelor moravuri*”¹⁸⁰ Această lege a fost completată prin decretul nr. 178 privind organizarea Ministerului Cultelor care devenea organ de supraveghere și control asupra tuturor cultelor religioase.

Prin diferite metode, puterea comunistă a trecut la confiscarea pământurilor bisericești. De asemenea, au fost preluate și o serie de case parohiale și predate folosinței poporului. Dacă această acțiune a afectat profund starea materială a clerului Ortodox, pe plan spiritual interzicerea educației religioase în școli, a avut urmări catastrofale asupra generațiilor următoare. Articolul 27 din Constituția comunistă preciza că: „*nici o confesiune, conștință sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea elevului sub controlul statului*”¹⁸¹.

Istoria Bisericii ortodoxe din Arduș începe, mai concret, din perioada „Dictatului de la Viena”, când biserica era în construcție, iar elemente extremiste maghiare au vrut să o transforme în Cămin Cultural.

2. Biserica Greco-Catolică

Un eveniment deosebit de important (însemnat) se va petrece în viața spirituală a Ardușului, la 5 septembrie 1900 când protopopul districtului în numele preoților din subordine va participa la Alba Iulia, unde va semna Actul de Unire cu Biserica Romei, acceptând confesiunea greco-catolică. În acel timp, protopopiatul aparținea de Eparhia ruteană de Muncaci, aflându-se sub influența catolicismului propagat de episcopii acelei dieceze, după ce rutenii se uniseră cu

¹⁷⁹ Pr. dr. Claudiu Cotan, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române 1600 – 2000*, Iași, 2009, pag. 143

¹⁸⁰ Idem, pag. 162

¹⁸¹ Idem, pag. 163

Biserica Romei încă din 1645, după cum rezultă din lucrarea „Însemnări și date despre înființarea parohiei greco-catolice, din Sighetul Marmației”¹⁸². Istoria Bisericii Greco-catolice nu se poate scrie decât în contextul evenimentelor petrecute în Transilvania și respectiv în Comitatul Sătmar, precum și în zona Codrului și zona Arduului. În continuare vom spiciu câteva crâmpie din opinia unor iluștri istorici care au făcut referiri la împrejurările în care s-a desfășurat actul „Unirii”.

Din lucrarea „Sătmar” a iluștrului om de cultură Mărcuș Stefan redăm un fragment: *„Sătmărenii au știut că soarele răsare de la Răsărit și s-au închinat luminii. Și-au dat seama că soarele își urmează calea spre Apus și s-au închinat culturii și civilizației care le-au dat conștiința latinității. În marea operă a Unirei cu Roma, Sătmarul încorporat în diaceza Muncaciului, a avut rol de inițiator. Doar la 1690 în Sătmar s-a ținut primul sinod al preoților și parohiile sătmărene s-au unit cu Roma înainte de Alba Iulia, primind lumina credinței din Apus pentru mântuirea neamului. Românii sătmăreni și-au păstrat conștiința națională până la sfârșit. Ei au făcut serviciul de apărare a graniței etnice a românismului și adesea a creștinismului, opunându-se ca o stâncă năvălirilor barbare i păstrând unitatea cu cultura și civilizația românească..... Spiritul în care românii din Sătmar au trăit, nu s-a deosebit esențial de spiritul de care au fost pătrunși românii din regiunile învecinate... vocabularul populației românești de aici arată asemănări semnificative cu vocabularul românilor din Maramureș, Bihor, Munții Apuseni și până în Moldova”¹⁸³.*

Despre Unirea de la 1700, marele istoric Silviu Dragomir – ortodox, scrie: *„Românii sătmăreni nu au fost niciodată despărțiți de ceilalți frați ai lor pe cari poate că, dacă nu –au întrecut în intuziasmul național, dar fără îndoială îi întrec în inteligență și pietate și devotament către Biserică, fiind ei cunoscuți ca unii dintre cei mai evlavioși și mai buni creștini, vrednici de a fi socotiți ca pildă de viață creștinească înaintea tuturor.”*

Dacă apele în care ar fi căzut ei prin Unire ar fi fost mai mari și mai tulburi încât să-i fi înecat și despărțit de ceilalți, nu s-ar fi întâmplat ceea ce însuși dl. Prof. Dragomir recunoaște: ei s-au menținut până în zilele noastre, nutrind o nețărmurită dragoste pentru cele mai scumpe comori ale sufletului românesc¹⁸⁴. Unirea românilor în plan religios cu Biserica Romei a însemnat prima apropiere de mentalitate europeană, spre care suntem obligați să tindem și astăzi, așa cum spune și Ioan Budai Deleanu: *„Neamul românesc este o nație de frunte din multe milioane alcătuită, care nu dorește alta, numai ca printr-o mare cultură să se poată apropia de celelalte neamuri politice ale Europei.”* Cunoscutul istoric Vlad Georgescu (n. București 1937-1988), publicist de

¹⁸² Bud Tit, *Însemnări și date despre înființarea parohiei greco-catolice din Sighetu Marmației*, Gherla, 1914, pag. 6

¹⁸³ Mărcuș Stefan, *Sătmar*, vol. I, Oradea 1937, pag. 10

¹⁸⁴ Radu Iacob, *Semantismul istoric*, Oradea 1929, pag. 35

renume mondial, care vorbind despre meritele Bisericii Unite cu Roma a spus următoarele: „Într-adevăr, nu cred că se poate scrie istoria țării și a poporului român, începând cu veacul al XVIII-lea fără a face cuvenita parte și Bisericii Unite.” La sfârșitul secolului al XVIII-lea ierarhii transilvăneni au acceptat ideea unirii cu Roma din motive politice precise. Ei au sperat că prin unire vor obține de la împăratul din Viena, pe o cale indirectă, dar nu mai puțin explicită, recunoașterea românilor ca a patra națiune privilegiată în principatul Transilvaniei, așa cum erau maghiarii, sașii și secuii. Cele două diplome leopoldine, ultima din 1701, prevedeau o seamă de avantaje politice, sociale și economice care, dacă ar fi fost aplicate, ar fi schimbat fără îndoială foarte repede cursul istoriei transilvane, aducând la conducere pe reprezentanții națiunii majoritare. Cu toate acestea, chiar dacă planul maximal nu a fost atins, unirea a deschis multor români calea spre cultura europeană, iar ierarhilor le-a dat posibilitatea, și să-l cităm pe episcopul Inocenție Micu Klein, să apere cu mai multă greutate interesele poporului său. În orice caz un lucru este sigur: că fără existența cărturarilor uniți dintre care au fost nu numai uniți dar și preoți. Nici Școala Ardeleană, nici mișcarea de renaștere culturală și națională din Transilvania veacului al XVIII-lea și a celui următor nu ar fi fost cu puțință. Indiferent deci cum judecăm, actul inițial al Unirii, indiferent dacă îl socotim pozitiv sau negativ, evoluția ulterioară și întreaga istorie a Bisericii Unite fac din ea o parte de nedesfăcut a istoriei și sufletului românesc¹⁸⁵. Printre personalitățile de seamă a acestei biserici menționăm pe Ioan Inocenție Micu-Klein, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Samuel Micu, Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Alex Papiu Ilarian¹⁸⁶.

Dar să facem o mică incursiune la începuturile Unirii, respectiv la sinodul din 1698 și sinodul din 1700. În vederea unirii, Anastasie cheamă sinod la 7 octombrie 1698 când dă o carte de mărturie (manifest) în care arată condițiile unirii, legea noastră veche, slujba bisericească, liturghia și posturile¹⁸⁷.

Cu toată opoziția boierilor calvini și luterani care erau majoritari în Guvernul și Dieta Ardealului și pentru a pune capăt acestor uneltiri vrăjmașe, Anastasie cheamă mare „Săbor” sinod la Alba Iulia pe ziua de 4 septembrie 1700. La sinod i-au parte nu numai protopopii și reprezentanții clerului, ci și câte trei delegați mireni din fiecare sat. După două zile de dezbateri acest act a fost semnat de 54 protopopi, reprezentând 1582 de preoți și aproape 200.000 de suflete românești, el merită să fie reprodus ca documentul cel mai însemnat din trecutul poporului român din Ardeal¹⁸⁸.

Dar unirea cu Biserica Romei nu a fost pe placul tuturor. În perioada 1757-1761, izbucnește răscoala condusă de călugărul Sofronie din Cioara care a

¹⁸⁵ Georgescu Vlad, **România anilor 80**, Munchen 1994, pag. 62-63

¹⁸⁶ Valentin Băințan, „Mica Romă” de sub poalele Codrului, Baia Mare, 2000, pag. 59-62

¹⁸⁷ Ioan Georgescu, **Istoria bisericii creștine universale**, Blaj, 1931, pag. 130-131, ed. III.

¹⁸⁸ Idem. Pag. 132-135

cuprins aproape întreaga Transilvanie inclusiv zona Ardudului și zona Codrului unde a organizat o mare întrunire la Corni, participând delegați din satele de sub Codru și din împrejurimile Ardudului. Această revoluție a călugărului Sofronie prin proporțiile și grăzăviile sale întrece toate mișcările antiunioniste de mai înainte.

Ea e o strașnică piatră de încercare pentru Biserica Unită, zguduind-o din temelii în tot cuprinsul Ardudului. Numele lui adevărat e Stan Popovici din Cioara, jud. Hunedoara¹⁸⁹. *„E voinic, bine hrănit și bine îmbrăcat, poartă păr lung dar e negru ca un țigan. În adunări se preface că e supus și ascultător de legi. În faptă e un om de fire aspră și tulburată. El predică neunirea nu numai ci și cu bâta (măciuca)”* cu zice Petru Maior¹⁹⁰.

Călugărul Cioară a fost arestat și întemnițat la Bobîlna dar în drum spre Alba Iulia a fost eliberat de protopopul neunit din Sălișteța Sibiului cu 5-600 de români de prin părțile Zărandului și Hunedoarei. Peste tot au fost mari „prăpădenii”, care n-au putut fi înfrânte decât cu intervenția militară a generalului Bucov de Viena.

Condamnat la închisoare, călugărul va trece prin „Vama Cucului” în Țara Românească. Generalul va ordona distrugerea a circa 20 de mănăstiri ortodoxe, iar pentru salvarea unora a intervenit însuși episcopul Petru Pavel Aaron. Prima răzmeriță a fost începută împotriva unirii cu Biserica Romei de către Visarion Sarai încă în 1744, acțiune ce se va prelungi și va exploda cu revolta lui Sofronie. Amândoi erau călugări sârbi¹⁹¹.

Prima biserică greco-catolică a luat ființă în anul 1596 ca urmare a Uniunii de la Berst. Pentru a facilita unirea, modificările în dogmă și ritual au fost reduse la strictul necesar (cele patru puncte florentine: primatul popal, împărtășirea cu azimă, existența purgatoriului și adausul FILIOQUE). Bisericile catolice de rit bizantin cunoscute sub numele de biserici „greco-catolice” sunt biserici răsăritene de rit bizantin (grecesc) care s-au format prin intrarea unor mitropolii sau episcopii ortodoxe în comuniune cu Biserica Romană. Denumirea „greco-catolic” este folosită pentru a face distincția între „bizantini uniți” (greco-catolici) și cei neuniți, cunoscuți ca „ortodocși greco-orientali”. Prima episcopie a românilor uniți greco-catolici și-a avut sediul până la 1721, la Alba Iulia, apoi s-a mutat pentru scurt timp la Făgăraș, iar din anul 1737 s-a instalat definitiv la Blaj. Treptat au fost create și alte episcopii unite. În anul 1777 s-a înființat episcopia de la Oradea în anul 1853 au fost create episcopiile de la Gherla (în 1930 s-a mutat la Cluj) și Lugoj, iar episcopia de la Blaj a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie și Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș. După încheierea Concordatului dintre Statul român și Vatican în anul 1930 s-a organizat Episcopia Maramureșului, cu sediul la Baia Mare. Ca urmare a unirii, numeroși

¹⁸⁹ Idem pag. 144-145

¹⁹⁰ Petru Maior, *Istoria bisericii române*, Blaj, 1931, pag. 110

¹⁹¹ Valentin Băințan, *„Mica Romă” de sub poalele Codrului*, Baia Mare 2000, p. 62-63

tineri greco-catolici au avut posibilitatea să studieze la Roma și la alte universități catolice occidentale. Întorși acasă, aceștia au avut o contribuție importantă la dezvoltarea culturii românești, la formarea conștiinței naționale a românilor și la lupta acestora pentru păstrarea ființei naționale.

Evoluția populației greco-catolice

Despre numărul exact al credincioșilor greco-catolici, după unirea de la 1700, nu deținem date deoarece numărul acestora era (cuprins) menționat în conscripțiile vremii pe număr de porți, familii etc. De la 1700 până la conscripția din 1900 timp de 200 de ani. Din statistica „Cronici maghiare” din 1900, aflăm că la Arduș numărul greco-catolicilor se cifra la aproape o treime din populație, adică la 880 de suflete¹⁹². După 9 ani, mai precis în anul 1909 numărul lor a scăzut de la 880 în 1900 la 628, cu un număr de 252 de credincioși cu toate că rezultatele sunt extrase din două statistici maghiare ale acelor vremuri¹⁹³. Date mai credibile avem din „Recensământul Transilvania” din anul 1910 din care aflăm că numărul credincioșilor a crescut de la 628 la 921, cu 293 mai mult în timp de un an. După marea unire de la 1918, în anul 1921 s-a făcut cel mai corect (aprofundat) recensământ de unde aflăm că numărul credincioșilor a crescut de la 921 în 1910 la 1057 în 1921, cu o creștere de 136 de credincioși și într-un interval de 11 ani¹⁹⁴. La recensământul general al populației din 1930 se observă o scădere a credincioșilor greco-catolici, ajungând la 747 într-o perioadă de 9 ani¹⁹⁵. În perioadele următoare numărul greco-catolicilor s-a menținut aproape constant până în anul 1948, după care o perioadă de 41 de ani cât religia greco-catolică a fost scoasă în afara legii nu avem date credibile din motive lesne de înțeles până în anul 1989 când religia greco-catolică a fost repusă în drepturi depline. La recensământul din 2002 în Arduș au fost 901 greco-catolici față de 747 în anul 1930, cu o creștere de 154 de credincioși într-o perioadă de 72 ani¹⁹⁶. Din datele recensământului din 2008 aflăm că aici existau 888 greco-catolici cu biserică nouă. Făcând o incursiune în timp observăm că creștinătatea greco-catolică a rămas aproape constantă în intervalul de timp 1900-2008 cu o creștere de 8 credincioși în timp de 108 ani¹⁹⁷. Biserica Greco-catolică a rezistat de la Marea Unire din 1900 și până în anul 1948 timp de 248 de ani, iar în continuare după o perioadă de întrerupere de 41 de ani, iar de la revoluția din 1989 până în zilele noastre timp de 23 de ani, în total 271 de ani. Trebuie să recunoaștem că în acest interval de timp de

¹⁹² Bud Tit, **Însemnări și date despre înființarea parohiei greco-catolice din Sighetu Marmăției**, Gherla, 1914, pag. 6

¹⁹³ Mărcuș Stefan, **Sătmar**, vol. I, Oradea 1937, pag. 10

¹⁹⁴ Radu Iacob, **Semantismul istoric**, Oradea 1929, pag. 35

¹⁹⁵ Georgescu Vlad, **România anilor 80**, Munchen 1994, pag. 62-63

¹⁹⁶ Valentin Băințan, **„Mica Romă” de sub poalele Codrului**, Baia Mare, 2000, pag. 59-62

¹⁹⁷ Ioan Georgescu, **Istoria bisericii creștine universale**, Blaj, 1931, pag. 130-131, ed. III.

271 de ani, Biserica Greco-catolică și-a adus o contribuție esențială la dezvoltarea societății românești pe toate planurile.

3. Istoricul Bisericii Creștine Baptiste din Ardu

Ardudul este un oraș situat în județul Satu Mare, având o populație de circa 7000 locuitori, situat în partea de sud a județului, pe drumul E81, la 18 km de municipiul Satu Mare.

Localitatea este atestată documentar încă din 1215, având ca monumente istorice Cetatea Ardudului, (1481) și Biserica Romano-Catolică (1482). Ocupația principală a locuitorilor este agricultura, având o suprafață de peste 4000 ha teren agricol. În Ardu este o fabrică de prelucrare a lemnului unde muncesc circa 400 de muncitori, produsele lor sunt în totalitate livrate la export,

În Ardu locuiesc mai multe naționalități: români, germani, romi și maghiari, care se adună la închinare la bisericile: ortodoxă, greco-catolică, romano-catolică, reformată, pentecostală și baptistă.

Biserica Creștină Baptistă a luat ființă în 1934 prin venirea în această localitate a mai multor familii din localitatea Strâmbu, Chiuiești, jud. Cluj, printre care se numără și Georgiu Gavril, împreună cu familia, care a primit credința în biserica din Negrilești, jud. Cluj. Familia Georgiu Gavril a fost formată din fratele, soția, mama fratelui și cele cinci fiice. Remarcăm de asemenea, că în localitățile învecinate, Gerăușa și Baba Novac existau adunări de frați bapțiști. Primul botez din județul Satu Mare a fost în Gerăușa. Fr. Einholtz Ioan din Gerăușa era ordonat pentru a efectua anumite acte de cult ca împărțirea Cinei, binecuvântări și înmormântări. Credința a ajuns în Gerăușa printr-un frate revenit acasă din America, iar în Baba Novac, prin colonizarea unor familii din partea Huedinului, Cluj. După mai mulți ani, s-a constituit un cerc al bisericilor din zonă, din care făcea parte bisericile din Ardu, Gerăușa, Baba Novac, Giorocuta, Lucăceni și Cean.

Tot în această perioadă și din aceeași localitate au sosit în Ardu și familia Georgiu C. Ioan și Anastasia, care au fost primii ce au primit credința baptistă și au urmat pe Domnul în apa botezului, în 1937, fiind botezați de fr. Niculae Miclăuș. De menționat este faptul că fr. Georgiu Gavril, pe lângă propovăduire Cuvântului, mânuia cu talent vioara, atrgând cu muzica mai mulți tineri pentru a învăța multe din cântările duhovnicești.

În anul 1939, au urmat pe Domnul în apa botezului tinerele Georgiu Paraschiva și Georgiu Saveta, fiind botezate de pastorul Zdrâncu Nicolae. În această perioadă au venit în Ardu din com. Chiuiești, jud. Cluj, familiile credincioase Frențiu Vasile, Stoian Gheorghe, Glodean Gavril, numărul

credincioșilor din localitate crescând semnificativ. În anul 1945, biserica număra 25 de membri și 20 de aparținători.

În anul 1945, a fost oficiat un botez nou-testamental cu un număr de 5 tinere, provenite din familiile fraților, Georgiu I. Domnica, Georgiu G. Domnica, Georgiu P. Domnica, Georgiu Dochia, Georgiu P. Anastasia. Botezul a fost oficiat de pastorul Miclăuș Nicolae. În 1947, se botează Georgiu Maria, Georgiu G. Anastasia și Trifan Ana, Frenț Grigore, Georgiu Ioan. Din Rugășești, jud. Cluj, se mută la Ardud familia fr. Bartoș Ioan, o familie numeroasă, iar fratele a devenit conducătorul bisericii pentru mulți ani de zile.

În anii care au urmat au mai fost oficiate botezuri mai mici, de câte una, două, trei persoane, crescând astfel numărul credincioșilor.

În 1968, fiind inspirați de exemplul fraților din Chiuiești, cu care biserica avea relații apropiate și care avea o orchestră care a impresionat câțiva din membrii bisericii și dispunând de un număr însemnat de tineri și copii, s-a luat hotărârea înființării și în biserica noastră a unei formațiuni orchestrale pentru care era nevoie de un profesor. S-a luat legătura cu biserica din Chiuiești, care l-a recomandat pe fratele Miklos, din Toplița. La solicitarea bisericii, acesta s-a mutat la Ardud, împreună cu soția, cumnatul Buciu cu soția și fiica, contribuind la formarea unei orchestre compusă din 30 – 35 instrumentiști. Instrumentele, viori, mandolina, chitare, acordeoane, clarinet, saxofoane au fost cumpărate de către membrii orchestrei.

Până la această dată, credincioșii se adunau în casele familiilor fraților: Georgiu Gavril, Georgiu C. Ioan, Sabău Petru și Bartoș Gheorghe.

Menționăm că localul în care se adunau credincioșii avea o suprafață de aproximativ 16 mp, fiind cu siguranță neîncăpător pentru formație și ceilalți membri. Astfel că s-au mutat într-un local încăpător. Au fost construite amvonul, masa pentru Cina Domnului și un număr suficient de bănci specifice bisericilor.

În 6 august 1972 are loc un nou botez oficiat de fr. Pastor Ilieș Ioan, când au urmat pe Domnul un număr de 9 tineri, Bartoș Irina, Sabău Maria, Bud Viorica, Bud Maria, Gârbovan Gavril, Frenț Iuliana, Frenț Lenuța, Sabău Veronica, Suărășan Alexandru.

În 1975, biserica și-a mărit numărul de membri prin botezul familiilor Stoian Ioan și soția Ana, Sabău Florica, Coasa Gavril și soția, care provenind din alte culte, l-au primit pe Domnul și au devenit parte a bisericii baptiste locale.

În urma căsătoriei fr. Vezentan Ioan din Rături Medieș cu sora Viorica Bud, având cunoștințe muzicale și corale, acesta începe un cor compus din peste 20 de frați, surori și tineri din biserică, care împodobește programul de închinare și laudă al bisericii.

Numărul credincioșilor crește continuu prin copiii fraților, fiind familii numeroase, astfel că după câțiva ani, spațiul devine din nou neîncăpător, de această dată, frații luând hotărârea de a construi un local nou. Fiind în plină perioadă comunistă, astfel de construcții erau interzise. Pentru a-și atinge țelul, s-au oferit două familii, în persoana fraților Vezentan Ioan și Frenți Liviu să obțină autorizația de construire pentru o locuință tip duplex, având fiecare la stradă două camere și un hol, care să fie cedate ulterior, prin reamenajare, bisericii, însumând 120 mp, iar la etaj era locuința fraților și a familiilor lor. De-a lungul construcției și după aflarea de către autoritățile locale și județene de destinația parterului clădirii, am fost obligați la zidirea pereților interiori demolați și amendați pentru modificarea proiectului. S-a găsit momentul potrivit reîncepterii amenajării camerelor de la stradă sub forma unei săli de închinare cu baptisier și anexe și dotarea cu mobilierul necesar, adaptat noilor spații. La realizarea construcției și-au adus aportul toți membrii bisericii cu diferite sume de bani și zile de muncă, de asemenea și mai multe biserici au venit în ajutorul nostru cu bani din care amintim bisericile Chiuiești, negrilești, biserici cu care suntem înrudiți, precum și alte biserici din județul Bihor. La realizarea mobilierului, care consta din bănci noi, amvon, scaune, un aport deosebit a fost adus de frații Frenț Liviu și Stoian Ioan. Din acest moment s-a acceptat situația și de către autorități, eliberându-se de către organele de drept, autorizația de funcționare a bisericii. Următorul botez, cel din 11 aprilie 1982, oficiat de fr. Țeț Radu, când se botează 8 persoane, ne găsește în localul cel nou. Amintim aici pe fr. Bartoș Nelu, care în anii următori conduce programul de laudă, Georgiu I. Ioan, Bauer Tiberiu.

O nouă formațiune muzicală ia ființă în biserica din Ardud: fanfara. La început s-au cumpărat 13 instrumente, la un preț modic. Formațiunea a fost completată cu instrumente cumpărate din București și o parte au fost donate de Biserica Baptistă din Tulca, însumând un număr de 25 de instrumente. O contribuție majoră la alcătuirea fanfarei a avut-o fr. Georgiu Pintilie, care s-a ocupat îndeaproape de procurarea instrumentelor, a caietelor cu partituri și de aducerea fretelui dirijor Mircea Căcu. Pentru o perioadă de câțiva ani fr. Nelu Balaci, student la Seminarul Teologic Baptist București și-a îndeplinit perioada de practică în biserica noastră, având o mare influență în viața tinerilor din acea perioadă. Împreună cu el și cu fr. Păstor Matei Florin, fanfara și tinerii au plecat în diferite misiuni, vizitând peste 50 de biserici din mai multe județe ale țării.

Un nou botez, oficiat de fr. Țeț Radu, întregește numărul de membri cu 4 tineri, Bartoș Eugen, Bud Ștefan, Sabău Gheorghe, Pop Florica.

În primăvara anului 1985 un grup de credincioși au făcut misiune la Biserica Baptistă Gerăușa împreună cu fr. Miclăuș. În timpul serviciului au venit cei de la Poliție amendându-i.

În 16 august 1987, un număr de 10 tineri îl mărturisesc pe Domnul în apa botezului, botez oficiat de fr. Badea Vasile II, și anume: Bartoș Alexandru, Bartoș Maria, Bartoș Camelia, Bartoș Dorel, Bud Rodica, Bud Otilia, Frențiu Emilia, frenț Claudia, Frenț Dorel, Georgiu Rodica. În următorii ani biserica este păstorită de fr. Matei Florin, care oficiază botezul din 10 septembrie 1991, când se botează Bud I. Ioan, Frenț Iosif, Vezentan Otilia, Frenț Mihaela, Suărășan Adriana, Pop Ana și copiii fr. Matei. Alți 5 membri se alătură bisericii prin botezul din 5 mai 1995.

În 6 ianuarie 2002 alți 11 tineri, majoritatea din familiile bisericii, îl mărturisesc pe Domnul în apa botezului, printre care Frenț Daniel, Frenț Florin, Bartoș Carmen, Dobran Ioan.

În dorința de a avea o clădire care să deservească mai bine lucrarea desfășurată de biserica din Arduș și având în vedere că spațiul existent nu oferea săli pentru copii, locuință pentru păstor și alte anexe necesare, s-a luat hotărârea de a construi un nou locaș de închinare, care să asigure spațiile necesare pentru toate nevoile bisericii. S-a format un grup de inițiativă compus din frații Berendea Vasile, responsabilul bisericii, Georgiu Pintilie, secretar și Suărășan Alexandru, care au găsit un teren de vânzare cu destinația de construire a unui locaș nou.

S-a trecut la alcătuirea actelor legale și a autorizației de construcție. S-a procurat materialele pentru care am primit un ajutor prețios din partea familiei:

- Grel Vasile, domiciliat în Râturi-Medieș, care împreună cu cei trei băieți, au contribuit la îmbogățirea programului de laudă și închinare din mai multe biserici din zonă;

- Reștea Moise, din Sighețu Marmației, păstor în mai multe biserici din jur;

- Dan Ioan, absolvent al Seminarului Teologic;
- Ilieș Ioan, absolvent al Seminarului Teologic;
- Nagy Ștefan, păstor atât al Ardușului, cât și al bisericii din Satu Mare;
- Cioară Gheorghe;
- Matei Florin;
- Boșca Aurel, de care suntem legați și în prezent, fiind parte la multe evenimente ale bisericii;
- Dimitriu Ioan
- Mureșan Marius, pastor al bisericii în prezent.

De asemenea, socotim potrivit să amintim aici și pe surorile care s-au ocupat cu grupele de copii, care de-a lungul anilor au explicat Cuvântul Domnului pe înțelesul celor mici: Georgiu Georgeta, Suărășan Irina, Bud Otilia, Bartoș Maria c. Dobran, Boșca Marinela, Bartoș Carmen, Dimitriu Felicia.

Actualmente, în Ardud locuiesc peste 80 de membri botezați bapțiști și aproximativ 40 de aparținători.

4. BISERICA REFORMATĂ ARDUD

Scurt istoric

Biserica Reformată din România (în maghiară ROMANIÁI REFORMÁTUS EGYHÁZ) în prezent face parte din Biserica Reformată Maghiară și cuprinde credincioși reformați după CALVIN care trăiesc în România.

După reforma protestantă, maghiarii au pierdut omogenitatea religioasă. Astfel, în Transilvania protestantismul nu numai că a fost acceptat, ci a fost îmbrățișat de către nobilimea maghiară și de către supușii nobililor. Biserica Reformată a fost recunoscută oficial în anul 1564 de principele Transilvaniei IOAN SIGISMUND. Sinoadele din 1564 și 1567 au pus bazele organizatorice ale calvinismului din Transilvania. Între 1570 și 1580 se înființează Episcopia Reformată din Ardeal cu sediul la Aiud. Dezvoltarea calvinismului a determinat puternice conflicte cu catolicismul maghiar.

În anul 1566, călugării și preoții catolici au fost alungați din Transilvania, calvinismul beneficiind de sprijinul, inclusiv militar, al pricipilor calvini. Totuși în anul 1572 se acordă din nou libertate de manifestare catolicismului care a supraviețuit și a început să se refacă. După ocuparea Transilvaniei de către Imperiul Habsburgic se recunosc și se întăresc drepturile Bisericii catolice, iar reformații au fost obligați să restituie catolicilor unele lăcașuri de cult. Calvinii au doar cinci sărbători religioase: 1. Adventul; 2. Crăciunul; 3. Intrarea în postul paștelui; 4. Paștele; 5. Rusaliile.

Reformații au hirotonit după anul 1989 peste 20 de femei. Unele biserici au promovat femeile și în funcția de episcop. Biserica Reformată trăiește extrem de sobră, „fără statui sau icoane, fără cruce”. În Bisericile reformate predică la anvon și soțiile preoților, caz concret preotul Baracsi Levente de la Biserica Reformată din Arad. Un alt exemplu din localitatea Hodoșa, de pe teritoriul Ungariei unde soț și soție (preoți) predică la anvon, îmbrăcați într-o mantie lungă neagră. Biserica Reformată se bucură de o universitate veche de aproape 400 de ani, plecată din Aiud, mutată abia la începutul anilor 1900 la

Cluj-Napoca, aici este și sediul Episcopiei reformate, iar o altă Episcopie reformată este la Oradea unde episcop este Laszlo Tökes (TOKES LASZLO).

În anul 1907, cu sprijinul Statului Maghiar, comunitatea reformată din Ardud a reușit să-și achiziționeze actuala clădire a bisericii, care la început găzduia casa de rugăciune, școala și o locuință, unde în perioada 1940 – 1944 locuia un preot misionar.

În timp, imobilul a fost renovat, a suferit mai multe transformări, până când a ajuns în forma actuală. În anul 2004 a fost construit turnul, iar din acest moment casa de rugăciune a fost ridicată la rang de biserică. Făcând o mică incursiune în istoria acestei biserici, aflăm că la începutul secolului al XVIII biserica din deal (romano-catolică) era încă protestantă, dar în anul 1723 Conte Alexandru Károlyi permite folosirea comună a edificiului de cult de către maghiarii calvini și șvabii catolici colonizați de curând în zonă. Calvinia este un curent în religia creștină desprins de catolicism în urma Reformei din secolul al XVI și existent sub forma câtorva varietăți. În urma reformei ce a avut loc în anul 1864 Biserica Reformată din Ardud a devenit parte componentă a bisericii din Viile Satu Mare.

După datele din recensământul anului 2002, în Ardud, erau înregistrați 271 reformați, iar după șase ani la recensământul din 2008 erau 260 reformați cu o scădere de 11 persoane reformate ceea ce confirmă spusele preoților din comunele Doba și Viile Satu Mare că numărul maghiarilor și a reformaților este în scădere. Conform experiențelor lor acest fapt se datorează raportului negativ dintre decesuri și nașteri.

După cum afirmă europarlamentarul SÓGOR CSABA în predica ținută în data de 25 septembrie 2011 la ceremonia festivă din Ardud, redăm o parte din text, evocându-l pe profetul Isaia: *„Nu veți supraviețui dacă nu aveți credință”*. *Când ne gândim la 1545 și la cei 29 de preoți realizăm că a fost mult mai greu să fii reformat în acele vremuri. Din păcate Biserica Reformată din Ardud a primit o lovitură puternică în secolul XVIII, iar pe locul sinodului a dispărut comunitatea reformată. Deși strămoșii noștri reformați au fost alungați în satele învecinate, noi ne-am reunit aici să mulțumim pentru supraviețuirea comunității* – a spus SÓGOR. Momentul final al evenimentului a constat în amplasarea pietrei de temelie a Parohiei și Centrului de istorie Bisericească Drogffy Gaspar, numele căruia se trage de la omul care a adus reformația în județul Satu Mare. Piatra de temelie conține și o capsulă de timp și a fost sfințită de către SÁNDOR KOVÁCS, Episcopul Eparhiei Reformate din județul Satu Mare.

Note:

Pentru documentare am consultat următoarele lucrări:

- BALLAGI MOR, *A protentantizmus harca az ultramontanizmus ellen*, Pest, 1867
- BARCZA GÁBOR, *A református fejedelem*, Budapest, 1987
- BIRÓ SÁNDOR, BUCSAY MIHÁLY, *A Magyar Református Egyház története*, Sárospatak, 1995
- DÓSA ELEK, *Az erdélyi evangélico reformátusok egyház jogtana*, Pest, 1863
- DUMITRU SUCIU, *Antecedentele dualismului Austro-Ungar și lupta națională a românilor din Transilvania, 1848 – 1867*, Albatros, 2000
- FELKAI LÁSZLÓ, ZIBOLEN ENDRE, *A magyar nevelés története*, II köt., Buda, 1993
- KEITH HITCHINS, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, Dacia, 1972
- KOVÁCS ALBERT, *Alatkitsunk Egyházi Reformegyletet*, Pest, 1870
- MAKKAI LÁSZLÓ, *Ertély rövid története*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1993
- NICOLAE ALBU, *Istoria învățământului din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944
- NICOLAE BOCȘAN, *Etnie și confesiune în Transilvania, sec. XIII – XIX*, Oradea, 1994
- POKOLY JÓZSEF, *Az Erdélyi református egyház története*, Budapest, 1904
- SIPOS GABOR, *Az Erdélyi református Főkonzisztórium Kialakulása 1668 – 1713 – (1736)*, Kolozsvár, 2000
- SZATMÁRI JUDIT, *A református egyház 1848-ban*, Budapest, 2000
- OLGA LUKÁCS, *Biserica Reformată din Ardeal în a două jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2006.

5. BISERICA PENTICOSTALĂ

Numită și „Biserica lui Dumnezeu Apostolică” este o biserică neoprotestantă.

Prin mișcările de redeșteptare a credinței care au avut loc în secolul al XIX-lea apar, către anul 1900 și pentecostalii. Predicatorul american CHARLES F. PARHAM a început să susțină, bazându-se pe mai multe versete din NOUL TESTAMENT, că asupra celor credincioși încă mai coboară DUHUL SFÂNT. Aceștia dobândesc astfel darul vorbirii în limbă, numit GLOOLALIE – făcând trimitere la evenimentul petrecut de Rusalii a cincizecea zi de la Înălțarea lui Isus, de aici și denumirea de PENTICOSTALI, luată de adepții noii mișcări (Fapte, cap. 2).

În România pentecostalismul a venit din America, în perioada interbelică, prin câțiva români câștigați de ideile acestea, propagate în SUA (America) chiar printr-o revistă în limba română, *Vestitorul – Evangheliei*, redactată de Paul Budeanu, originar din județul Arad. Acesta a tradus în românește mărturisirea de credință a pentecostalilor, numită „Declarația fundamentului adevărat al Bisericii lui Dumnezeu”.

Primul șef al sectei în România a fost Ioan Bodolea, din Brăilița, care a editat revistele *Glasul Adevărului și Știința Sfinților*, precum și cartea de cântări ale sectei, *HARFA BISERICILOR LUI DUMNEZEU*. Ca doctrină principală, ei susțin teoria SOLA SCRIPTURA (numai scriptura), botezul adulților, învățătura despre răpirea Bisericii și botezul cu Duhul sfânt dovedit prin vorbirea în limbi. Unii susțin două trepte ale experienței harului; naștere din nou și botezul cu „Duhul sfânt”, iar alții mai adaugă una, cea a sfințirii.

Pentecostalii practică „ungerea cu untdelemn” pentru vindecarea de boli și au pasiune pentru minuni și vindecări miraculoase, acestea fiind atribuite DUHULUI SFÂNT. Ungerea se face de către pastor sau de către prorocul înzestrat cu „darul vindecării”. Numele de pentecostali vine de la cuvântul Pentecosta (cincizecime) susținând că ei sunt botezați cu Duhul Sfânt și cu foc, daruri primite de către Apostoli la cincizecime sau la Pogorârea Duhului Sfânt. În 1901, CAROL PARHAM, pastor din Kansas, susține că asupra sa și a unui grup de 13 persoane s-a pogorât Duhul Sfânt și au început să vorbească în limbi. Ca ritualuri se practică ungera cu untdelemn a bolnavilor, consacrarea pastorilor și a caselor de rugăciune, prin punerea mâinilor. Duhul Sfânt este locțiitorul lui HRISTOS pe pământ, coborându-se din cer de la Tatăl, în ziua Cinzecimii. Îngerii sunt făcături duhovnicești create de Dumnezeu, fără păcat și puse în slujba Sa.

Botezul în apă este poruncit de hristos. Acest botez îl oficiază pastorii pentru cei care acceptă „Credință” nouă. El este un simbol al morții fără de păcat și a învierii la o viață nouă. Oricine crede în hristos, potrivit EVANGHELIEI, urmează a fi botezat în apă în numele TATĂLUI, al FIULUI și al DUHULUI SFÂNT. El se oficiază prin scufundare în apă o singură dată, iar în cazul când prima dată nu s-a oficiat după Cuvântul lui Dumnezeu, se poate administra a doua oară sau chiar de mai multe ori. Copiii adepților se botează la vârsta când aceștia pot să înțeleagă singuri că Hristos este MÂNTUITORUL lor personal. Ei sunt totuși admiși la casa de rugăciuni spre a fi binecuvântați. Botezul cu Duhul Sfânt se poate primi atât prin punerea mâinilor, cât și fără această practică, atât înainte de botezul în apă cât și după primirea lui. Acest „botez” oferă puterea darurilor în Biserica lui Dumnezeu. Cina Domnului se oficiază cu pâine nedospită (azimă) și rodul viței nefermentat și se servește ori de câte ori...

Căsătoria – Cuvântul lui Dumnezeu oprește legarea în căsătorie a unui credincios cu un necredincios (adică nepentecostal). Se poate dezlega căsătoria

când cealaltă parte a căzut în adulter dovedit. Recăsătoria este permisă de Cuvântul lui Dumnezeu și atunci când unul din cei doi a încetat din viață.

Darurile Duhului în comunitățile pentecostale sunt în număr de nouă și le împarte Duhul cui voiește. Darurile duhovnicești ajută propovăduirea Evangheliei depline. Nu toți credincioșii posedă astfel de daruri, însă toți adepții sunt îndemnați a le râvni și a umbla pe calea cea mai aleasă a dragostei.

Note:

Pentru documentare noi am consultat următoarele lucrări:

- VALERIU ANDREESCU, *Istoria mișcării pentecostale din România*;
- TRANDAFIR ȘANDRU, *Doctrinile biblice ale bisericii*, București,
- *Mărturisirea de credință a Bisericii lui Dumnezeu Apostolice Pentecostale din România*;
- GHEORGHE BRADIN, *Mișcarea pentecostală din România*, în „Vestitorul Evangheliei”;
- TRANDAFIR ȘANDRU, *Biserica Pentecostală*;
- PAUL BOCHIN, *Viața unui pastor din România*;
- WALTER J., *Pentecostalism*, 1997;
- S. GROSU, *Calvarul*
- TRANDAFIR ȘANDRU, *Trezirea*

6. RELIGIA ROMILOR

După cum am mai văzut, romii stabiliți în mahalalele orașelor imediat după Dezrobire, în cea mai mare parte, nu mai vorbesc limba țigănească și nu mai păstrează nici vechea organizare. Același lucru s-a petrecut și cu religia inițială a țiganilor: ea s-a pierdut făcând loc unor elemente de religie creștină împrumutate de la români (populația românească) cu care au venit în contact. În mod similar, și în alte țări, țiganii au împrumutat religia celor cu care au conviețuit, spre exemplu, în Turcia sunt în majoritate mahomedani. Credința lor inițială este foarte asemănătoare cu cea a MEDO-PERȘILOR care credeau în două principii: ORMUZD, principiul binelui și ARIMAN, principiul răului; aceste principii având posibilități legale de manifestare în lumea înconjurătoare¹⁹⁸.

Romii cred, la fel, într-un principiu al binelui, DEL (Dumnezeu) și un principiu al răului BENG (Dracul). Întâlnim denumiri echivalente pentru aceste forțe ale binelui și răului și anume DEVLĂ (Doamne) și COHANO sau DURKHALO denumiri echivalente pentru BENG. Atitudinea țiganilor față de aceste două

¹⁹⁸ Lucian Cherata, *Istoria țiganilor*, București, 1984, pag. 60

forțe supranaturale este întotdeauna constatativă, ei considerând că omul nu poate fi decât spectator în fața luptei celor două principii care au posibilități de a influența evoluția fenomenelor lumii înconjurătoare.

În acest context, singurele rugăciuni ale unui țigan sunt scurte fraze de invocare, de genul: ODEL și BARO (Dumnezeu e mare!), DEVLĂ NA MAI MUNDAR MA! (Doamne nu mă omorî!) AJUTIL TO DEL! (Să-ți ajute Dumnezeu!), DEL TO DEL BAHT! (Să-ți dea Domnul noroc!) DEL O DEL MAI BUT! (Să dea Domnul mai mult noroc!) etc.¹⁹⁹

În lume, pe lângă numeroasele practici păgâne, romii dețin în general religia populației majoritare. Astfel, în conformitate cu religia predominantă a României, majoritatea țiganilor sunt creștini ortodocși. În ultimele două decenii au existat multe cazuri în care romii ortodocși s-au convertit la diverse culte neoprotestante, totuși, majoritatea enoriașilor acestei comunități religioase nu sunt etnici romi ci români. În unele localități cu populație predominant maghiară în estul și nordul Transilvaniei, romii sunt fie romano-catolici, fie reformați în funcție de confesiunea maghiarilor. De asemenea, în unele sate, dețin sau au deținut o populație săsească există mici comunități de romi luterani (de exemplu, la Uila). O bună parte a romilor din Dobrogea sunt musulmani, consemnare făcută de Ion M. Ioniță și Ovidiu Năhoi în *Historia* nr. 98, luna februarie 2010²⁰⁰.

O cu totul altă atitudine reiese din descrierile iluminismului central-european care vedea în educația religioasă, formula magică a secolului²⁰¹ și care atunci când tratau problema țiganilor aderau la programul monarhilor luminați. Școlii conal principal în difuzarea noțiunilor religioase cu tentă predominant moralizatoare și nu mistică, îi revenea rolul de a-i înzestra pe copiii de țigani cu noțiuni religioase. Preotului, ca agent al statului, îi revenea sarcina ca prin puterea rațiunii și fără fanatism²⁰², să-i educe pe acești copii și să-i supravegheze dacă frecventează școala²⁰³.

Interzicerea unor obiceiuri, ca umblatul despuiat al copiilor, odihna în aceleași paturi fără deosebire de sex, practicarea ghicitului, care contraveneau moralei religioase creștine, devenită acum mai mult ca oricând un adevărat „instrumentum regnie” scopul de a contribui la clădirea supusului ideal sunt și ele părți ale programului cu legături clare cu religia relaționistă a secolului nostru.

¹⁹⁹ Idem, pag. 61

²⁰⁰ Ion M. Ioniță, Ovidiu Năhoi, *Historia*, nr. 98, luna februarie 2010

²⁰¹ *Aufklärung Schriftum*, hrsg. Carl Göllner, Heinz Stănescu, București, 1974, pag. 4

²⁰² Dominique Julia, *Preotul*, în Michel Viouvelle (coord.), *Omul luminilor*, Iași, 2000, pag. 280

²⁰³ Viorel Achim, *Țiganii*, București, 1998, pag. 71

Gheorghe Pruteanu în articolul *Despre țigani și despre religie în școală* scrie, cuvântul rom e de origine țigănească. În limba țigănească înseamnă „Om persoană”²⁰⁴.

7. BISERICA BAPTISTĂ DIN ARDUD

Istoria Bisericii Baptiste se pierde în negura vremurilor deoarece spre deosebire de alte mișcări religioase, mișcarea baptistă nu își poate identifica un întemeietor unic.

Unii istorici îl socotesc pe John Smith un astfel de întemeietor.

Există trei teorii cu privire la sursa din care s-a desprins mișcarea baptistă; teoria succesiunii neîntrerupte, teoria înrudirii anabaptiste și teoria derivării din separatiști. Una din cele mai populare teorii istorice este aceea că bisericile baptiste au existat în toată istoria bisericii, de la botezarea lui Isus în Iordan de către Ioan Botezătorul – Baptistul și până astăzi. Această teorie susține că doar bapțiștii posedă adevărata moștenire de credință și că ei au păstrat-o de la început. Deși ei n-au folosit numele de bapțiști, membri ai acestei grupări ar fi fost identici cu bisericile baptiste de astăzi.

A doua teorie are o puternică confirmare în dovezi istorice care susține că bapțiștii, direct sau indirect, din anabapțiști, aripa radicală a reformei din secolul al XVI-lea. din gruparea anabaptistă au făcut parte frații elvețieni, huteriții și memoniții adepții lui MENNO SIMION:

Cea mai răspândită teorie (a treia) este că bapțiștii se trag din separatiștii englezi exilați în Olanda. Acești puritani separatiști ajunseră la convingerea că biserica anglicană este dincolo de posibilitatea unei întoarceri la credință și practica creștină adevărată și că este mai bine ca cei ce cred BIBLIA să se separe de viața bisericii oficiale patronată de lege.

În esența convingerilor lor, bapțiștii își trag seva din creștinismul istoric, cu ajustările pe care le-a adus Reforma. Cu toate că au fost influențați de curente teologice contemporane, bapțiștii și-au făcut un titlu de cinste din a se numi popor al cărții adoptând Biblia drept unică și absolută sursă de autoritate în crez și practică.

Un al doilea principiu preluat de la reformatori este preoția universală a credincioșilor supranumit și responsabilitatea individuală în fața lui Dumnezeu. carta celor patru libertăți începe cu „Libertatea sufletului” și spune: *Noi credem în preoția universală a tuturor credincioșilor, în libertatea și responsabilitatea oricărui om de a sta direct în fața lui Dumnezeu, fără impunerea unui anumit crez și fără interpunerea vreunui cleric sau guvern. Libertatea Bibliei. Noi*

²⁰⁴ Gheorghe Pruteanu, *Despre țigani și despre religie în școală*, Curentul, 28 februarie 2008

credem în autoritatea Bibliei. Credem că Biblia, sub directa autoritate a lui Isus Cristos, este esențială în viața fiecărui credincios și în viața bisericii. Susținem libertatea fiecărui creștin de a interpreta și aplica biblia după călăuzirea personală pe care o primește din partea Spiritului Sfânt. «Libertatea bisericii». Noi credem în autonomia bisericii locale. Credem că bisericile baptiste sunt libere, sub autoritatea lui isus Cristos, să hotărească cine poate fi primit în biserică și cine să fie cei care o conduc, să hotărească formele de închinare și metodele de lucru, să ordoneze pe aceia pe care-i înzestrați de Spiritul Sfânt cu daruri pentru slugire și să decidă când și cu cine să colaboreze în activitatea lărgită a trupului spiritual al bisericii lui Cristos. «Libertatea religioasă». Noi credem în libertatea religioasă, libertatea pentru religie și în libertatea față de religie. Orice om este liber să îmbrățișeze și să practice o anumită religie sau să refuze orice formă de credință religioasă. Suntem adepții unei totale separări între Biserică și Stat.”

Dintre practicile specifice creștinilor baptiști enumerăm următoarele: Botezul credinței pentecostale, Autonomia bisericii locale, preoția universală a credincioșilor, Transformarea vieții prin sfințirea Spiritului, Inspirația literală a BIBLIEI. Separarea totală a bisericii de Stat, trimiterea Evangheliei până la marginea lumii. Printre credințele distinctive baptiste se numără: autoritatea Bibliei, autonomia bisericilor locale, preoția tuturor credincioșilor, recunoașterea a două simboluri ale credinței, Botezul și Cina Domnului, libertatea individuală a sufletului, Separarea bisericii de Stat și recunoașterea a trei funcții în biserică cea de pastor și prezbiter și cea de diacon.

Printre documentele doctrinare baptiste semnificative se numără *Mărturisirea de credință baptistă de la Londra 1689* și *Mărturisirea de credință a Cultului Baptist din România*. Aceste biserici sunt însă recunoscute de Ministerul Cultelor și există la nivelul țării o Uniunea a creștinilor Baptiști.

În ciuda opoziției feroce a Bisericii ortodoxe prima biserică baptistă din Munte a fost înființată în 1909. Nu trebuie să-l uităm pe CONSTANTIN ADORIAN (1882 – 1954), românul care și-a făcut studiile în germania iar după întoarcerea în țară a început o lucrare de misiune printre români în anul 1912. După unirea Transilvaniei (1918) cu România, toți baptiștii din România s-au unit în 1919 formând „Uniunea Bisericilor Baptiste din România”.

Începând chiar cu anul constituirii în Uniunea, 1919, românii baptiști au început să editeze o mică revistă.

În anul 1921 au deschis primul Seminar în Transilvania, la Buteni. În anul următor, 1922, Seminarul a fost mutat la București din motive strategice. În anul 1923 a sosit primul misionar din America, iar în 1929 pe lângă cursurile pentru pastori, SOUTHERN BAPTIST a deschis și cursurile școlii Misionare pentru femei.

În anul 1930, ajutați de zelul lor evanghelistic, bapțiștii români au continuat să se răspândească foarte repede ajungând să numere peste 45000 de credincioși. Pe lângă aprinsul lor zelmisionar, bapțiștii români au rursat „codul puritan” de viețuire evitând cu desăvârșire tutunul și alcoolul, interzicând purtarea de podoabe și respectând cu strictețe DUMINICA drept zi a Domnului. Relațiile cu statul român a fost în răstimpuri foarte dificile, mai ales în anul 1928, iar apoi între anii 1937 și 1944.

Sub presiunea Bisericii ortodoxe între 1938 și aprilie 1939 toate bisericile bapțiște din România au fost închise. După căderea regimului fascist în 1944, bapțiștii au primit recunoașterea legală și au folosit la maxim libertatea nou dobândită. Clasele seminariului au fost înțesate cu o nouă generație de lucrători, iar Uniunea a scos revista ei lunară: „ÎNDRUMĂTORUL CREȘTIN BAPTIST”.

Începând cu anul 1955 însă regimul comunist ateu a declanșat o companie de restrângere a drepturilor religioase. Bapțiștii, alături de majoritatea celorlalte mișcări evanghelice din România au fost supuși unui climat dur de persecuție: credincioșii au fost retrogradați și dați afară din serviciu, li s-au închis o serie de biserici, pastorii au fost amenințați, arestați și hăituiți, unora li s-a ridicat dreptul (carnetul) necesar pentru recunoașterea ca lucrător creștin legal, au fost desființate sau mult limitate colile duminicale pentru copii și tineret, listele candidaților la botez au trebuit să fie aprobate în prealabil de reprezentantul statului, conducătorii cultului au fost transformați în marionete” pentru parafarea constrângerilor dictate de mult temutul departament al Cultelor.

Sub toate aceste privațiuni și persecuții, activitatea credincioșilor a continuat, lucrarea din interiorul țării a continuat și a fost susținută material cu cărțile tipărite în Occident și cu emisiuni radio produse de unii lideri bapțiști români exilați peste hotarele țării. După restaurarea regimului comunist în 1989, bapțiștii români și-au câștigat libertatea de acțiune.

În ciuda condițiilor economice foarte grele, bapțiștii români s-au angajat în lucrări misionare foarte pronunțat. Deși Biserica Ortodoxă a încercat să-și impună iarăși statutul de Biserică Națională și să-i priveze de drepturi pe reprezentanții celorlalte biserici creștine din România în primii opt ani scurși de la Revoluția din 1989, bapțiștii români au pătruns cu curaj în învățământul școlar și în programele de radio și televiziune.

Pentru a se apăra împotriva abuzurilor Bisericii majoritare Ortodoxe, bapțiștii i-au chemat pe reprezentanții celorlalte culte evanghelice să formeze un front comun constituind „ALIANȚA EVANGHELICĂ ROMÂNĂ”. Primul ei președinte a fost PAUL NEGRUȚ, predicator bapțist la Biserica EMANUEL din

Oradea. Oriunde au ajuns baptiștii au încurajat instalarea unui climat democratic și tolerant care să respecte libertatea de conștiință.

Multe din personalitățile politice baptiste au contribuit masiv la formarea și întreținerea climatului de libertate. Pentru cei care doresc să-și aprofundeze cunoștințele recomandăm *Mesajul și credința Baptistă* aprobată de Convenția Baptistă de Sud (S.U.A.) în 9 mai 1963 și revizuită în 9 iunie 1998, compusă din 18 capitole după cum urmează:

- I. Scriptura
- II. Dumnezeu
- III. Omul
- IV. Mântuirea
- V. Păstrarea sfinților în har
- VI. Biserica
- VII. Botezul și Cina Domnului
- VIII. Ziua Domnului
- IX. Împărăția lui Dumnezeu
- X. Vremurile din urmă
- XI. Evanghelism și misiune
- XII. Școlarizarea
- XIII. Dărnicia
- XIV. Cooperarea
- XV. Creștinul și ordinea socială
- XVI. Pacea și războiul
- XVII. Libertatea religioasă
- XVIII. Familia.

Numele de baptist vine din grecescul (baptistés) „botezător” utilizat pentru a-l descrie pe Ioan Botezătorul, deviat din verbul (baptizo) „a boteza”, a spăla, a scufunda și din latinul (baptista) și e în legătură directă cu „botezătorul” Ioan.

Note:

Pentru documentare am consultat următoarele lucrări:

- IOAN BUNACIU, *Istoria Bisericilor Baptiste din România*
- WILLIAM R. ESTEP, *Istoria Anabapțiștilor*, Oradea, 2006
- ELIADE MIRCEA, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, 1988
- POPESCU IOAN MIHAI, *Istoria și sociologia Religiilor, Creștinismul*, București, 1996
- POPOVICI ALEXA, *Istoria Anabapțiștilor din România*
- EDUARD RECORDON, *Biserica sau Adunarea*

- BUNOCIU IOAN, *Istoria bisericilor baptiste din România* – serie nouă.

CAPITOLUL - V

ȘCOALA

Încă de la prima atestare documentară a localității Ardud în „Registrul de la Oradea” (1215) aflăm că aici există o parohie condusă de protopopul Abel²⁰⁵ de unde putem admite că aici ar fi existat și o școală pe lângă biserică, dascăl putea fi chiar protopopul Abel. Din documentele vremii aflăm că încă de la 1392 localitatea a intrat în proprietatea Dragășeștilor (Dragfy) care au fost ctitori de mănăstiri și biserici²⁰⁶.

Astfel, Bartolomeu Dragfy, pe lângă construcția „Cetății” în anul 1481, în anul următor 1482 începe construcția bisericii²⁰⁷ (terminată în anul 1545), iar din anul 1484 aici funcționează o școală confesională patronată de biserică care a funcționat în continuare și după terminarea bisericii la 1545 până în anul 1699 timp de 215 ani. Într-o altă atestare documentară din 1699 găsim și numele învățătorului „Ioan HAMMERLE” de confesiune romano-catolică menționată într-o conscripție școlară din anul 1700 (Conscriptio minorum Ludi-Magistorum tam Catholicorum Dni Helvetico Confessionis, tam vero Graeci – ritus unitorum in procesan Krasznaköz)²⁰⁸. În această conscripție școlară găsim o întregă rețea de școli sătești de pe teritoriul fostului Comitat al Sătmarului, 134 la număr, printre care și școala Ardud. La școlile din plasa Crasna cunoaștem și numele învățătorilor precum și confesiunea din care făcea parte.

Astfel, școala din comuna vecină Beltiug înființată cu un an înaintea școlii din Ardud (1698) avea învățător pe Georgius Zeiter de confesiune romano-catolică cu școală în loc²⁰⁹. Documentele vremii ne arată că în aceste școli se învăța citirea „lectionen”, scrierea „scripturam”, aritmetica „arithmeticam”, catechisme, gramatica și cântarea bisericească. Învățătorii aveau mijloace de subzistență proprii, iclegie, pământ pentru dascăl care era și cantorul bisericii, salariul îl primeau în bani din colecta cu perșul bisericii de la

²⁰⁵ *A Varadi Regestrum (1208 – 1235) 1898 A Varadi Székeskáptalan Jegyzőkönyve (Registrul de la Oradea)*

²⁰⁶ **Maksai Ferenc**, *A Közepkori Szatmar megye*, (Comitatul Sătmar în evul mediu), Budapesta, 1940, pag. 160 - 170

²⁰⁷ **Dr. Borovszky Samu**, *Szatmar megye, Országos Monografia tarsasag*, Budapest, 1907, pag. 62 (Monografia Sătmarului)

²⁰⁸ **Dr. Ioan M. Bota**, *Contribuții la istoria învățământului românesc în nord-vestul Transilvaniei*, în *Marmația IV*, Baia Mare, 1978, pag. 94 - 96

²⁰⁹ *Idem*, pag. 95 - 97

credincioși, salariul în natură care consta din grâu, porumb, lemne de foc pentru locuință, plus o treime din venitul patrafirului (stala).

Majoritatea școlilor aveau averile parohiale cu destinație specială pentru susținerea școlilor și dascălilor. Existența lor activă dovedește că am avut școli sistematice parohiale cu destinație specială atât în limba germană cât și în limba română în satele românești din împrejurimile Ardudului înainte de apariția legii școlare „RATIO EDUCATIONIS” din 1777. tot în același an s-a dat un ordin imperial ca toți copiii până la vârsta de 12 ani să frecventeze școala pe timpul iernii, iar până la 20 de ani sau până la căsătorie să frecventeze școala de repetiție în toate duminicile și sărbătorile. Din același an intră în vigoare regulamentul școlar „Ratio educationis” în care se prevedea înființarea de școli românești în Transilvania²¹⁰. De aceste prevederi vor beneficia și locuitorii Ardudului și a satelor aparținătoare (mădărasul, Gerăușa și Răteștul)²¹¹.

După anul 1769 când Contele Alexandru Karolyi i-a strămutat pe maghiari în localitățile Ghirișa, Dobra și Viile Satu Mare²¹² orașul Ardud care încă de la 1378 a fost ridicat la rangul de oraș de câmpie, după acets an (1769) a devenit oraș pur șvăbesc²¹³, iar învățământul a rămas în continuare în patronajul Bisericii Romano-Catolice. Tot din documentele apărute în acele vremuri aflăm că șvabii și-au adus cu ei din țara mamă și dascăli care, în primele decenii, după obieciul vremii, predau învățătura în casele lor. Natural că nu existau nici școli pentru formarea învățătorilor de limbă germană, aceștia pregătindu-se pentru viitoarea lor chemare sub formă de ucenici de către meșterii școlari cum se numeau pe atunci dascăli²¹⁴.

Dacă la început numărul dascălilor dintr-un sat era de 3 – 4, cu timpul, numărul acestora a scăzut la un meșter pe sat (comună)²¹⁵. Într-o fotografie de după colonizarea șvabilor, fără să cunoaștem exact anul relizării fotografiei, putem vedea o școală impunătoare în partea stângă a bisericii romano-catolice pe coama dealului, iar în partea deaptă se poate vedea o șură mare șvăbească, model din țările de baștină a șvabilor. Dovadă că șvabii și-au construit, probabil, aici un lăcaș de învățământ în timp record, dar despre această măreață construcție nu s-au găsit documente²¹⁶. ANEXA NR. ...

Că școlile românești din împrejurimile Ardudului activau , ne-o arată și faptul că în anul 1757, între cei 162 de „gramatici” veniți la Blaj în „Școala românească” pentru a se pregăti ca învățători în satele care i-au trimis, mulți se

²¹⁰ **Ioan Bota**, *Din istoricul învățământului românesc în MM la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în *Contribuții la istoria învățământului românesc*, București, 1970, pag. 149 - 160

²¹¹ **Ioan Bota**, *Istoria învățământului românesc*, vol. I, București, 1983, pag. 243

²¹² **Dr. Borovszky Samu**, op. cit., pag. 61

²¹³ Idem, pag. 62

²¹⁴ **Albin Scherhauser**, *Șvabii sătmăreni sibihoreni, precum și germanii din Maramure*, Iași, 1925, pag. 649 - 655

²¹⁵ Idem, pag. 655 - 656

²¹⁶ Ibidem, pag. 656, 657

aflau din aceste părți codrene care știau deja citi pe bucoavă și pe cărțile bisericesti²¹⁷.

Reformele social-politice aduse în Imperiul Habsburgic de împărăteasa Maria tereza și fiul său Iosif al II-lea, au vizat și învățământul care prin promulgarea legii „RATIO EDUCATIONIS” (planul de învățământ) în 1777 a devenit o problemă politică de stat în virtutea căreia tineretul trebuie să fie educat în limba sa maternă ca un viitor cetățean creștin și devotat statului multinațional habsburgic. Așa se organizează întreg învățământul pe treptele sale: elementar, secundar și superior. În baza acestei legi, întreg teritoriul Ungariei era împărțit în 9 districte printre care și districtul Oradea din care făcea parte Sătmarul. Încă din 1778 Cons. Loct. Regal al Ungariei în înștiințează pe Antoniu Karoly, directorul superior de studiu al Cercului Literar al Oradiei că episcopul greco-catolic al Oradiei, Ignatie Darabant va susține o școală capitală în Oradea pentru pregătirea candidaților de învățători necesari școlilor sătești, predându-li-se metoda normală de către un „profesor preparandorum”²¹⁸.

În anul 1791 a luat ființă Școala Preparandială româno-ruteană Carei pentru pregătirea învățătorilor necesari școlilor române și rutene din Comitatele Sătmarului, Maramureșului, Ugocei etc, sub direcția profesorului Ioan Molnar care a fost în același timp și inspectorul școlilor greco-catolice române și rutene din districtul Careiului, autorul unor manuale școlare în manuscris și, între anii 1806 – 1808 și directorul școlilor naționale române unite din diaceza Oradiei din care făcea parte și Comitatul Sătmar, respectiv zona Arduului²¹⁹, deci se poate vorbi de un învățământ generalizat dependent de confesiunea religioasă a localității. Astfel, școala de la începuturile ei a avut un caracter confesional, fiind administrată de biserică, preotul fiind și directorul școlii, iar învățătorul fiind și cantor în biserică. Prof. Dr. Aurel Socolan în lucrarea *Circulația Cărții Românești până la 1850 în Maramureș și fostul Comitat Sătmar*, la capitolul „Însemnări despre organizarea și funcționarea învățământului” scrie: „Învățământul sătesc exista aproape în fiecare sat, dar aici școlile funcționau periodic, în dependență de diacul sau dascălul respectiv, în dependență cu muncile câmpului etc.”²²⁰

²¹⁷ *Duminica*, an IV nr. 56, Sighetul Marmației, 1927

²¹⁸ *Documente mss latin nr. 25/1778*, Fond: Școli Naționale Oradea, la Arhivele Statului din Cluj-Napoca

²¹⁹ *Manuscris latin nr. 1533/1791*, la Arhivele Statului, filiala Sighetul Marmației

²²⁰ **Aurel Socolan**, *Circulația Cărții Românești în Maramureș*, Baia Mare, 2005, pag. 125